

Stichting Pensioenfonds Robeco

Jaarrapport 2018

INHOUDSOPGAVE

Pagina

BESTUURSVERSLAG

A	Bestuursverslag	4
	Kerncijfers	5
	Karakteristieken van het pensioenfonds	8
	Verslag van het bestuur	17
	Verslag compliance officer	32
	Pensioenparagraaf	41
	Beleggingsparagraaf	43
	Financiële paragraaf	48
	Risicoparagraaf	51
	Toekomstparagraaf	66
B	Verslag van de Raad van Toezicht	67
C	Verslag van het Verantwoordingsorgaan	72

JAARREKENING

1	Balans per 31 december	78
2	Staat van baten en lasten	79
3	Kasstroomoverzicht	81
4	Algemene toelichting	82
5	Toelichting op de balans	90
6	Toelichting op de staat van baten en lasten	113

OVERIGE GEGEVENS

7	Actuariële verklaring	122
8	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	124

BIJLAGEN

1	Verloopstaat deelnemers	128
---	-------------------------	-----

BESTUURSVERSLAG

A BESTUURSVERSLAG

KERNCIJFERS

Deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, ultimo jaar

	2018		2017		2016		2015		2014	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Deelnemers	768	28	765	29	794	30	764	29	746	29
Gewezen deelnemers	1.685	62	1.654	62	1.604	61	1.604	62	1.595	62
Pensioengerechtigden	264	10	250	9	239	9	231	9	213	8
Totaal	2.717	100	2.669	100	2.637	100	2.599	100	2.554	100

Premiebijdragen, kostendeekkende premie en pensioenuitkeringen

(Bedragen x € 1.000)	2018	2017	2016	2015	2014
Premiebijdragen werkgevers	12.313	12.095	12.025	12.358	13.799
Premiebijdragen werknemers	1.844	1.786	1.684	1.273	1.188
Premie risico deelnemers (*)	1.528	1.610	1.254	1.548	3.162
	15.685	15.491	14.963	15.179	18.149
Vrijwillige bijdrage werkgever	-	-	-	-	51.281
Eenmalige storting premiedepot	-	-	-	-	15.000
	15.685	15.491	14.963	15.179	84.430
Kostendeekkende premie	18.716	20.641	17.650	18.443	15.870
Pensioenuitkeringen	8.295	7.945	7.922	8.157	7.856

Vanaf 2017 is de bijdrage van de werkgevers aan de herverzekeringspremie Premie Vrijstelling bij Invaliditeit meegenomen bij de premiebijdragen werkgevers. De vergelijkende cijfers 2016 zijn aangepast,

(*) De premiebijdrage risico deelnemers is een gecombineerde bijdrage van zowel werkgevers als werknemers.

Pensioengegevens

(Bedragen x € 1)	2018	2017	2016	2015	2014
Maximum pensioensalaris (**)	83.218	80.795	80.193	79.399	79.399
Franchise (**)	13.500	13.500	13.500	13.000	15.206
Toeslagen boekjaar					
- actieve deelnemers	0,75%	0,94%	0,00%	1,00%	3,00%
- inactieve deelnemers	1,40%	0,28%	0,60%	1,00%	2,50%
Ultimo 2008=100 (***)					
ACTIEVEN					
Pensioenontwikkeling actieven	114,23	113,38	112,32	112,32	111,21
Loonontwikkeling	118,15	117,27	116,11	116,11	114,96
Cumulatief gemiste toeslagen	3,5%	3,5%	3,4%	3,4%	3,4%
INACTIEVEN					
Pensioenontwikkeling inactieven	111,25	109,71	109,41	108,76	107,68
Prijsinflatie	120,52	118,86	118,50	117,80	116,63
Cumulatief gemiste toeslagen	8,5%	8,5%	8,4%	8,4%	8,4%

(**) Vanaf 2016 geldt het maximum pensioensalaris en de franchise per 1 april in plaats van per 1 januari.

(***) Er wordt tot 2008 terug gekeken.

Technische voorzieningen, stichtingskapitaal en reserves, belegd vermogen en dekkingsgraad

(Bedragen x € 1.000)	2018	2017	2016	2015	2014
Technische voorzieningen					
- voor risico pensioenfonds	499.297	471.997	489.412	437.299	432.791
- voor risico deelnemers	54.573	56.787	51.342	49.372	47.257
	553.870	528.784	540.754	486.671	480.048
Algemene Reserve	136.743	172.808	114.766	99.719	94.025
Reserve 'Premiedepot'	9.688	13.729	21.297	20.134	23.996
Beleggingen					
- voor dekking technische voorz	635.546	644.528	606.395	556.420	543.187
- voor premiedepot	9.688	13.729	21.297	20.134	23.996
- voor risico pensioenfonds	645.234	658.257	627.692	576.554	567.183
- voor risico deelnemers	54.573	56.787	51.342	49.372	47.257
	699.807	715.044	679.034	625.926	614.440
Liquide middelen	5.608	1.668	849	2.102	3.169
Saldo overige activa en passiva	-5.114	-1.391	-3.066	-21.504	-19.540
Totaal belegd vermogen	700.301	715.321	676.817	606.524	598.069
Actuele dekkingsgraad	124,7%	132,7%	121,2%	120,5%	119,6%
Vereiste dekkingsgraad	122,1%	122,3%	120,0%	121,0%	116,0%
Beleidsdekkingsgraad	130,9%	128,5%	113,0%	118,3%	128,0%
Gehanteerde gemiddelde rente ultimo boekjaar (*)	1,33%	1,44%	1,18%	1,57%	1,45%

(*) Het pensioenfonds hanteert de marktrente gebaseerd op de 1-maands renterijnstructuur (RTS) die is bepaald door het omzetten van swap bid koersen naar DNB zero. De actuele dekkingsgraad op basis van de Ultimate Forward Rate (UFR) - methodiek is 128,9% (2017: 137,8%) en de beleidsdekkingsgraad 135,5% (2017: 134,5%).

De berekening van de dekkingsgraad is exclusief de beleggingen en bestemmingsreserve voor het premiedepot.

Verdeling beleggingsportefeuille voor risico pensioenfonds

(Bedragen x € 1.000)

	2018	2017	2016	2015	2014
Aandelen (*)	260.588	287.660	273.483	228.124	219.347
Vastrentende waarden	341.456	324.216	345.726	307.016	312.171
Derivaten	-613	1.482	-1.087	24.877	26.882
Overige beleggingen (*)	42.751	44.105	6.813	-4.717	-11.499
	<u>644.182</u>	<u>657.463</u>	<u>624.935</u>	<u>555.300</u>	<u>546.901</u>
Derivaten met negatieve waarde	1.052	794	2.757	21.254	20.282
Beleggingen risico pensioenfonds	645.234	658.257	627.692	576.554	567.183
Beleggingen 'premiedepot'	-9.688	-13.796	-21.297	-20.134	-23.996
Beleggingen dekking technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	<u>635.546</u>	<u>644.461</u>	<u>606.395</u>	<u>556.420</u>	<u>543.187</u>

(*) Vanaf 2018 zijn de hedge funds gecategoriseerd onder "Overige beleggingen" in plaats van onder "Aandelen". De vergelijkende cijfers 2017 zijn aangepast.

Beleggingsrendement risico pensioenfonds

	2018	2017	2016	2015	2014
Beleggingsrendement netto	-2,90%	4,60%	10,80%	0,30%	22,30%

Beleggingsopbrengsten

(Bedragen x € 1.000)

	2018	2017	2016	2015	2014
- risico pensioenfonds	-19.189	26.666	62.925	781	98.509
- risico deelnemers	-2.333	5.764	1.550	1.529	5.313

KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS

Algemene informatie

Juridische structuur

Stichting Pensioenfonds Robeco (hierna 'pensioenfonds'), statutair gevestigd te Rotterdam, is opgericht op 13 maart 1972 in Rotterdam. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41126139. De laatste statutenwijziging was op 8 januari 2019. Stichting Pensioenfonds Robeco is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Adresgegevens van het pensioenfonds:

Stichting Pensioenfonds Robeco

Weena 850

3014 DA Rotterdam

Statutaire doelstellingen

Het pensioenfonds draagt de verantwoordelijkheid voor een goede uitvoering van de pensioenregelingen voor actieve deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en nabestaanden in overeenstemming met de bestaande wet- en regelgeving. Het pensioenfonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals overeengekomen in de, met de aangesloten ondernemingen overeengekomen, uitvoeringsovereenkomsten.

De rechten en plichten van de bij het pensioenfonds aangesloten ondernemingen staan beschreven in de uitvoeringsovereenkomsten met het pensioenfonds.

Het pensioenfonds heeft tot doel het, binnen de grenzen van zijn middelen, verlenen of doen verlenen van pensioenen, uitkeringen en/of andere tegemoetkomingen aan (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en hun nagelaten betrekkingen, die daarvoor in aanmerking komen krachtens de bepalingen van de statuten en reglementen. Het pensioenfonds voert een beleid dat in overeenstemming is met deze doelstelling. Dit beleid is vastgelegd in beleidsdocumenten, waarvan de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota ('ABTN') de belangrijkste is. Deze ABTN is voor het laatst geactualiseerd in december 2018.

Missie

Het bestuur heeft haar missie als volgt geformuleerd:

Stichting Pensioenfonds Robeco is een pensioenfonds van, voor en door (oud-) Robeco-medewerkers. Het belangrijkste doel is het behalen van een zo goed mogelijk pensioenresultaat voor de deelnemers. Dit doen we door optimaal gebruik te maken van kennis binnen Robeco en door een slagvaardige en autonome besluitvorming. We communiceren inzichtelijk en letten uitdrukkelijk op de uitvoeringskosten. Hierbij wordt gekozen voor het uitbestedingsmodel, inhoudende dat diverse taken zijn uitbesteed aan zeer gespecialiseerde uitvoerders. Daarnaast heeft het pensioenfonds expliciet gekozen voor eenvoud en beheersbaarheid door wijzigingen in regelingen zoveel mogelijk voor een ieder te laten gelden.

Visie en strategie

Het bestuur heeft de overeenkomst met de aangesloten werkgevers met ingang van 1 januari 2019 voor drie jaar verlengd. Een mogelijke algemene stelselherziening voor pensioenen acht het bestuur een natuurlijk moment om met de belanghebbenden een constructieve afweging te maken over de middellange termijn. Tot die tijd worden activiteiten gecontinueerd vanuit de solide financiële basis die er thans is. Het bestuur heeft voor de komende jaren de volgende strategische speerpunten gedefinieerd:

Eenvoud- en uitvoerbaarheid

Het bestuur handhaaft de tot nu toe toegepaste strategie om geen overgangsbepalingen en garantieregelingen op te nemen in het pensioenreglement. Ook worden geen zogenaamde 'knippen' in de pensioenregeling opgenomen. Het pensioenreglement gaat van één pensioenrichtleeftijd uit. Er wordt geen onderscheid aangebracht in de regelingen voor de aangesloten werkgevers. Een eenvoudige regeling draagt ook bij aan de ambitie om duidelijk te communiceren.

Kostenbeheersing

Het bestuur stuurt voor wat betreft de out of pocket pensioenbeheerkosten op een totaalbegroting. De kosten per deelnemer zijn een afgeleide maar niet een sturingsvariabele an sich. Kostenbeheersing betreft vooral ook een bewustwordingsproces. Het bestuur waakt voor overdetaillering bij haar bestuurstaken.

Onderzoek naar risicoafbouw

De beleidsdekkingsgraad heeft een niveau bereikt waarmee een hoge mate van zekerheid kan worden verkregen ten aanzien van het realiseren van de indexatieambitie. Het bestuur gaat onderzoeken of dit kan leiden tot een risicoafbouw in de asset mix.

Samenstelling van het bestuur

Het pensioenfonds heeft een paritair samengesteld bestuur dat zich terzijde laat staan door een adviserend actuaaris, een waarmerkend actuaaris, een externe accountant, enkele commissies, een Verantwoordingsorgaan en een Raad van Toezicht. Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst; alle werkzaamheden (pensioenadministratie, uitbetaling, vermogensbeheer, communicatie, etc.) zijn uitbesteed.

Het bestuur is samengesteld uit drie werkgeversvertegenwoordigers, twee werknemersvertegenwoordigers en een vertegenwoordiger namens de pensioengerechtigden. Daarnaast zijn er twee plaatsvervangende werknemersvertegenwoordigers en een plaatsvervangende pensioengerechtigdenvertegenwoordiger. Het bestuur kan tijdelijk maximaal twee externe bestuurders aanstellen.

De samenstelling van het bestuur eind 2018 is als volgt:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Tom Steenkamp ¹	Voorzitter	Werkgever	1958	19-07-2011	01-07-2019
Machiel Zwanenburg	Lid	Werkgever	1975	23-12-2016	23-12-2020
Ralph van Daalen ²	Lid	Werkgever	1980	01-06-2018	01-12-2021
Hans Roodhorst ⁶	Lid	Werknemer	1971	19-07-2011	01-06-2019
Wilma de Groot ³	Lid	Werknemer	1979	10-12-2013	01-06-2021
Hendrik Bulle ⁴	Plv. Lid en Plv.voorzitter	Werknemer	1963	20-03-2018	20-03-2022
Margret Smits ⁵	Plv. Lid	Werknemer	1966	16-11-2018	01-12-2021
Cees van Breugel	Lid	Pensioengerechtigden	1942	19-07-2011	01-07-2019
Anton Fiolet	Plv. Lid	Pensioengerechtigden	1941	14-03-2017	14-03-2021

- ¹ Tom Steenkamp heeft Harry Horlings als voorzitter opgevolgd. Harry Horlings is op 1 maart 2018 gestopt als bestuurslid.
- ² Ralph van Daalen is door de aangesloten werkgever in het verslagjaar benoemd als vervanger van Martine Snoek. Martine Snoek is op 1 februari 2018 gestopt als bestuurslid.
- ³ Wilma de Groot heeft Harry Horlings in het verslagjaar opgevolgd als bestuurslid. Zij was tot 1 maart 2018 plaatsvervangend bestuurslid.
- ⁴ Hendrik Bulle is door de werknemers in het verslagjaar gekozen als plaatsvervangend lid van Hans Roodhorst.
- ⁵ Margret Smits is door de werknemers in het verslagjaar gekozen als plaatsvervangend lid van Wilma de Groot.
- ⁶ Hans Roodhorst is uit dienst getreden bij de werkgever en gestopt als bestuurslid op 30 april 2019.

De bestuursleden zijn voor een periode van vier jaar benoemd. De werkgeversvertegenwoordigers dienen werknemer van één van de aangesloten werkgevers te zijn en worden voorgedragen door de aangesloten werkgever Robeco Nederland BV, de werknemersvertegenwoordigers worden uit en door de actieve deelnemers gekozen en de vertegenwoordigers namens de pensioengerechtigden worden voorgedragen door de vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan.

Bestuur en bestuursbureau

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beheer van het pensioenfonds en het uitvoeren van de door de werkgevers toegezegde pensioenregeling, waaronder het doen van pensioenuitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden van (niet-actieve) deelnemers. Onderdeel van deze verantwoordelijkheid is het uitvoeren van interne controlemaatregelen gericht op de juiste en volledige registratie van de gegevens van het pensioenfonds. Het bestuur heeft bevoegdheden tot het verrichten van betalingen en het aangaan van contractuele verplichtingen met derden krachtens de statuten en reglementen alsmede de hiermee verbonden uitvoeringsbesluiten en de uitvoeringsovereenkomsten. Het pensioenfonds wordt daarin vertegenwoordigd door het gezamenlijk handelen van een bestuurslid en de directeur van het bestuursbureau of het gezamenlijk handelen van ten minste twee bestuursleden.

Het pensioenfonds heeft een bestuursbureau. Het bestuur benoemt daarvan de directeur. Het bestuursbureau is eindverantwoordelijk voor alle operationele zaken en is het primaire aanspreekpunt voor de pensioenadministrateur Achmea Pensioenservices NV en de fiduciair beheerder Robeco Institutional Asset Management BV (RIAM). Tevens is het bestuursbureau verantwoordelijk voor de voorbereiding en de afhandeling van bestuursvergaderingen. Gegeven de formele verantwoordelijkheid blijft het bestuur het aanspreekpunt voor de toezichthouders. In 2018 was Rein Godding statutair directeur van het pensioenfonds en Kirsten de Waard was medewerkster van het bestuursbureau. Beiden zijn in dienst van de aangesloten werkgevers. Tevens is er in het boekjaar tijdelijk secretariële ondersteuning ingehuurd.

Pension Fund Governance

Bestuursmodel

Het beleid van het pensioenfonds is gericht op een integere bedrijfsvoering. De verantwoordelijkheid hiervoor is vastgelegd in artikel 143 van de Pensioenwet. Dit houdt in ieder geval het volgende in:

- het beheersen van bedrijfsprocessen en bedrijfsrisico's,
- integriteit,
- de soliditeit van het pensioenfonds, waaronder wordt verstaan: het beheersen van financiële risico's en het beheersen van andere risico's die de soliditeit van het pensioenfonds kunnen aantasten,
- het beheersen van de financiële positie op de lange termijn door periodiek een haalbaarheidstoets te maken,
- het beleid van het pensioenfonds voldoet aan de herziene IORP II-richtlijn die op 13 januari 2019 in werking is getreden.

Het bestuur heeft op de volgende wijze invulling gegeven aan de governance binnen het pensioenfonds:

- instelling Raad van Toezicht,
- instelling compliance officer,
- instelling Verantwoordingsorgaan,
- instelling sleutelfunctiehouders.

Raad van Toezicht

De samenstelling van de Raad van Toezicht eind 2018 is als volgt:

Naam	Functie	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde huidige zittingstermijn	Einde laatste zittingstermijn
Peter Priester	Voorzitter	1964	2017	2019	2023
Sako Zeverijn	Lid	1957	2014	2020	2020
Reiniera van der Feltz	Lid	1972	2017	2019	2023

Peter Priester heeft 1 juli 2018 Fieke van der Lecq opgevolgd als voorzitter in verband met de laatste zittingstermijn van Fieke van der Lecq. Sako Zeverijn is voor een periode van twee jaar herbenoemd in 2018.

De Raad van Toezicht heeft tot taak het functioneren (van het bestuur) van het pensioenfonds kritisch te beoordelen. Daarnaast heeft de Raad van Toezicht diverse goedkeuringsrechten zoals vastgelegd in de statuten en betreft de naleving van de Code Pensioenfondsen en VITP-code bij zijn taak. Tevens fungeert de Raad van Toezicht als klankbord richting het bestuur inzake lopende en toekomstige ontwikkelingen.

Een verantwoording van de Raad van Toezicht over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden (artikel 104 lid 2 PW) is opgenomen op pagina 67.

Relevante nevenfuncties ultimo 2018

Tom Steenkamp

- Hoogleraar VU;
- Lid van het bestuur van Inquire.

Hans Roodhorst

- Lid van Commissie van de RJ 615 die de raad voor de jaarverslaggeving adviseert.

Wilma de Groot

- Lid beleggingsadviescommissie Stichting Gak Instituut;
- Bestuurslid Stichting Volkskracht Rotterdam.

Margret Smits

- Bestuurslid (penningmeester) Vereniging Nederland Davos.

Cees van Breugel

- Lid Raad van Toezicht Stichting Spaarnestad Foto Archief.

Anton Fiolet

- Enige bestuurder en enige aandeelhouder van Admetos B.V., statutair gevestigd te Huis ter Heide (Zeist);
- Enige bestuurder van Stichting Parkstraat 92 Den Haag, statutair gevestigd te Amersfoort;
- Enige bestuurder van Stichting Langerhuize, statutair gevestigd te Amstelveen.

Rein Godding

- Voorzitter van de Raad van Toezicht van Stichting Telegraafpensioenfonds 1959.

Reiniera van der Feltz

- Uitvoerend bestuurder SBZ Pensioen (Pensioenfonds voor financiële dienstverleners);
- Bestuurder en voorzitter beleggingscommissie Pensioenfonds Van Lanschot;
- Lid Raad van Toezicht Bedrijfstakpensioenfonds SAG.

Sako Zeverijn

- Vice voorzitter bestuur Pensioenfonds Tandartsen;
- Voorzitter bestuur PF Van Lanschot;
- Voorzitter Raad van Toezicht Pensioenfonds voor de Woningcorporaties;
- Lid pensioenadviesraad IIR Trainingen en conferenties;
- Adviseur Living with Hope foundation.

Peter Priester

- Partner van Xudoo Pensioenfonds Bestuur;
- Uitvoerend Bestuurder Risk: Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Meubelindustrie en Meubileringsbedrijven;
- Uitvoerend Bestuurder: Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Particuliere Beveiliging;
- Voorzitter Raad van Toezicht: Stichting BPF voor de Betonproductenindustrie;
- Lid van de Raad van Toezicht van pensioenfonds Chemours;
- Lid van verschillende visitatiecommissies;
- Per 1 januari 2019 lid van de Raad van Toezicht van pensioenfonds Thales.

Compliance officer

Het bestuur van het pensioenfonds heeft Paul Veenhof benoemd als compliance officer.

De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode,
- onafhankelijk toezicht op de naleving van wettelijke regelingen.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het bestuursbureau.

Een verslag van de compliance officer is opgenomen op pagina 32.

Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur ten aanzien van het uitgevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst.

Het Verantwoordingsorgaan is ultimo 2018 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Renier Brenninkmeijer ¹	Voorzitter	Werknemer	2017	2022
Robert Slange	Plv. voorzitter	Werkgever	2017	2020
Oskar Poiesz ²	Lid	Werknemer	2018	2022
Anneriet van Rijn ³	Lid	Werkgever	2018	2021
Peter Reinders	Lid	Pensioengerechtigden	2016	2020
Joop Telder	Lid	Pensioengerechtigden	2014	2020

¹ Renier Brenninkmeijer is in het verslagjaar herkozen door de werknemers en heeft Paul van Homelen opgevolgd als voorzitter. Paul van Homelen was niet herverkiesbaar.

² Oskar Poiesz is in het verslagjaar gekozen door de werknemers. Hij heeft Paul van Homelen opgevolgd.

³ Anneriet van Rijn heeft Floris Luiten in het verslagjaar opgevolgd als lid namens de werkgevers. Floris Luiten is per 1 juli 2018 gestopt als lid van het Verantwoordingsorgaan.

Volgens het reglement van het Verantwoordingsorgaan neemt bij een tussentijdse vacature het nieuwe lid zitting voor de resterende periode die over is van de vierjaarsperiode van zijn/haar voorganger op het rooster van aftreden.

Een bestuursdelegatie heeft frequent overleg met het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan heeft in het kader van zijn taakuitoefening kennisgenomen van het bestuursverslag en de jaarrekening.

Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan het recht advies uit te brengen over:

- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- het wijzigen van het beleid ten aanzien van en het reglement van het Verantwoordingsorgaan;
- de vorm, inrichting en samenstelling (inclusief profielschetsen) van de Raad van Toezicht;
- het vaststellen en wijzigen van de vergoedingsregeling voor bestuursleden;
- het beleid inzake beloningen;
- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van de stichting of de overname van verplichtingen door de stichting;
- liquidatie, fusie of splitsing van de stichting;
- sluiten, wijziging of beëindigen van de uitvoeringsovereenkomst;
- omzetten van de stichting in een andere rechtsvorm;
- de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

In 2018 heeft het Verantwoordingsorgaan advies uitgebracht over de statutenwijziging, het meerjarencommunicatieplan, de premie.

Een verantwoording van het Verantwoordingsorgaan over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden is opgenomen op pagina 72.

Commissies

Beleggingscommissie

De beleggingscommissie (BC) adviseert het bestuur over het te voeren beleggings- en balansbeheerbeleid, alsmede over de aan lange termijnstudies ten grondslag liggende uitgangspunten. De advisering behelst niet het niveau van ALM-risico dat het bestuur wenst te lopen en evenmin de invulling van aspecten van market timing of tactisch beleggingsbeleid. De BC is in 2018 zes keer bijeen gekomen.

De BC bestaat eind 2018 uit zes leden: drie bestuursleden (waarvan een vacature) en drie externe leden (waarvan twee niet in dienst van de aangesloten werkgevers) en wordt bijgestaan door de directeur van het bestuursbureau:

Naam	Functie		Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Tom Steenkamp	Lid	Bestuurslid	1958	2011	2019
Yvette Hellegers ¹	Lid	Extern	1981	2017	2021
Gwen van Tongeren	Lid	Extern	1976	2015	2019
Laurens Swinkels	Lid	Extern, in dienst van Robeco	1976	2016	2020
Vacature	Lid	Bestuurslid			
Wilma de Groot	Lid	Bestuurslid	1979	2014	2022

¹ Yvette Hellegers heeft per 15 augustus 2018 Tom Steenkamp opgevolgd als tijdelijk voorzitter.

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie adviseert het bestuur over het te voeren communicatiebeleid en is tevens verantwoordelijk voor de operationele uitvoering van het door het bestuur vastgestelde communicatiebeleid.

De communicatiecommissie is in 2018 vier keer bijeen gekomen.

De communicatiecommissie wordt gevormd door (plaatsvervangend) bestuursleden, bijgestaan door de directeur van het bestuursbureau. Eind 2018 was de communicatiecommissie als volgt samengesteld:

Naam	Functie		Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Margret Smits ¹	Voorzitter		1966	2018	2021
Cees van Breugel	Lid		1942	2014	2019

¹ Margret Smits heeft Harry Horlings in het verslagjaar opgevolgd als voorzitter. Voor haar formele benoeming als bestuurslid heeft zij reeds deelgenomen aan de vergaderingen van de communicatiecommissie.

Pensioencommissie

Per 10 september 2018 heeft het bestuur de pensioencommissie geïnstalleerd. Daarvoor functioneerde de commissie al als pensioencommissie in oprichting. De commissie adviseert het bestuur over pensioenbeleid, waaronder wordt begrepen het pensioenreglement en de uitvoering van het reglement, de statuten en het indexatiebeleid. De commissie monitort wettelijke ontwikkelingen en de mogelijke impact daarvan voor het pensioenfonds.

De pensioencommissie is in 2018 zeven keer bijeen gekomen.

De pensioencommissie wordt gevormd door (plaatsvervangend) bestuursleden, bijgestaan door de directeur van het bestuursbureau. Eind 2018 was de pensioencommissie als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Hendrik Bulle	Voorzitter	1963	2018	2022
Anton Fiolet	Lid	1941	2018	2021

Integrale risicomanagement commissie

De integrale risicomanagement commissie is in 2018 opgericht en signaleert en adviseert over integraal risicomanagement (IRM) aan het bestuur. De commissie is verantwoordelijk voor opvolging van IRM activiteiten en toezicht op de beheersing van specifieke risico's. Zij wordt geraadpleegd voor de beheersing van de overige risico's. Nadat in 2019 het reglement van deze commissie formeel is vastgesteld door het bestuur, wordt ook een rooster van aftreden opgesteld. Namens het bestuur waren eind 2018 Machiel Zwanenburg en Ralph van Daalen lid van deze commissie.

Beloningsbeleid

Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid dat begin 2018 is gewijzigd. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Het pensioenfonds kent de volgende financiële vergoedingen:

- (Plaatsvervangend) bestuurslid namens de pensioengerechtigden: € 8.000 per jaar.
- Lid van de Raad van Toezicht: € 15.000 per jaar.
- Voorzitter van de Raad van Toezicht: € 17.500 per jaar.
- Lid namens de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan: € 2.000 per jaar.
- Externe deskundige in de beleggingscommissie: € 3.000 per jaar plus € 1.500 per vergadering.

De bedragen zijn te vermeerderen met BTW voor zover van toepassing.

(Plaatsvervangende) bestuursleden namens de werkgever of werknemers ontvangen geen vergoeding voor hun bestuurslidmaatschap, dit vanuit de gedachte dat de uitvoering van hun bestuurstaken met instemming van de werkgever in werktijd kan plaatsvinden.

Uitvoeringsorganisaties

Vermogensbeheerder

Het fiduciair vermogensbeheer is uitbesteed aan Robeco Institutional Asset Management BV (RIAM). De rol van fiduciair beheerder betreft, na het vaststellen van het beleggingsbeleid door het bestuur, het adviseren van het pensioenfonds over de managerselectie. Het pensioenfonds laat de producten van aangesloten werkgever onafhankelijk beoordelen. Bij vergelijkbare geschiktheid kan een oplossing die aangeboden wordt door de aangesloten werkgever voorrang krijgen. Hiermee wordt invulling gegeven aan het vermijden van mogelijke conflicts of interest gegeven het feit dat de aangesloten werkgevers onderdeel uitmaken van een vermogensbeheerder. Ook al wordt het vermogensbeheer uitbesteed, uitgangspunt blijft dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken en alle voorstellen expliciet dient te accorderen.

De beleggingsadministratie van de beschikbare premiereregelingen wordt uitgevoerd door RIAM service Flexioen. De deelnemersadministratie van de CDC regelingen wordt uitgevoerd door Achmea Pensioenservices.

Custodian

Het bestuur heeft sinds 2014 een overeenkomst met Northern Trust voor de uitvoering van de custody- en beleggingsadministratiewerkzaamheden.

Uitvoering pensioenadministratie en financiële administratie

De pensioenadministratie en financiële administratie van het pensioenfonds worden uitgevoerd door Achmea Pensioenservices. Achmea Pensioenservices draagt ook zorg voor de aanlevering van gegevens en rapportages van het pensioenfonds aan het Nationaal Pensioenregister en aan De Nederlandsche Bank (DNB).

Actuaris / accountant

De adviserend actuaris van het pensioenfonds is Kristel Kusters AAG van Mercer (Nederland) B.V.

De externe accountant van het pensioenfonds is Henk van der Rijst RA van PricewaterhouseCoopers Accountants NV (PwC). De extern accountant is verantwoordelijk voor de certificering van de jaarrekening door middel van een controleverklaring.

De waarmerkend actuaris van het pensioenfonds is Mark van de Velde AAG van Aon Nederland cv. De waarmerkend actuaris is verantwoordelijk voor het verstrekken van een actuariële verklaring op basis van de artikelen 126 t/m 140 PW.

Herverzekering

Het pensioenfonds heeft het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd bij Zwitserleven door middel van een stop loss verzekering waarbij een eigen risico (eigen behoud) is overeengekomen. De herverzekering van het arbeidsongeschiktheidskapitaal betreft het excedent arbeidsongeschiktheidspensioen. Deze verzekering loopt tot eind 2019.

Daarnaast is de premievrijstelling bij invaliditeit (PVI) verzekerd bij elipsLife. In geval van arbeidsongeschiktheid (AO) van een deelnemer keert elipsLife het verzekerde bedrag uit. Dit bedrag dient ter financiering van de toekomstige pensioenopbouw van een arbeidsongeschikte deelnemer. De premie van deze verzekering wordt door de aangesloten werkgevers separaat gedragen. Deze verzekering loopt tot eind 2019.

VERSLAG VAN HET BESTUUR

Bestuursvergaderingen

In 2018 heeft het bestuur negen keer vergaderd. Er zijn vier themasessies georganiseerd en het bestuur heeft een zelfevaluatie gedaan. De belangrijkste behandelde onderwerpen in de bestuursvergaderingen worden in dit hoofdstuk toegelicht.

Vermogensbeheer

Het bestuur heeft besloten om de richtlijnen voor kasinstrumenten in het maatwerk LDI-fonds aan te passen. De voornaamste besluiten hierbij waren:

- In plaats van alleen Frankrijk zijn alle Europese staatsobligaties met minimaal rating AA toegevoegd aan het universum korte staatsobligaties. Dat zijn per ultimo 2018: Frankrijk, België, Oostenrijk en Finland.
- Er is een restrictie opgenomen dat maximaal 15% in staatsobligaties niet zijnde Nederland en Duitsland wordt belegd.
- Het is voortaan toegestaan om kasgelden via een 'reverse repo' uit te zetten. De restrictie daarbij is dat de totale exposure per tegenpartij gemaximeerd wordt op 5% van de totale LDI fondswaarde, de 'reverse repo' een maximale looptijd heeft van 2 maanden en dat uitsluitend Nederlandse, Duitse en Franse staatsobligaties als onderpand worden gehanteerd. Het instrument 'reverse repo's' vergroot de mogelijkheden om de in het LDI-fonds aanwezige kasgelden met relatief laag risico gespreid uit te zetten.

Het bestuur heeft nadere criteria vastgelegd die de fiduciair beheerder dient te hanteren bij het selecteren van managers. De selectiecriteria hebben onder meer betrekking op de te hanteren benchmark, risico- en rendementscriteria, ESG, certificering van processen en het budget. Het bestuur vindt het daarbij belangrijk om goed inzicht te hebben in de processen ten aanzien van totstandkoming van de long- en shortlist van kandidaatmanagers, gehanteerde risicolimieten, portefeuilleconstructie-overwegingen en omzet.

Het dynamisch beleggingsbeleid is door het bestuur vastgesteld. Daarbij is het strategisch, dynamisch en tactisch beleid duidelijk ingekaderd en praktisch hanteerbaar gemaakt. Dit maakt het eenvoudiger om toekomstige beleggingsvoorstellen van de fiduciair beheerder en de beleggingscommissie te filteren en te beoordelen.

In verband met de benoeming van Tom Steenkamp als voorzitter van het pensioenfonds heeft het bestuur Yvette Hellegers als tijdelijk voorzitter van de beleggingscommissie benoemd. Yvette Hellegers was al lid van de beleggingscommissie. In 2019 evalueert het bestuur de samenstelling van de beleggingscommissie en de invulling van de voorzittersrol.

Brexit

Het bestuur heeft aandacht besteed aan het Brexit-proces en de consequenties die een mogelijke 'harde' Brexit heeft op de beleggingsportefeuille. De belangrijkste aandachtsgebieden waren daarbij de mogelijkheden om nog langer gebruik te maken van tegenpartijen uit het Verenigd Koninkrijk bij het afsluiten van valutatermijncontracten en de central clearing van de renteswaps in het maatwerk LDI-fonds. Gepaste maatregelen zijn genomen, gericht op het kunnen continueren van het dagelijks portefeuillebeheer, ook in het geval van een 'harde' Brexit. Hoewel tegenpartijen die in de UK gevestigd zijn voor derivatentransacties zelf niet ineligibel worden, zijn wel 'repapering' acties uitgevoerd om een UK entiteit naar een EU entiteit om te zetten. De Europese Commissie heeft verder op 19 december 2018 een tijdelijk equivalent status aangenomen voor het centraal clearen van derivaten voor een periode van 12 maanden, waarmee ESMA (European Lending Securities and Market Authority) voor deze periode UK clearing houses kan blijven erkennen.

DC-regelingen

Het bestuur acht in het kader van de zorgplicht van belang dat het risico-rendementsprofiel van de beleggingen van deelnemers die de default LifeCycle volgen in de DC-regelingen zo veel mogelijk overeenkomt met de DB-portefeuille. Het bestuur heeft daarom een nieuwe DC-returnportefeuille vastgesteld waarbij de allocatie naar emerging markets aandelen met 5% is verlaagd ten gunste van aandelen uit ontwikkelde markten. In het DC universum bevinden zich in tegenstelling tot de DB-portefeuille geen hedge funds, wat in de DC returnportefeuille wordt gecompenseerd met een grotere allocatie naar emerging markets (debt) en aandelen ontwikkelde markten hetgeen leidt tot een meer gelijkwaardig risico-rendementsprofiel.

Verder is de samenstelling van het matchinggedeelte van de prepensioenregeling aangepast naar een combinatie van de Robeco Pension Matching Portfolio en het BlackRock geldmarktfonds.

De allocatie naar de spaarrekening in de glijpaden van de Prepensioen-regeling is omgezet naar een geldmarktfonds van BlackRock. Tevens is dit geldmarktfonds toegevoegd aan het universum voor Eigen Beheer. Hoewel het geldmarktfonds een lagere verwachte opbrengst genereert dan de (Rabobank)spaarrekening acht het pensioenfonds een geldmarktfonds vanuit een default risico passender voor de deelnemers. Het Robeco Euro Government Bond Fund is vervangen door de Robeco Matching portefeuille. Voor deelnemers in Eigen Beheer is het Vanguard Inflation Linked fonds in de beleggingsmix opgenomen als vervanging van de inflation-hedges share classes van een aantal Robecofondsen.

In 2017 is reeds besloten om het aantal beleggingsfondsen in het universum van Flexioen terug te brengen. De reden hiervoor is dat het relatief veel geld kost om meerdere beleggingsfondsen te administreren en bovendien wordt van aantal beleggingsfondsen weinig gebruik gemaakt. De effectuering heeft plaatsgevonden gedurende 2018. De betreffende deelnemers zijn hierover uitgebreid geïnformeerd.

Keuze bruto en netto DC

Het pensioenfonds heeft in het verslagjaar extra aandacht besteed aan de communicatie rondom de jaarlijkse UOP-keuze die door actieve deelnemers gemaakt dient te worden. UOP staat voor Uitgebreid Ouderdomspensioen. Dit betreft de zogenaamde bruto en netto DC-regelingen waarbij de deelnemers een aantal keuzes hebben. De voornaamste keuze is of deelnemers wel of niet de premies inleggen die de werkgever beschikbaar stelt. Het gehanteerde HR-systeem wordt door de deelnemers niet als erg duidelijk en gebruiksvriendelijk ervaren. Daarom heeft de communicatiecommissie een aantal activiteiten opgezet, om de keuzes voor de actieve deelnemers te vereenvoudigen. Dit betreft o.a. het opstellen van een beslisboom, het maken van een informatief filmpje en het organiseren van inloopsessies waar vragen konden worden gesteld. De conclusie was dat er iets vaker actief een keuze is gemaakt dan in 2017. Ook in 2019 worden middelen ingezet om de actieve deelnemers optimaal te ondersteunen bij de te maken keuzes.

Deelnemersonderzoek en strategisch communicatieplan

Eén keer in de drie jaar houdt het bestuur een kwantitatief deelnemersonderzoek ten behoeve van het driejarig strategisch communicatieplan. Het onderzoek is uitgevoerd onder alle actieve, pensioengerechtigde en gewezen deelnemers met behulp van een extern bureau en vond plaats in juni en juli 2018. De belangrijkste uitkomsten uit het onderzoek waren dat het pensioenbewustzijn onder deelnemers vrij hoog is, het vertrouwen in het pensioenfonds hoog is, de deelnemers tevreden zijn en dat duurzaam beleggen en informatie hierover via het pensioenfonds een belangrijk thema is.

Als aanbevelingen kwamen onder meer naar voren dat verdere digitalisering gewenst is, deelnemers kosten transparantie belangrijk vinden, de nieuwsbrief relevanter mag zijn en het gebruik van beeldmateriaal zoals filmpjes en animaties meer gebruikt mogen worden.

In het strategisch communicatieplan 2019-2021 zijn de aanbevelingen uit het deelnemersonderzoek 2018 zoveel mogelijk verwerkt. In de komende drie jaren staan de volgende onderwerpen centraal:

- Gefaseerde overstap naar online communicatie voor de verschillende deelgroepen;
- Meerdere communicatiekanalen gebruiken, afgestemd op de verschillende behoeftes van de doelgroepen;
- Meer informatie over ESG verstrekken;
- Monitoring & meten van onze inspanningen.

Digitaal deelnemersportaal

Eind 2018 is door Achmea Pensioenservices het digitale deelnemersportaal opgeleverd. Dit portaal is tweetalig, deelnemers kunnen een keuze maken tussen Nederlands of Engels. Deelnemers krijgen via DigiD toegang tot dit portaal. Op het portaal zien deelnemers wat hun pensioensituatie is bij het pensioenfonds, kunnen projecties van pensioenuitkomsten gemaakt worden voor zowel de DB-regeling als de DC-regelingen en hebben de deelnemers toegang tot hun eigen digitale archief. In 2019 wordt de uitrol van het digitale portaal onder alle deelnemersgroepen gefaseerd gedaan. Om de communicatie naar al onze deelnemers verder te digitaliseren, is het hebben van een correct emailadres een belangrijke voorwaarde. Helaas zijn die in het verleden niet bijgehouden/niet geregistreerd. Daarom streven we naar een toename van het aantal te registreren emailadressen die ook voor verzending van de nieuwsbrief gebruikt kunnen worden.

Uitbesteding en nieuwe dienstverlening

Fiduciair beheerder RIAM

Het bestuur heeft begin 2018 de dienstverlening van fiduciair beheerder RIAM geëvalueerd. Deze dienstverlener maakt onderdeel uit van een aangesloten werkgever, het bestuur onderkent dat dit extra eisen ten aanzien van de zorgvuldigheid meebrengt om belangenverstrengeling te voorkomen. RIAM voldoet aan de eisen zoals opgenomen in het aanbestedingsbeleid van het pensioenfonds. Een aanbeveling is dat de IT- en Informatiebeveiligingsrisico's nader gemonitord worden. De BC heeft een kwalitatieve beoordeling gedaan van de fiduciair beheerder. De BC is positief over de kwaliteit die RIAM levert. Enkele kleine aandachtspunten zijn benoemd. Om een goede vergelijking op basis van prijs te kunnen maken acht het bestuur het van belang om naar de totale vermogensbeheerkosten en de fiduciaire kosten te kijken. De insteek is daarom gekozen om op basis van onafhankelijke benchmarkrapporten de kosten te vergelijken van vergelijkbare pensioenfonds (peer groups). De conclusie is dat de kosten van het totale vermogensbeheer zich enkele basispunten boven het gemiddelde van de peer groups bevinden. Dit is te verklaren vanwege de hogere transactiekosten die met een actieve beleggingsstijl gepaard gaan. Daarbij is geconstateerd dat het pensioenfonds de dienst fiduciair beheer in de ruimste vorm afneemt waarbij uit een vergelijking met peer groups blijkt dat daar onder fiduciaire diensten een minder uitgebreid dienstenpakket wordt verstaan. Tenslotte heeft het bestuur countervailing power jegens de fiduciair beheerder ingericht middels twee onafhankelijke externe adviseurs die zitting hebben in de BC en waarbij Corestone de selectie en monitoring van managers doet. Na een management buy out van Corestone in 2018 maakt Corestone geen deel meer uit van RIAM, hetgeen de onafhankelijke positie verder heeft versterkt.

In 2019 is bekend geworden dat een grote klant stopt met het afnemen van fiduciaire dienstverlening van RIAM. Nog onduidelijk is wat dit betekent voor de continuïteit van de dienstverlening op dit gebied aan Pensioenfonds Robeco.

Aon

Het bestuur heeft de activiteiten van de certificerend actuaris geëvalueerd op basis van een kwalitatieve beoordeling. Het bestuur is tevreden over de kwaliteit van dienstverlening en constateert dat de kosten in lijn liggen met overige pensioenfonds. In het kader van IORP II heeft het bestuur tevens besloten de actuariële functie bij Aon onder te brengen.

Northern Trust

Het bestuur heeft de dienstverlening van Northern Trust geëvalueerd op basis van het aanbestedingsbeleid. Het bestuur is tevreden over de dienstverlening en heeft geconstateerd dat de condities marktconform zijn. Ook de samenwerking tussen Northern Trust & RIAM en Northern Trust & Achmea Pensioenservices is goed. Het bestuur continueert de relatie.

Evaluatie Flexioen

In het kader van de periodieke monitoring van uitbestedingspartners is dit jaar het product Flexioen van RIAM geëvalueerd. Daarbij zijn onderstaande aandachtsgebieden aan de orde gekomen:

- 1) Toetsing aan uitbestedingsbeleid
- 2) Kwalitatieve beoordeling
- 3) Toetsing aan markt
- 4) Continuïteit dienstverlening

Het bestuur oordeelt positief over het product Flexioen. Het biedt de mogelijkheid de DC-regeling van het pensioenfonds goed uit te voeren en heeft een voldoende breed universum en opt out keuzes voor deelnemers en de prijsstelling is marktconform.

Evaluatie Mercer

Het bestuur heeft de dienstverlening van actuariel adviseur Mercer geëvalueerd. Het bestuur beoordeelt Mercer als een hoogwaardig specialist op actuariel gebied. De contacten met de adviseur van Mercer zijn goed, echter gezien de beperkte aanwezigheid van de adviseur in de bestuursvergaderingen is een periodiek overleg tussen de voorzitter, directeur en adviseur afgesproken om elkaar goed aangehaakt te houden op actualiteiten. In het kader van kostenbeheersing maakt het bestuur niet standaard gebruik van het pensioenfonds brede advisering door Mercer. Het bestuur continueert de relatie.

Beleid en besluitvorming

Inhaalindexatie

In 2014 heeft het bestuur een inhaalindexatiebeleid geformuleerd waarbij toen nog niet is overgegaan tot de complexe administratieve inrichting van dit beleid. Inhaalindexatie is pas mogelijk als een pensioenfonds voldoende financiële buffers heeft om reguliere indexaties naar verwachting toekomstbestendig te kunnen toekennen. In 2018 was de financiële ontwikkeling van het pensioenfonds zodanig dat het bestuur ter voorbereiding op mogelijke besluitvorming tot inhaalindexatie heeft besloten de administratie hierop in te richten. De wens om pragmatisch en kostenefficiënt per jaarlaag een inhaalindexatie te kunnen toe te kennen bleek fiscaal niet mogelijk. Voor alle deelnemers moet individueel worden bijgehouden wat de indexatieachterstand is. Het oorspronkelijke idee om maximaal 10 jaar terug te kijken en het oudste jaar als eerste te herstellen bleek administratief niet mogelijk. Na afstemming met Achmea heeft het bestuur besloten dat deelnemers naar rato van hun totale indexatieachterstand een gelijk percentage van die achterstand als inhaalindexatie toegekend krijgen, wanneer het pensioenfonds daarvoor over voldoende financiële ruimte beschikt. Daarbij wordt in de administratie de achterstand berekend tot 2008 waarbij in de toekomst het oudste jaar niet meer vervalt. Het bestuur vindt dit evenwichtig omdat alle deelnemers binnen de CDC-regeling uiteindelijk risicodragers zijn en hiervan profiteren op het moment dat er ruimte is voor inhaalindexatie. De deelnemers met een grotere achterstand krijgen hetzelfde percentage herstel van hun achterstand als deelnemers met een kleine achterstand, maar in de zin van absolute aanspraken zal dat een hoger bedrag zijn.

Begin 2019 heeft het bestuur besloten een geringe inhaalindexatie van gemiddeld 0,10% toe te kennen.

Statutenwijziging

In 2018 hebben een aantal mutaties in de bestuurssamenstelling plaatsgevonden. Dit is voor het bestuur aanleiding geweest om het bestuursmodel te evalueren. Naar aanleiding van een strategische sessie die gezamenlijk met de Raad van Toezicht is doorlopen is het bestuur tot de conclusie gekomen dat het paritaire model goed past bij de missie van het pensioenfonds maar dat wel behoefte is aan de mogelijkheid om tijdelijk externe bestuurders aan te stellen indien daar reden toe is. Bijvoorbeeld in het kader van continuïteit zou een bestuurder die uit dienst gaat bij de werkgever langer aan kunnen blijven. Na advies ingewonnen te hebben bij de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan is het bestuur overgegaan tot een statutenwijziging waarbij besloten is de termijn voor externe bestuurders te maximaliseren op twee jaar en waarbij aan externe bestuursleden volledig stemrecht wordt toegekend. De statuten zijn op 8 januari 2019 verleden.

CDC-premie

Eind 2018 verliep de 5-jarige uitvoeringsovereenkomst (UVO) met de aangesloten werkgevers. Eind 2017 heeft het bestuur reeds een aanvang gemaakt met het traject om een premie-afspraken te maken voor een volgende periode. Het pensioenfonds gaat bij de berekeningen uit van de rentermijnstructuur (RTS) per 2 januari 2019, conform de vastgelegde aanspraken in de UVO. Het pensioenfonds heeft berekeningen gemaakt voor een 3-jaars en 5-jaars-periode. Bij een 3-jaarsperiode kan door het efficiënt inzetten van het premiedepot het risico van een korting op het opbouwpercentage met een hoge mate van zekerheid worden voorkomen. Bij een 5-jaarsperiode neemt de onzekerheid toe. Mede in het kader van een historisch lage rentestand zijn de werkgever en Ondernemingsraad een premie-afpraak voor 3 jaar overeengekomen. De premiebijdrage voor de actieve deelnemers is daarbij verhoogd van 4,5% naar 6%. De uiteindelijke premie is vastgesteld op 43,4% van de gemaximeerde pensioengrondslag. Dat betrof een forse stijging, de premie in 2018 en voorgaande jaren was 33,2%.

AVG

Op 25 mei 2018 is de Europese Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) in werking getreden. Het bestuur is verantwoordelijk voor het in control zijn met betrekking tot privacy en heeft de kaders en uitgangspunten beschreven in het privacy-beleid. Het bestuur heeft het beleid tijdig geïmplementeerd. In het beleid wordt beschreven wat de rechtmatige verkrijging van persoonsgegevens is, hoe de verwerking van persoonsgegevens door derden gebeurt en hoe het bestuur wordt geïnformeerd over het verwerken van persoonsgegevens. Tevens worden de rechten van betrokkenen benoemd, aangegeven welke organisatorische maatregelen het pensioenfonds heeft genomen en specifiek wordt ingegaan op de procedures in het geval van datalekken.

IORP II

De Institutions for Occupational Retirement Provisions Directive (IORP II) is herzien. Deze herziene IORP II-richtlijn is op 13 januari 2019 in werking getreden. Het bestuur heeft zich in 2018 voorbereid op de implementatie. Een van de belangrijkste aspecten van de richtlijn is dat pensioenfonds over drie sleutelfuncties moeten beschikken. Een risicobeheerfunctie, een interne auditfunctie en een actuariële functie.

Het bestuur heeft een bestuurslid benoemd tot sleutelfunctiehouder van de risicobeheerfunctie. De rol van vervuller van de risicobeheerfunctie (hierna: de risicomanager) wordt uitbesteed aan een gespecialiseerde medewerker van de aangesloten werkgever. De risicomanager heeft een functionele lijn naar de bestuursleden met aandachtsgebied risicomanagement. Totdat DNB de sleutelfunctiehouders heeft getoetst en goedgekeurd is sprake van waarnemers. De risicomanagementfunctie kan gevraagd en ongevraagd advies geven aan het bestuur van het pensioenfonds via de risicomanagement commissie.

De rol van sleutelfunctiehouder van de interne auditfunctie wordt uitbesteed aan het hoofd internal audit van de aangesloten werkgever. Deze sleutelfunctiehouder heeft een functionele lijn naar de voorzitter en vicevoorzitter van het bestuur en een escalatielijn naar de voorzitter van de Raad van Toezicht.

De waarmede actuaris is zowel de houder als de vervuller de rol van de sleutelfunctiehouder voor de actuariële functie.

Het pensioenfonds heeft er voor gekozen om voor diverse functies gebruik te maken van kennis, kunde en ervaring van de werkgever. Dit is in lijn met de missie van het pensioenfonds, waarin wordt gesteld dat "Het belangrijkste doel is het behalen van een zo goed mogelijk pensioenresultaat voor de deelnemers. Dit doen we door optimaal gebruik te maken van kennis binnen Robeco en door een slagvaardige en autonome besluitvorming". Vanuit het pensioenfonds bezien is dit ook een kosten efficiënte invulling. Het is van belang dat eventuele belangenconflicten met de bijdragende onderneming worden voorkomen of beheerst. De beheersmaatregelen hiervoor zijn nader uitgewerkt in samenspraak met de compliance officer van het pensioenfonds.

Overige aspecten van IORP II die gevolgen hebben voor het pensioenfonds worden, niet limitatief, hierna weergegeven:

- Het pensioenfonds dient minimaal eens in de drie jaar een risk assessment uit te voeren. Deze eigen risicobeoordeling dient in aanmerking te worden genomen bij strategische beslissingen van het pensioenfonds.
- In de richtlijn wordt expliciet gesteld dat milieu-, sociale en governance factoren belangrijk zijn voor het beleggingsbeleid en de risicobeheersystemen van pensioenfondsen. Het bestuur heeft dit opgenomen in de verklaring beleggingsbeginselen die op de website gepubliceerd zijn. De impact op het bestaande verantwoord beleggen beleid zal het bestuur nader onderzoeken in 2019.
- Volgens IORP II moet worden vastgelegd dat het beloningsbeleid van het pensioenfonds ook van toepassing is op dienstverleners aan wie activiteiten worden uitbesteed, tenzij die dienstverlener al onder andere Europese richtlijnen valt. Het bestuur heeft het uitbestedingsbeleid hierop aangepast.

Risicomanagement

IORP II is aanleiding geweest om de governance van het risicomanagement van het pensioenfonds te evalueren. Dit heeft geleid tot een nieuwe governance structuur. In de nieuwe opzet kan de organisatie van risicomanagement bij het pensioenfonds in grote lijnen als volgt worden weergegeven:

- *1ste beheersingslijn*

Het bestuur, ondersteund door de directeur van het bestuursbureau, is verantwoordelijk voor het beheersen van de risico's. Vanuit het bestuur hebben twee bestuursleden integraal risicomanagement in portefeuille. Het bestuur wordt hierbij ondersteund door diverse commissies.

- *2de beheersingslijn*

De praktische invulling van de tweede lijn vindt plaats via een risicomanagement commissie, welke ondersteund wordt door een risicomanager. Ook de compliance officer en de nieuwe actuariële functie zijn onderdeel van de tweede beheersingslijn.

De integrale risicomanagement commissie signaleert en adviseert over integraal risico management (IRM) aan het bestuur. De commissie is verantwoordelijk voor opvolging van IRM activiteiten en toezicht op de beheersing van specifieke risico's. Zij wordt geraadpleegd voor de beheersing van de overige risico's. In de risicoparagraaf wordt dit nader toegelicht.

- *3de beheersingslijn*

Internal Audit heeft als doel het verbeteren en beschermen van de organisatorische waarde door het verstrekken van risk based en objectieve assurance, advies en inzicht.

Gewijzigde beleidsdocumenten

Op basis van een meerjarenkalender worden periodiek beleidsdocumenten geüpdatet. Het bestuur heeft begin 2018 het beloningsbeleid aangepast. De vergoedingen voor de leden van de Raad van Toezicht en de pensioengerechtigden in het bestuur zijn verhoogd. Tevens wordt er voortaan een vergoeding betaald aan de vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan. Het Crisisplan is door het bestuur geactualiseerd. Het risicomanagement raamwerk is geüpdatet naar aanleiding van de gewijzigde governance op dit gebied.

Update Systematische Integriteit Risico Analyse (SIRA)

Jaarlijks doet het bestuur een update van de SIRA. De conclusie is dat de onderkende integriteitsrisico's van het pensioenfonds adequaat worden gemitigeerd door de getroffen beheersingsmaatregelen. In 2018 is specifiek gekeken naar de mogelijke risico's die aanwezig zijn bij uitkeringen die naar buitenlandse bankrekeningen worden overgemaakt. Geconstateerd is dat er maar een beperkt aantal pensioengerechtigden zijn die in het buitenland wonen en dat de administrateur in haar processen gebruik maakt van het RNI (internationaal register voor attestatie de vita).

Onderzoeken door en meldingen aan toezichthouders

In 2018 heeft het pensioenfonds tijdig aan de volgende informatieverzoeken van DNB voldaan:

1. Sectorbreed onderzoek naar niet-financiële risico's
2. Sectorbreed onderzoek naar de voortgang van implementatie van IORP II

Het bestuur heeft begin 2018 op verzoek van de AFM een toelichting gegeven op het eind 2017 gevraagde uitstel voor de invoering van het standaardmodel op basis van de Wet verbeterde premieregeling. Het onderliggende standaardmodel is pas op 23 november 2017 bekendgemaakt en dit diende op 1 januari 2018 door pensioenfondsen te zijn geïmplementeerd. Dat was niet haalbaar voor onze administrateur. Een plan van aanpak is opgesteld om in de periode tot 1 juli 2018 de betreffende deelnemers (dat betrof er overigens maar enkelen) goed te informeren over de mogelijkheden voor de keuze van een stabiel of variabel pensioen. De AFM heeft vervolgens aangegeven geen reden te zien tot nader toezicht.

De AFM heeft in 2018 een onderzoek gedaan naar keuzebegeleiding door het pensioenfonds bij premieregelingen. In de terugkoppeling aan het pensioenfonds heeft de AFM aangegeven dat het pensioenfonds voldoet aan artikel 52 van de Pensioenwet ten aanzien van informatie-inwinning ten behoeven van het op te stellen risicoprofiel van deelnemers. De AFM doet wel suggesties voor het doorvoeren van verbeteringen. De AFM vindt het onwenselijk dat deelnemers actief gewezen wordt op de mogelijkheid van opt-out beleggen omdat dit niet een optie is die voor iedere deelnemer passend zou zijn. Gegeven het specifieke kennisniveau van de deelnemers die bij een beleggingsinstelling werken kijkt het bestuur nader naar de communicatie hieromtrent.

Ombudsman Pensioenen

Er zijn in 2018 geen geschillen aan de Ombudsman Pensioenen voorgelegd.

Wijzigingen in de regeling

De parameters van het pensioenfonds worden jaarlijks per 1 april gewijzigd in het pensioenreglement. De voornaamste wijzigingen in het pensioenreglement per 1 april 2018 waartoe het bestuur heeft besloten, zijn de volgende:

- De franchise is ongewijzigd vastgesteld op € 13.500.
- Verduidelijkt is dat de uitkering van het tijdelijk partnerpensioen doorloopt tot wanneer de AOW-uitkering van de nabestaande daadwerkelijk ingaat.
- De beschrijving van de uitkeringsperiode van het prepensioen is aangepast omdat de pensioenrichtleeftijd per 2018 gelijk is gebleven op leeftijd 67 maar de AOW al wel later kan ingaan.
- De wet Verevening Pensioenrechten bij Scheiding stelt dat onder scheiding ook wordt verstaan 'scheiding van tafel en bed', en niet pas bij ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed.
- Het staffelbesluit voor bruto en netto DC voor 2018 heeft geleid tot kleine aanpassingen in de staffels.
- Sinds 2016 heet het CPI de 'Consumentenprijsindex', zonder enige toevoeging. Er zijn verschillende subindexen. Door de toevoeging van 'alle bestedingen' is nu aangegeven dat het over de totaalindex gaat.
- De afkoopbepaling is aangepast omdat er een wettelijke wijziging is geweest waardoor bij beëindiging van de deelneming vanaf 1 januari 2018 een klein pensioen niet meer worden afgekocht. Wat niet wijzigt is afkoop van een klein partner- of wezenpensioen bij ingang en van een klein bijzonder partnerpensioen bij scheiding.

Het bestuur heeft verder onderstaande adviezen van de pensioencommissie overgenomen die per 1 april 2019 in het reglement worden opgenomen:

- De pensioencommissie heeft geadviseerd om bij conversie bij echtscheiding voortaan standaard rekening te houden met de kans van vooroverlijden van de ex voor zowel bijzonder partnerpensioen als bij verevening van ouderdomspensioen. Het bestuur vindt het rekening houden met de kans op vooroverlijden evenwichtig omdat de deelnemer anders de kans op 'terugvloeiing van rechten' bij vooroverlijden van de ex opgeeft zonder dat daar een "premie" tegenover staat.
- De pensioencommissie heeft geadviseerd om terugvloeiing van bijzonder partnerpensioen voortaan wel te laten geschieden indien de ex partner van een deelnemer overlijdt voor de reglementaire pensioendatum. Vanuit de optiek van gelijke behandeling acht het bestuur dit evenwichtig. Immers, als de deelnemer getrouwd was gebleven en de partner zou zijn overleden dan zou een nieuwe partner niet worden geconfronteerd met een korting op het partnerpensioen en zou het partnerpensioen volledig toekomen aan een eventuele nieuwe partner van de deelnemer danwel op pensioendatum uitruikbaar zijn voor een hoger ouderdomspensioen voor de deelnemer.

Actuariële uitgangspunten

Het bestuur heeft in 2018 een brede evaluatie gedaan van de actuariële uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de berekening van de technische voorziening (TV). Dit heeft geleid tot een aantal aanpassingen:

Sterfte

Per 31 december 2018 hanteert het pensioenfonds de Prognosetafel AG2018 met leeftijd- en geslachtsafhankelijke correctiefactoren op sterftekansen op basis van inkomensklassen. De actuele dekkingsgraad is daardoor met 1,2% gestegen. Volgens de nieuwe tafel blijkt de groei van de levensverwachting minder snel te gaan dan eerder verwacht.

Niet-ingegaan wezenpensioen

Tot 31 december 2018 was er geen reservering voor niet-ingegaan wezenpensioen. Vanaf 31 december 2018 wordt een opslag voor wezenpensioen op de technische voorzieningen van het uitgestelde partnerpensioen van deelnemers en gewezen deelnemers ingevoerd van 2,0%. Deze opslag is vastgesteld in 2018 en wordt iedere vijf jaar opnieuw getoetst.

Ingegaan wezenpensioen

Bij de vaststelling van de lasten ter zake van ingegaan wezenpensioen wordt verondersteld dat het pensioen moet worden uitgekeerd tot de 27-jarige leeftijd, waarbij geen rekening wordt gehouden met sterftekansen.

Partnerfrequentie

Voor de berekening van de TV voor het niet-ingegane partnerpensioen van deelnemers en gewezen deelnemers geldt het onbepaalde partnersysteem.

Tot 31 december 2018: de partnerfrequentie is voor alle leeftijden gelijkgesteld aan 100%.

Vanaf 31 december 2018: de partnerfrequenties conform de door het Actuarieel Genootschap (AG) gepubliceerde partnerfrequenties over de waarnemingsperiode 1980-1985. De partnerfrequenties zijn vastgesteld in 2018 en worden iedere vijf jaar opnieuw getoetst.

Voor het uitruilbare partnerpensioen wordt de partnerfrequentie vanaf de pensioenrichtleeftijd op 100% gesteld. Voor de berekening van de TV voor het niet-ingegane partnerpensioen van pensioengerechtigden geldt het bepaalde partnersysteem.

Revalidering

Voor de berekening van de TV in verband met ingegane premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen worden geen revalideringskansen toegepast.

Opslag voor toekomstige kosten

Voor de dekking van toekomstige kosten wordt de netto voorziening verhoogd met 3%. Deze opslag is gebaseerd op een door het bestuur veronderstelde maximaal benodigde periode van 4,5 jaar om de verplichtingen in eigen beheer af te wikkelen in het geval dat geen premiebijdragen meer worden ontvangen. Deze opslag is vastgesteld in 2018 en wordt iedere drie jaar opnieuw getoetst.

Afronding leeftijden

De leeftijdsbepaling geschiedt op basis van de eerste dag van de geboortemaand en in gehele maanden nauwkeurig.

Opslag vanwege de uitkeringsduur van het ouderdompensioen

Tot 31 december 2018: geen opslag.

Vanaf 31 december 2018: de opslag op de voorziening voor het levenslange ouderdompensioen vanwege de uitkeringsduur van het ouderdompensioen is 0,4% voor deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Deze opslag is vastgesteld in 2018 en wordt iedere vijf jaar opnieuw getoetst.

Onvindbare pensioengerechtigden

Voor onvindbare pensioengerechtigden (uitkeringsgerechtigden aan wie de uitkering niet betaald kan worden) wordt voorzien voor de toekomstige en reeds gemiste uitkeringen. De reeds gemiste uitkeringen worden opgenomen in de jaarrekening onder overige schulden. Tien jaar nadat de uitkering is ingegaan, vervalt de voorziening voor toekomstige en reeds gemiste uitkeringen. De maximering van het aantal jaren betreft uitsluitend de hoogte van de voorziening. De niet-opgevraagde pensioenen verjaren niet. Als de pensioengerechtigde zich meldt, wordt het (gemiste) pensioen alsnog uitgekeerd.

Geschiktheidsbevordering

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie aan bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van de bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld. In het afgelopen jaar is veel aandacht besteed aan de deskundigheidsbevordering van het bestuur door gevolgde individuele opleidingen door bestuursleden en collectieve themadagen, waarvoor ook de leden van het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht uitgenodigd waren.

Tijdens de vier themadagen in 2018 heeft het bestuur zich verdiept in regelgeving omtrent AVG, IT-risico's, ESG, IORP II en ontwikkelingen ten aanzien van een mogelijk nieuw pensioencontract. Tevens heeft er een evaluatie van het bestuursmodel plaatsgevonden.

De geschiktheid van het bestuur wordt jaarlijks getoetst via een collectieve zelfevaluatie en/of via individuele gesprekken. Voor individuele bestuursleden en het bestuur als geheel. De uitkomsten zijn vastgelegd in de geschiktheidsmatrix. Op basis van de toegewezen aandachtsgebieden wordt jaarlijks bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. Het niveau van de toetsing ligt vast in de eindtermen, zoals die door de Pensioenfederatie zijn opgesteld. De geschiktheidseisen zijn ook van toepassing op de leden van de Raad van Toezicht.

Naar aanleiding van de zelfevaluatie van het bestuur die eind 2018 is gehouden, is de competentiematrix geactualiseerd en is een nieuw opleidingsplan voor 2019 opgesteld. Het bestuur oordeelt in algemene zin positief over haar functioneren maar ziet wel punten die extra aandacht mogen krijgen zoals tijdsdruk voor het bestuur en bezetting bestuursbureau. Een diversiteitsplan zal opgesteld worden en tijdsdruk voor zowel bestuursleden als de mensen van het bestuursbureau zal gemonitord worden.

Haalbaarheidstoets en de reële dekkinggraad

Het Financieel Toetsingskader (FTK) schrijft voor dat pensioenfondsen jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren. De haalbaarheidstoets behelst een aanvangstoets en een jaarlijkse toets. Voor uitvoering van de haalbaarheidstoets stelt De Nederlandsche Bank (DNB) economische scenariosets beschikbaar. Om DNB (nog meer) in staat te stellen te beoordelen dat de reële ambities haalbaar zijn moeten pensioenfondsen verder nog jaarlijks de reële dekkinggraad melden aan DNB. De haalbaarheidstoets bevordert de vergelijkbaarheid tussen pensioenfondsen. In de berekeningen kan het pensioenfonds echter haar eigen visie, ambitie en beleid niet kwijt. De cijfers van de haalbaarheidstoets zijn dus geen goede maatstaf voor uitkomsten van het beleid van het pensioenfonds. Dat is daarom ook de reden waarom het pensioenfonds ervoor kiest om de haalbaarheidstoets niet als primair beleidsinstrument te gebruiken.

Naar aanleiding van de aanvangshaalbaarheidstoets die het pensioenfonds per 1 januari 2016 heeft uitgevoerd heeft het bestuur geconcludeerd dat de 60-jaars prognose binnen de vooraf vastgestelde grenzen blijft, op basis van het huidige beleid. Het verwachte pensioenresultaat zoals gemeten in de jaarlijkse haalbaarheidstoets in 2018 is 104,8% en ligt 1,6% hoger dan in 2017. Dit komt enerzijds doordat de startdekkinggraad hoger is en daarnaast is de beleggingsmatch iets offensiever geworden, dit heeft ook een verhogend effect. Het pensioenfonds zit ook boven de gestelde ondergrens. De maximale afwijking in het slecht weer scenario is gesteld op 39,9% en blijft daarmee ook binnen de vastgestelde grens van 45%. De uitkomst ligt in lijn met vorig jaar. Deze uitkomst geeft echter geen garantie dat pensioen altijd volledig zal worden geïndexeerd. De uitkomst geeft vooral aan dat het pensioenfonds geen te hoge of onrealistische verwachtingen schept. Voor deelnemers betekent dit dat hun pensioenaanspraken onder normale omstandigheden zullen worden geïndexeerd volgens de met de aangesloten werkgevers en OR overeengekomen ambitie. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de normering van de pensioenresultaten die is vastgesteld op basis van de aanvangshaalbaarheidstoets.

Code pensioenfondsen

Op 1 januari 2014 is de Code Pensioenfondsen in werking getreden als document van zelfregulering. De Code gaat in op het besturen van een pensioenfonds, het intern toezicht daarop en over het afleggen van verantwoording over wat het pensioenfonds doet, wat een pensioenfonds gepland en gerealiseerd heeft. Per 1 juli 2014 is de Code ook wettelijk verankerd in de Pensioenwet. De Code is gebaseerd op het 'pas toe, of leg uit'-beginsel. Het volledig volgen van alle normen uit de Code is dus niet verplicht. Wel wordt ieder pensioenfonds geacht aan te geven waarom ze bepaalde afwijkende keuzes hebben gemaakt.

In 2018 is de Code aangepast. Er is voor gekozen om de volgorde van de normen te herschikken, zodat er gebruik gemaakt wordt van acht thema's in de Code Pensioenfondsen 2018, te weten:

Vertrouwen waarmaken; Verantwoordelijkheid nemen; Integer handelen; Kwaliteit nastreven; Zorgvuldig benoemen; Gepast belonen; Toezicht houden en inspraak waarborgen; Transparantie bevorderen.

Er is sprake is van drie inhoudelijke wijzigingen:

- Norm 39 waarin de benoeming en ontslag leden verantwoordingsorgaan specifiek is gemaakt.
- Norm 33 waarin een stappenplan wordt gevraagd waar het gaat om het bevorderen van diversiteit in het pensioenfondsbestuur.
- Norm 47 waar het gaat om de rapportage van het intern toezicht over de naleving en toepassing van de Code Pensioenfondsen.

Ook is de bepaling over de tweejaarlijkse zelfevaluatie van het bestuur onder begeleiding van een derde partij veranderd in een driejaarlijkse (norm 28). En voor het Verantwoordingsorgaan is een zelfevaluatie voorgeschreven die met enige regelmaat zal plaatsvinden (norm 30).

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het pensioenfonds. Het pensioenfonds wijkt deels af van de Code op onderstaande onderwerpen:

Norm 21.

De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.

- Toelichting:
In de oude Code Pensioenfondsen kwam deze bepaling in de volgende 3 normen aan de orde: 36, 43 en 44.
- Pensioenfonds Robeco:
Op grond van de oude code was nog geen klokkenluidersregeling nodig voor de eigen organisatie omdat er geen medewerkers in dienst van het pensioenfonds waren. Er was geen financiële afhankelijkheid. Bestuursleden in dienst bij Robeco konden terugvallen op de klokkenluidersregeling van de werkgever.
Het bestuur heeft als actie benoemd een klokkenluidersregeling op te stellen in 2019 om te voldoen aan de nieuwe code.

Norm 39.

Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.

- Toelichting m.b.t. Bestuur:
Het horen van de Raad van Toezicht bij een voorgenomen benoeming of ontslag van leden van het bestuur borgt de zorgvuldigheid van de benoemings- en ontslagprocedure.
Bij een omgekeerd gemengd model benoemt en ontslaat het niet uitvoerend deel van het bestuur de uitvoerende bestuurders, na het horen van het uitvoerend deel van het bestuur. Heeft een pensioenfonds een visitatiecommissie, dan is vooraf horen niet nodig, maar wordt de benoemings- en ontslag procedure meegenomen in de visitatie.

- Toelichting m.b.t. Intern toezicht:
In het kader van de checks and balances heeft het Verantwoordingsorgaan(VO) een rol bij de benoeming en ontslag van de leden van de Raad van Toezicht (RvT) of visitatiecommissie. Voor het borgen van de kwaliteit van de RvT is van belang dat de door het VO voorgedragen personen worden getoetst aan het door de raad van toezicht opgestelde profiel. Als het bestuur van mening is dat de voorgedragen persoon wezenlijk afwijkt van het profiel zal betrokkene niet worden benoemd en zal het VO gevraagd worden met een nieuwe voordracht te komen. Het bestuur kan een lid van het VO alleen tussentijds ontslaan in overleg met het intern toezicht.
- Pensioenfonds Robeco:
Bindende voordracht door het VO voor een RvT-lid is nog niet geregeld. Dit pakt het bestuur op in 2019. Ontslagbepalingen voor het VO zijn nieuw. Het bestuur vraagt in 2019 advies aan het VO en RvT.

Norm 34.

De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het belanghebbenden orgaan (BO) en de RvT is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.

- Toelichting:
Herbenoeming van een lid van het VO is een verantwoordelijkheid van de benoemende partijen of vloeit voort uit (her)verkiezing. Een eventueel maximaal aantal herbenoemingen wordt door het VO reglementair vastgelegd. In de oude Code Pensioenfonds kwam deze bepaling in de volgende 5 normen aan de orde: 60, 61, 62, 63 en 64.
- Pensioenfonds Robeco:
In de statuten (artikel 5c) staat opgenomen dat de benoeming van een RvT-lid voor 2 jaar geldt en er maximaal 3 keer een herbenoeming kan plaatsvinden. Hoewel niet letterlijk conform de Code is de totale maximale termijn gelijk.

Norm 31.

De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.

- Toelichting:
Fondsorganen houden bij dit beleid rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Ten minste eens in de drie jaar evalueert het bestuur dit beleid.
Het VO en BO kunnen hierop sturen door een competentievisie te formuleren en via de (opleidings) faciliteiten die het pensioenfonds biedt. De organen en voordragende en benoemende organisaties streven de doelstellingen van deze norm krachtig na.
In de oude Code Pensioenfonds kwam deze bepaling in de volgende 5 normen aan de orde: 53, 56, 57, 65 en 66.
- Pensioenfonds Robeco:
Hoewel de fondsorganen in grote mate divers zijn heeft het bestuur dit niet als zodanig vastgelegd in het diversiteitsbeleid.
Het bestuur heeft naar aanleiding van de bestuursevaluatie 2018 besloten om in 2019 het diversiteitsbeleid te evalueren.

Norm 33.

In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.

- **Toelichting:**
Het diversiteitsbeleid krijgt vorm als een groeimodel, waarin het bestuur concrete doelen stelt die binnen haalbare termijnen bereikt kunnen worden. Er kan bijvoorbeeld rekening gehouden worden met zittingstermijnen. Een jaarlijkse beoordeling is nodig, omdat de Pensioenwet voorschrijft dat het bestuur hierover rapporteert in het jaarverslag. Daarnaast is wenselijk dat het bestuur de doelstellingen en (effectiviteit van) de ingezette middelen ook evalueert over een langere termijn. De organen en voordragende en benoemende organisaties streven de doelstellingen van deze norm krachtig na.
In de oude Code Pensioenfondsen kwam deze bepaling in de volgende 2 normen aan de orde: 67 en 68.
- **Pensioenfonds Robeco:**
In het Verantwoordingsorgaan heeft wel een vrouw zitting maar niet iemand jonger dan 40 jaar.

Norm 35.

Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.

- **Pensioenfonds Robeco:**
Het bestuur heeft een afwijkend diversiteitsbeleid. Het bestuur heeft naar aanleiding van de bestuursevaluatie 2018 besloten om in 2019 het diversiteitsbeleid te evalueren.

Norm 37.

Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.

- **Pensioenfonds Robeco:**
Het bestuur heeft een afwijkend diversiteitsbeleid. Het bestuur heeft naar aanleiding van de bestuursevaluatie 2018 besloten om in 2019 het diversiteitsbeleid te evalueren.

Norm 38.

Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.

- **Toelichting:**
Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.
- **Pensioenfonds Robeco:**
Het bestuur heeft een afwijkend diversiteitsbeleid. Het bestuur heeft naar aanleiding van de bestuursevaluatie 2018 besloten om in 2019 het diversiteitsbeleid te evalueren.

Behalve het uitgangspunt van 'pas-toe-of-leg-uit' blijven er normen waarover altijd wordt gerapporteerd. In goed overleg met de Monitoringcommissie en de commissie Pensioenfondsbestuur wordt over boekjaar 2018 over zeven normen gerapporteerd in de volgorde van de Code Pensioenfondsen 2018. Dit zijn bestaande normen. Het gaat dan om normen 5, 31, 33, 47, 58, 62, 64 en 65. De normen 31 en 33 zijn reeds in deze paragraaf toegelicht als afwijkende normen. Hierna volgt een rapportage over de overige normen:

Norm 5

Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.

- In het bestuursverslag algemeen en specifiek bij de haalbaarheidstoets wordt norm 5 toegelicht.

Norm 47

Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.

- In het verslag van de Raad van Toezicht wordt dit toegelicht.

Norm 58

Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.

- Hier wordt in het bestuursverslag op ingegaan.

Norm 62

Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.

- Het verantwoord beleggen beleid is opgenomen in de verklaring beleggingsbeginselen die op de website staan.

Norm 64

Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.

- In het verslag van de compliance officer wordt verantwoording afgelegd over naleving van de gedragscode. Over de zelfevaluatie en naleving van de Code Pensioenfondsen rapporteert het bestuur in het bestuursverslag.

Norm 65

Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

- De klachtenprocedure is gepubliceerd op de website.

Verantwoord beleggen

Het bestuur kent een Verantwoord Beleggen beleid. Het bestuur is ervan overtuigd dat de inzet van niet financiële data in het beleggingsproces tot betere beleggingsbeslissingen kan leiden. Het bestuur is er ook van overtuigd dat in de afweging van financieel rendement en duurzaamheid het uitsluiten van sectoren, landen of individuele bedrijven een 'measure of last resort' is. Het verdient namelijk de voorkeur om eerst de moeite te doen (al dan niet vanuit een collectief) om de (potentiële) beleggingen duurzamer te laten presteren. De uitvoering van het Verantwoord Beleggen beleid is uitbesteed aan de fiduciair beheerder die zich daarover verantwoordt aan het bestuur. In haar keuze voor externe managers verzoekt het bestuur aan RIAM om met haar criteria op het gebied van Verantwoord Beleggen rekening te houden.

De keuze voor de managers gebeurt minimaal op basis van de PRI (Principles for Responsible Investment) ondertekening (of vergelijkbaar), geïntegreerd ESG (Environmental, Social and Governance)-beleid, en minimale uitsluitingen.

Partijen die de PRI hebben ondertekend committeren zich aan:

- 1) Het meenemen van factoren in het beleggingsbeleid op het gebied van milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.
- 2) Het actief invloed uitoefenen op het beleid van ondernemingen waarin wordt belegd door gebruik te maken van stemrecht ('voting') of door middel van dialoog ('engagement').
- 3) Het bevorderen van transparantie van ondernemingen met betrekking tot ESG onderwerpen.

Het bestuur sluit vanaf het derde kwartaal van 2018 bedrijven uit die betrokken zijn bij de productie van tabak of significante onderdelen van sigaretten. Engagement biedt onvoldoende perspectief in deze industrie omdat de negatieve impact van het product op de mens en maatschappij daardoor niet zal wijzigen.

Veel pensioenfondsen hebben in 2018 het Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Convenant ondertekend. Zij kiezen met dit IMVB-convenant voor een aanpak waarbij de OESO richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's) als basis worden genomen om dergelijke ESG-risico's te identificeren, te prioriteren en te adresseren. Met ESG-risico's worden in dit convenant bedoeld de risico's voor samenleving en milieu. Het bestuur van het pensioenfonds staat niet negatief tegenover het convenant, maar wil eerst nader onderzoek doen naar de impact voor deelnemers en overige stakeholders zoals de werkgever. De consequenties van het als leidend principe hanteren van maatschappelijke waardecreatie kunnen nog niet volledig overzien worden.

Het bestuur stelt conform de criteria voor de werving en monitoring van externe managers reeds eisen aan integratie van ESG beleid en ondertekening van PRI. Naar aanleiding van de introductie van de Institutions for Occupational Retirement Provisions Directive (IORP II) is ook de Verklaring inzake Beleggingsbeginselen uitgebreid. De fiduciair beheerder rapporteert op kwartaalbasis over:

- ESG positionering van de liquide beleggingen portefeuille versus de benchmark, waarbij gebruik gemaakt wordt van de ESG-ratings van MSCI.
- Rapportage over de exposures naar uitgesloten bedrijven.

In 2019 zal het pensioenfonds het Verantwoord Beleggen beleid herzien, waarin het ook de ESG-risico's nader zal identificeren en een bijbehorende risicobereidheid zal vaststellen.

Stembeleid

Het pensioenfonds belegt via beleggingsfondsen en heeft stemrecht als participant van een fonds. De fiduciair beheerder is gemachtigd om namens het pensioenfonds dit stemrecht uit te oefenen. Als het beleggingsfondsen van Robeco betreft kiest de fiduciair beheerder ervoor om het pensioenfonds zelf de mogelijkheid te bieden om te stemmen, met het oog op eventuele belangenverstrengeling. Het bestuur heeft een procedure opgesteld betreffende stemming op beleggingsfondsen van Robeco.

Boetes en dwangsommen

In het verslagjaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Door DNB zijn geen aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

VERSLAG COMPLIANCE OFFICER

De compliance officer heeft op 23 april 2019 aan het bestuur zijn bevindingen over het jaar 2018 gerapporteerd.

Personalia

De afdeling compliance van Robeco voorziet in de compliance functie van Pensioenfonds Robeco. Gedurende 2018 vervulde Paul Veenhof de rol van compliance officer van het pensioenfonds.

Compliance programma

In 2018 zijn de geplande periodieke compliance werkzaamheden alsmede enkele ad-hoc werkzaamheden uitgevoerd. De uitkomsten zijn in de periodieke gesprekken met de directeur van het pensioenfonds en gedurende de bestuursvergaderingen gedeeld. Hierna is een samenvatting van enkele relevante werkzaamheden weergegeven.

Algemene Verordening Gegevensverwerking

Belangrijk onderwerp in 2018 was de implementatie van de Wet Gegevensverwerking (AVG) per 25 mei 2018. Ter voorbereiding op deze vervanger van de huidige Wet bescherming persoonsgegevens is in 2017 een plan opgesteld met de door het pensioenfonds te nemen stappen ten einde in mei 2018 gereed te zijn voor de AVG.

In 2018 zijn in dat kader onder meer de verwerkerovereenkomsten die door/met pensioenfonds Robeco zijn afgesloten beoordeeld op het voldoen aan de AVG.

In samenspraak met de directeur van het pensioenfonds is het Privacy Beleid opgesteld. Ten einde de specifieke kenmerken van het pensioenfonds tot hun recht te laten komen is er, naast de vereisten uit hoofde van de AVG, gebruik gemaakt van de 'Guidance verwerking persoonsgegevens pensioenfonds' zoals opgesteld door de Pensioenfederatie. Tevens zijn de Privacy Statement en het Cookiebeleid op de website van het pensioenfonds aangepast aan de AVG eisen.

Awareness

Eén van de in het voornoemde AVG stappenplan benoemde acties was 'bewustwording van het bestuur van de nieuwe privacyregels bevorderen'. Na een introducerende sessie voor het bestuur in 2017 is in februari 2018 - in het kader van de periodieke themasessies van het pensioenfonds - een awareness presentatie gehouden voor het bestuur van het pensioenfonds met betrekking tot de implementatie van de AVG.

Integriteitsrisicoanalyse

De in 2018 - in samenspraak met de directeur en het bestuurslid met aandachtsgebied risicomanagement - uitgevoerde jaarlijkse update van de integriteitsrisicoanalyse van het pensioenfonds is in de bestuursvergadering van september aan het bestuur gepresenteerd. Voornaamste conclusie was dat de onderkende integriteitsrisico's van het pensioenfonds adequaat gemitigeerd zijn door de getroffen beheersingsmaatregelen. Het meest relevante restrisico loopt het pensioenfonds op het gebied van de belangenverstremgeling. Dit restrisico valt echter binnen de als acceptabel gestelde marges.

Inventarisatie belangentegenstellingen 2018

In mei 2018 is verslag gedaan van het periodieke onderzoek naar belangenverstremgeling zoals uitgevoerd bij de bestuursleden, de directeur van het bestuursbureau, de leden van de Raad van Toezicht, de leden van de Beleggingscommissie, en de leden van het Verantwoordingsorgaan (tezamen de betrokkenen).

Uit de inventarisaties op grond van gevoerde gesprekken met nieuwe betrokkenen en de beantwoorde inventarisaties van de reeds zittende betrokkenen is gebleken dat zij zich stuk voor stuk voldoende bewust zijn van de risico's die verbonden zijn aan mogelijke verstremgeling van belangen. Er zijn dan ook geen ontoelaatbare belangenverstremgelingen geconstateerd en waar de mogelijkheid tot belangenverstremgeling bestaat zijn adequate beheersingsmaatregelen getroffen.

Onafhankelijke sleutelfuncties (IORP II)

In het kader van IORP II kunnen ondernemingspensioenfondsen zoals Pensioenfonds Robeco de sleutelfuncties risicobeheer en internal audit laten uitoefenen door de personen die met een soortgelijke functie zijn belast bij de onderneming. Dit onder de voorwaarde dat wordt uitgelegd hoe potentiële belangenconflicten tussen het pensioenfonds en de onderneming worden voorkomen of beheerst. In december 2018 heeft de compliance officer het bestuur geïnformeerd over de binnen Robeco en het pensioenfonds geïmplementeerde beheersmaatregelen die het risico op potentiële belangenconflicten afdoende voorkomen en/of beheersen, waardoor de sleutelfuncties audit respectievelijk risicobeheer kunnen worden uitgevoerd door het hoofd Internal Audit en de senior Operational Risk Manager.

Naleving policy handboek

De jaarlijkse akkoordverklaring met de gedragsregels zoals vastgelegd in het Policy Handboek is door alle betrokkenen aan de compliance officer geretourneerd. Over 2018 is door de compliance officer geen overtreding van de gedragsregels door betrokkenen bij het pensioenfonds bekend.

Privé beleggingstransacties

Over 2018 is voor betrokkenen geen overtreding geconstateerd van de Robeco Regeling privé beleggingstransacties (waarnaar verwezen wordt in het policy handboek van het pensioenfonds Robeco).

Toezichthouders

In 2018 hebben geen gesprekken met de toezichthouders plaatsgevonden waarbij de compliance officer betrokken is geweest.

FINANCIËLE INFORMATIE

Het bestuur heeft vastgesteld dat de berekening van de voorziening en liquiditeiten ten behoeve van de beleidsdekkingsgraad is opgenomen in de 'ISAE3402 type 2'- rapportage van Achmea Pensioenservices. De berekening van de marktwaarde van de beleggingen wordt door Northern Trust gedaan en valt onder hun 'SOC 1'-verklaring, met uitzondering van het niet-liquide deel van de portefeuille (minder dan 1%).

De risico's en onzekerheden die van invloed zijn op de betrouwbaarheid van de financiële verslaglegging, zoals waarderingsvraagstukken en de inrichting van het financiële verslagleggingssysteem worden als volgt beheerst:

- Er is een beschrijving van de financiële verslaglegging met marktwaardering voor liquide beleggingen en andersoortige waarderingsmethoden voor niet liquide beleggingen.
- Kwaliteitskeurmerken worden nageleefd om tot een betrouwbare vaststelling te komen van waarderingen.
- De waardering van de verplichtingen valt onder de ISAE3402 type 2-rapportage van Achmea Pensioenservices.

IBNR

Het pensioenfonds loopt het risico dat voor deelnemers die in 2018 ziek zijn geworden straks een arbeidsongeschiktheidspensioen moet worden uitgekeerd. Dit risico is niet verzekerd. Onder IBNR wordt hiervoor een voorziening getroffen. De IBNR voorziening is gelijk aan de som van de premie arbeidsongeschiktheidspensioen over de laatste twee boekjaren.

In 2018 is de IBNR bijgesteld naar € 1,428 miljoen (2017: € 1,354 miljoen), dit is een toevoeging van €74.000 in 2018.

Beleggingen Premiedepot

Als onderdeel van de financieringsafspraken met de werkgevers is een premiedepot gevormd dat kan worden gebruikt om de opbouw van actieve deelnemers aan te vullen indien de van de werkgevers ontvangen premie niet voldoende is. Indien er meer premie wordt ontvangen dan nodig is voor de opbouw van de actieve deelnemers (de kostendekkende premie) dan wordt het meerdere toegevoegd aan het premiedepot. Van de totale doorsneepremie in 2018 van 33,2% is 29,2% beschikbaar voor pensioenopbouw en 4% voor kosten, risicokoopsom DC en solvabiliteitsopslag over bruto UOP-stortingen.

Het beleggingsbeleid van het premiedepot is gebaseerd op het zoveel mogelijk afdekken van het renterisico dat wordt gelopen bij de bepaling van de premie. Dit renterisico wordt veroorzaakt door het feit dat de RTS (rentetermijnstructuur) per 31 december van een gegeven jaar bepalend is bij de bepaling van de kostendekkende premie. Kort gezegd: een daling van de rente resulteert in een stijging van de benodigde premie en vice versa. Er is geen cap gezet op de maximale omvang van het premiedepot, wel zal in 2019 een evaluatie plaatsvinden.

Het premiedepot wordt niet meegenomen in de berekening van de dekkingsgraad. Op grond daarvan kan het premiedepot ook niet worden aangewend ter algemene verbetering van de dekkingsgraad. De stand van het premiedepot was eind 2017 € 13,729 miljoen. Over 2018 is € 3,73 miljoen aan het premiedepot onttrokken. Het behaalde beleggingsrendement minus kosten bedraagt € 0,309 miljoen negatief in 2018. De stand van het premiedepot was eind 2018 € 9,688 miljoen.

Toeslagverlening / indexatie

De toeslagverlening is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds. De toeslagverlening is voorwaardelijk. Het bestuur besluit jaarlijks in januari of de pensioenen per 1 februari geïndexeerd kunnen worden. Voor gewezen en pensioengerechtigde deelnemers wordt gerefereerd aan de niet geschoonde CBS-consumentenprijsindex alle huishoudens, waarbij het voortschrijdend gemiddelde inflatiecijfer van de laatste 12 maanden van het afgelopen kalenderjaar als uitgangspunt dient. Voor een besluit tot indexatie van de pensioenen van de actieve deelnemers wordt door het bestuur teruggekeken naar de laatste salarisronde. Uitgaande van het toeslagbeleid, waarbij gekeken wordt naar de marktwaarde van de verplichtingen, was de dekkingsgraad voldoende om per 1 februari 2018 een toeslag toe te kennen van 1,40% aan de gewezen en pensioengerechtigde deelnemers. De prijsindexatie was ook 1,40%. Actieve deelnemers kregen een toeslag van 0,75%. De initiële salarisaanpassing per 1 april van het voorgaand jaar is daarvoor de maatstaf. Deze was ook 0,75%. In 2018 heeft het bestuur een onderzoek opgestart naar de toekomstbestendigheid van het hanteren van verschillende indexatiecijfers binnen de CDC-regeling. Het bestuur kijkt vooral naar een evenwichtige belangenafweging bij een mogelijke overstap naar één indexatiemaatstaf voor alle groepen van deelnemers. Besluitvorming hierover wordt in 2019 verwacht. Afstemming met de belanghebbenden zal dan ook aan de orde zijn.

Het bestuur heeft in januari 2019 besloten om per 1 februari 2019 de inactieve deelnemers een toeslag toe te kennen van 1,70% en de actieve deelnemers van 0,85%. De prijsinflatie was eveneens 1,70% en de laatste salarisronde 0,85%. Tevens heeft het bestuur besloten een kleine inhaalindexatie van gemiddeld 0,10% toe te kennen aan de deelnemers die een indexatieachterstand hadden.

Kosten

Kostentransparantie

De aandacht voor kosten is de laatste jaren sterk toegenomen. De out of pocket pensioenbeheerkosten van het pensioenfonds vertonen een stijgende lijn. De besturing van een pensioenfonds als een financiële instelling brengt met zich mee dat niet alleen op zorgvuldige en solide wijze invulling gegeven moet worden aan het beheer van het vermogen en de uitvoering van de administratie maar ook van de governance, compliance, risicomanagement, uitbesteding, IT, communicatie, investeringen in digitalisering en controle. Daarbij hebben pensioenfondsen te maken met wijzigende wetgeving, verdere digitalisering en toenemende druk van toezichthouders.

Kostenbeheersing

Het bestuur heeft in 2018 de pensioenbeheerkosten geëvalueerd en geconstateerd dat de kosten per deelnemer hoog zijn bij het pensioenfonds maar dat dat met name door de omvang komt. Een groot deel van de kosten zijn vast. Er is met behulp van diverse benchmarkrapporten een vergelijking gemaakt met peergroups maar het bestuur heeft geconcludeerd dat het sturen op kosten per deelnemer geen goede indicator is. Een relatief beperkt personeelsverloop bij de aangesloten werkgevers beïnvloedt dit cijfer namelijk fors. Het bestuur heeft besloten voortaan te sturen op de totale out of pocket kosten, waarbij de voor inflatie gecorrigeerde kosten van 2018, exclusief eenmalige kosten, richtlijn zijn voor de begrotingen van de komende jaren.

Het bestuur wenst vast te houden aan het huidige kwaliteits- en ambitieniveau, hetgeen een directe relatie heeft met een aantal kostenposten. Anderszins ligt de sleutel bij het eigen gedrag door hands on te besturen met een actieve input van bestuursleden en directie zelf. Terughoudendheid wordt betracht ten aanzien van de inhuur van consultants. Ook wordt optimaal gebruik gemaakt van kennis binnen Robeco, zoals op het gebied van risicomanagement en compliance. Het bestuur heeft verder in haar missie opgenomen dat uitdrukkelijk op de uitvoeringskosten gelet wordt en kiest expliciet voor eenvoud en beheersbaarheid door wijzigingen in regelingen zoveel mogelijk voor een ieder te laten gelden.

Pensioenresultaat

Het uiteindelijke pensioenresultaat voor de deelnemer is leidend voor het bestuur. Dit resultaat is afhankelijk van kosten, de netto beleggingsopbrengsten en de kostendekkendheid van de premie. Het bestuur vindt het belangrijk om kosten ook in een brede context te zien en niet alleen uitgedrukt in kosten per deelnemer. Bijvoorbeeld het percentage pensioenbeheerkosten van de totale kostendeekkende premie in 2017 was 3,6%. Dit is volgens benchmarkrapporten in lijn met andere pensioenfondsen. In 2018 was dit 5,0%. De verhoging had enerzijds te maken met de hogere pensioenbeheerkosten maar de kostendeekkende premie was ook lager in 2018.

De premiedekkingsgraad van het pensioenfonds in 2018 was 140% (2017: 147%). Het pensioenfonds berekent namelijk de premie op basis van RTS met een opslag ter hoogte van het vereist eigen vermogen. De gemiddelde premiedekkingsgraad van alle pensioenfondsen in Nederland lag ruim onder de 90%. Pensioenfonds Robeco kent dus geen situatie van een negatieve bijdrage aan de dekkingsgraadontwikkeling, en daarmee het verwachte pensioenresultaat, door een te lage premie.

Verder kijkt het bestuur naar het door deelnemers beleefde serviceniveau en de complexiteit van de regeling. Voornamelijk stakeholders hierbij zijn de aangesloten werkgevers, die uiteindelijk bepalen waar ze hun pensioentoezegging onderbrengen en daarbij zelf een afweging maken. De OR heeft wel goedkeuringsrecht op een dergelijke wijziging. Daarbij kunnen er ook vanuit de werkgever andere overwegingen meespelen om de pensioenregeling uit te besteden aan het eigen ondernemingspensioenfonds zoals strategische redenen, arbeidsvoorwaardelijke redenen, ontwikkelingspotentie voor medewerkers die in het fondsorganen deelnemen en kennisdeling.

Het pensioenfonds rapporteert op jaarbasis aan DNB gedetailleerd welke kosten het pensioenfonds heeft gemaakt voor de verschillende onderdelen. Tevens adviseert de Pensioenfederatie over de wijze waarop kosten op een inzichtelijke wijze in het jaarverslag kunnen worden gepresenteerd. In deze paragraaf worden de belangrijkste kostencomponenten toegelicht. De Richtlijn van de Pensioenfederatie adviseert om de kosten op te breken in verschillende categorieën waarvan de opdeling in kosten van pensioenbeheer en vermogensbeheer de meest relevante scheiding is. Kosten van pensioenbeheer representeren alle kosten voor het voeren van een adequate deelnemersadministratie inclusief advies- en bestuurskosten. Deze kosten zijn vrijwel allemaal direct terug te herleiden uit de financiële administratie van het pensioenfonds. De gepresenteerde kosten van het vermogensbeheer zijn deels gebaseerd op kosten die rechtstreeks aan het pensioenfonds worden doorbelast maar hierin zitten ook kosten die indirect aan vermogensbeheer kunnen worden toegerekend omdat ze door een beleggingsfonds zijn betaald.

Onderstaand overzicht geeft de relevante kengetallen weer over de jaren 2016 tot en met 2018:

Kengetallen Kosten	2018	2017	2016
Uitvoeringskosten per deelnemer	€ 901,86	€ 729,48	€ 692,99
Uitvoeringskosten in % van de kostendeekkende premie	5,0%	3,6%	4,1%
Vermogensbeheerkosten (in bps)	33 bps	40 bps	33 bps
Transactiekosten (in bps)	11 bps	13 bps	9 bps
Bewaren en fiduciair beheer (in bps)	10 bps	11 bps	11 bps
Portefeuille rendement	-2,9%	4,6%	10,8%

Kosten van het pensioenbeheer

Op grond van artikel 45a PW en artikel 10b Besluit uitvoering Pensioenwet worden de kosten van pensioenbeheer opgenomen als totaalbedrag en als bedrag per actieve deelnemer en pensioengerechtigde.

In 2018 bedragen de kosten van de uitvoering van de regeling € 901,86 per deelnemer (2017: € 729,48). De pensioenbeheerkosten bestaan voornamelijk uit kosten voor administratieve verrichtingen (pensioentoekenningen, betalen uitkering, verwerken waardeoverdrachten, etc.), controle- en advieskosten, bestuurskosten en overige kosten (o.a. heffingen van de toezichthouders, website-kosten, drukwerk UPO's).

Wanneer de pensioenbeheerkosten over het totaal aantal deelnemers verdeeld wordt, inclusief gewezen deelnemers, zijn de uitvoeringskosten in 2018 per deelnemer € 342,55 (2017: € 277,42).

De omvang van het aantal deelnemers heeft beperkt invloed op de totale kosten maar heeft een wezenlijke impact op de presentatie van de kosten per deelnemer. Dit blijkt ook uit onafhankelijke benchmarkrapportages van IBI en Kasbank. Het pensioenfonds heeft in 2018 zelf een regressieanalyse gedaan op basis van algemeen beschikbare informatie van DNB. Voor de meegenomen pensioenfondsen is gekeken naar de verhouding tussen de feitelijke administratiekosten en de voorspelde administratiekosten. Op basis van deze analyse behoort het pensioenfonds tot de 40% duurdere pensioenfondsen. Op te merken hierbij is dat het pensioenfonds geen kosten, zoals bestuurs- of jaarwerkkosten, aan het vermogensbeheer toebedeelt. Het pensioenfonds maakt daarentegen wel gebruik van capaciteit van de werkgever, hetgeen niet direct tot uiting komt in de pensioenbeheerkosten. Dit geldt bijvoorbeeld voor het parttime bestuursbureau. Deze kosten zijn wel meegenomen bij de berekening van kostenvoorziening.

Onderstaand is een tabel opgenomen met daarin de ontwikkeling van de relevante kostensoorten en het aantal deelnemers per jaar. Deze tabel laat de daling/stijging van de kosten per categorie zien. De kosten zijn in 2018 ten opzichte van 2017 fors gestegen. Een groot deel hiervan betreft eenmalige kosten zoals de inrichting van inhaalindexatie in de administratie en het nieuwe digitale deelnemersportaal. De totale administratiekosten waren hiermee € 110.000 hoger dan in 2017. De bestuurskosten zijn structureel ca. € 30.000 hoger in verband met het aangepaste beloningsbeleid. Verder zijn in 2018 de kosten voor opleiding € 16.000 hoger dan in 2017 in verband met het relatief grote aantal wijzigingen in het bestuur en heeft er extra communicatie plaatsgevonden onder meer rondom de jaarlijkse keuze die actieve deelnemer hebben voor deelname aan de UOP-regeling en het uitgebreide deelnemersonderzoek dat onder alle deelnemers is gedaan. Voor 2019 voorziet het bestuur minder eenmalige kosten.

Overzicht tabel uitvoeringskosten:

Uitvoeringskosten (per deelnemer)	2018	2017	2016
Bestuurskosten (x € 1.000)	129	83	94
Administratiekosten (x € 1.000)	520	410	399
Controle- en advieskosten (x € 1.000)	149	138	130
Communicatiekosten (x € 1.000)	80	65	54
Overige kosten (x € 1.000)	53	44	39
Totale uitvoeringskosten (x € 1.000)	931	740	716
Aantal deelnemers (actieve en pensioengerechtigde deelnemers)	1.032	1.015	1.033
Kosten per deelnemer	€ 901,86	€ 729,48	€ 692,99

Verklaring bestuurskosten

Verreweg de meeste bestuursleden staan op de loonlijst van de aangesloten werkgevers. Zolang kosten niet ten laste gaan van het pensioenfondsrendement maar betaald worden door de werkgevers worden die niet als kosten meegenomen in deze vergelijking. Het bestuurslid namens de pensioengerechtigden en zijn plaatsvervanger staan niet op de loonlijst van de aangesloten werkgever. Zij ontvangen van het pensioenfonds elk een vergoeding. Deze kosten zijn meegenomen onder bestuurskosten evenals de vergoeding die aan de leden van de Raad van Toezicht en aan de vertegenwoordigers namens de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan wordt betaald.

Kosten vermogensbeheer

Het pensioenfonds volgt de adviezen van de Pensioenfederatie bij het transparant maken van de kosten voor vermogensbeheer en de transactiekosten. Indien aanwezig en tegen redelijke inspanning te verkrijgen wordt gebruik gemaakt van de werkelijke kosten. Anders worden schattingen gebruikt op basis van ervaringscijfers of adviezen van de Pensioenfederatie. Ieder jaar wordt een volledige uitsplitsing gemaakt naar de verschillende beleggingscategorieën zoals voorgeschreven door DNB.

De vermogensbeheerkosten van het pensioenfonds bedragen 0,54% (2017: 0,64%) van het gemiddeld belegd vermogen. Deze totale kosten zijn te splitsen in:

- beheerskosten, kosten voor de belegging in de beleggingsportefeuilles 0,33% (2017: 0,40%),
- de directe en indirecte transactiekosten 0,11% (2017: 0,13%) en
- de kosten voor bewaring en fiduciair management 0,10% (2017: 0,11%).

De hoogte van de vermogensbeheerkosten wordt voor een groot deel bepaald door de spreiding van het vermogen, de zogenaamde asset allocatie, over de verschillende beleggingscategorieën. Bij het vaststellen van de kosten is gebruik gemaakt van de contractuele afspraken, prospectussen en facturen om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de vermogensbeheer kosten per asset categorie in relatie tot het feitelijk en relatieve rendement van die categorie.

Vermogensbeheer- kosten per beleggingscategorie	2018			2017			2016		
	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)
Aandelen	0,26	-3,10	-1,50	0,27	8,90	1,60	0,25	10,80	0,20
Vastrentend (inclusief duration overlay)	0,26	1,10	1,30	0,24	-3,30	0,00	0,23	11,80	0,60
Private Equity (incl.performance fee)	3,45	9,50	16,40	8,51	-5,60	-16,10	3,66	0,80	-14,90
Hedge funds (incl.performance fee)	1,28	-4,20	-7,10	2,70	3,40	0,50	2,21	5,90	3,00
Subtotaal gemiddelde vermogensbeheer- kosten	0,33 (excl. 0,11 transactie kosten)	-2,90	-0,90	0,40 (excl. 0,13 transactie kosten)	4,60	-0,20	0,34 (excl.0,09 transactie ksten)	10,80	-0,40

De fiduciaire kosten en overige kosten fonds (voornamelijk bewaar- en administratievergoeding)

De fiduciaire kosten en overige kosten	2018	2017	2016
	0,09% fiduciair en 0,01% bewaarloon	0,09% fiduciair en 0,02% bewaarloon	0,09% fiduciair en 0,02% bewaarloon

Verklaring dalingen / stijgingen 2018-2017

De beheervergoeding voor vastrentende waarden is licht gestegen ten opzichte van 2017 als gevolg van de hogere allocatie naar bedrijfsobligaties ten laste van de LDI portefeuille. De lagere procentuele kosten op totaal niveau worden met name veroorzaakt door de lagere prestatie gerelateerde vergoedingen uit hoofde van beleggingen in Private Equity (Robeco) en hedge funds. Het belang in Private Equity wordt afgebouwd. Daartegenover staat dat de grotere allocatie naar hedge funds wel tot een stijging van de vaste vergoeding voor deze categorie heeft geleid.

Daar waar mogelijk zijn ook de transactiekosten van de indirecte beleggingen meegenomen. De focus ligt hierbij op de in- en uitstapvergoedingen die het pensioenfonds moet betalen (2018: 0,01%) en schattingen van de transactiekosten die binnen de beleggingsfondsen zijn gemaakt als onderdeel van de gevolgde strategie (2018: 0,11%). De transactiekosten zijn gedaald ten opzichte van 2017 (0,13%), met name door een lagere schatting van de kosten van de valuta-overlay portefeuille.

Aansluiting kosten bestuursverslag en jaarrekening

De kosten van het pensioenbeheer zijn rechtstreeks te relateren aan de verantwoorde kosten in de jaarrekening op pagina 116 onder de rubriek "15. Uitvoeringskosten" .

De kosten van vermogensbeheer zijn niet rechtstreeks uit de jaarrekening te halen omdat het pensioenfonds grotendeels gebruik maakt van fondsen waarin de management fee rechtstreeks uit de NAV wordt betaald. Onderstaande tabel toont de verbijzondering van de totale vermogensbeheerkosten à € 3,594 miljoen die overeenkomen met het genoemde percentage van 0,54% in de kostenparagraaf van het bestuursverslag. Tevens worden de in de jaarrekening verantwoorde kosten vermogensbeheer à € 1,863 miljoen gespecificeerd. Deze kosten zijn verantwoord op pagina 114 onder de rubriek "11. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds". De kolommen verschillen en verklaringen laten zien waar de verschillen uit bestaan ten opzichte van de kosten verantwoord in het bestuursverslag.

(x € 1.000)	bestuursverslag	jaarrekening	verschil	verklaringen
-------------	------------------------	---------------------	-----------------	---------------------

Directe kosten vermogensbeheer

* beheerkosten	2.190	1.173	1.017	# 1 #
* performance gerelateerde kosten	22	-	22	# 2 #
* transactiekosten	692	-	692	# 3 #
subtotaal	2.904	1.173	1.731	

Overige vermogensbeheerkosten

* fiduciair beheer	565	565	-	
* bewaarloon	92	92	-	
* advieskosten vermogensbeheer	33	33	-	
* overige kosten	0	0	-	
subtotaal	690	690	-	

Totale kosten vermogensbeheer	3.594	1.863	1.731	
--------------------------------------	--------------	--------------	--------------	--

1 # Het verschil betreft fondsen die de fee rechtstreeks ten laste van het onderliggende fonds brengen en die niet apart factureren.

2 # en # 3 # Deze kosten zijn direct ten laste van het onderliggende fonds gebracht.

Kosten vermogensbeheer risico deelnemers

De kosten voor het portefeuillebeheer voor risico deelnemers zijn sterk afhankelijk van de gekozen beleggingsmix. Deelnemers hebben namelijk de keuze om zelf hun eigen portefeuille samen te stellen. Het merendeel van de deelnemers (80%) kiest voor de leeftijdsafhankelijk adviesmixen die naarmate de leeftijd hoger wordt minder in zakelijke waardes en meer in vastrentende waardes beleggen. De adviesmixen beleggen in fondsen van Robeco en hiervoor heeft het pensioenfonds vaste fees afgesproken per fonds.

De totale kosten van de (meest gevolgde) mixen bedragen tussen 0,24% en 0,45%. Het betreft hier dan de zogenaamde total expense ratio (TER) en bevat naast managementvergoedingen ook servicevergoedingen en overige kosten. Kortom; alle kosten die de deelnemer betaalt om te beleggen in de beschikbare premieregelingen van het pensioenfonds.

PENSIOENPARAGRAAF

Regelingen

Binnen het pensioenfonds bestaan de volgende regelingen:

1. Pensioenregeling (basis);
2. Prepensioenregeling;
3. Individueel aanvullende regeling.

De regeling is een getrapte regeling; tot een bepaald inkomensniveau is er sprake van een vaste ambitie (defined benefit), boven dit inkomensniveau stelt de werkgever een premie beschikbaar (defined contribution) voor de bruto of netto opbouw van een pensioenkapitaal.

De volgende kenmerken van de regeling zijn van toepassing:

- Middelloonregeling tot een maximum van salarisschaal 100 (2018: € 83.218).
- Boven het maximum van schaal 100 geldt een beschikbare premie die echter ook als loon kan worden uitbetaald.

De werkgever stelt een percentage van het salaris dat uitstijgt boven schaal 100 (de excedentgrondslag) aan premie voor de opbouw van excedentpensioen beschikbaar. De premie kan, voor zover fiscaal toegestaan, worden gestort op een zogenaamde 'bruto UOP - rekening' of worden toegevoegd aan het bruto salaris. Voor het salaris boven € 105.075 (2018) kan gestort worden op een zogenaamde 'netto UOP-rekening'.

- Pensioenrichtleeftijd: de eerste dag van de maand waarin de 67 jarige leeftijd wordt bereikt. De deelnemer heeft de mogelijkheid om het pensioen eerder of, in overleg met de werkgever, later in te laten gaan.
- Pensioengevend inkomen: 12 maal het vaste maandsalaris, vermeerderd met de vakantietoeslag tot het gemaximeerde bedrag van einde schaal berekend op full time basis. Een eventueel van toepassing zijnde 13de maand is met ingang van 2014 onderdeel van het pensioengevend inkomen.
- Franchise: € 13.500.
- Opbouwpercentage ouderdomspensioen: 1,738%.
- Partnerpensioen (opbouw) 70% van het ouderdomspensioen.
- Wezenpensioen (risico) 14% van het ouderdomspensioen.
- Het pensioenfonds kent een voorwaardelijke toeslagambitie van 90% van de inflatie op langere termijn.
- De financiering is sinds 2014, gebaseerd op CDC (Collective Defined Contribution). Daarbij was tot en met 2018, bij een ongewijzigde opbouw, de premie voor een periode van 5 jaar gefixeerd. Daarnaast heeft de aangesloten werkgever een premiedepot gestort waaruit kan worden geput indien de kostendekkende premie hoger is dan de ontvangen premie, zodat de kans dat toch de gewenste pensioenopbouw kan plaatsvinden wordt vergroot.

In de opbouwfase ligt bij de beschikbare premiereregeling het beleggingsrisico geheel bij de (gewezen) deelnemer. Door het aanbieden van life cycling kan de deelnemer het beleggingsbeleid laten invullen door het pensioenfonds. Er wordt dan deelgenomen in het beleggingsbeleid zoals dat door het pensioenfonds wordt geadviseerd. Hierbij wordt het beleggingsrisico voor de deelnemer teruggebracht naarmate zijn resterende beleggingshorizon korter wordt. De deelnemer kan ervoor kiezen om zelf het beleggingsbeleid in te vullen, in dit geval draagt de deelnemer de verantwoordelijkheid voor de gemaakte beleggingskeuzes. De deelnemer dient dan wel een doelrisicoprofiel in te vullen. RIAM zal dan de portefeuille monitoren en namens het pensioenfonds de deelnemer informeren.

Beleid ten aanzien van toeslagverlening/indexatie

Het toeslagbeleid is gebaseerd op toekomstbestendige toeslagverlening. De hoogte van de toeslag is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad en de toeslagambitie. Het pensioenfonds waardeert op marktrente en kijkt ook naar de beleidsdekkingsgraad op marktrente bij te nemen besluiten over toeslagen. In de financiële paragraaf (pagina 48) wordt dit nader toegelicht. Voor de deelnemers is de maatstaf gelijk aan de algemene loonontwikkeling van de werkgever zoals in de loonronde per april in het voorafgaande jaar is verrekend; voor de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden is de maatstaf gelijk aan de niet geschoonde CBS-consumenten-prijsindex alle huishoudens, waarbij het voortschrijdend gemiddelde inflatiecijfer van de laatste 12 maanden van het afgelopen kalenderjaar als uitgangspunt dient. Op basis van verschillende studies heeft het bestuur vastgesteld dat een indexatie-ambitie van 90% realistisch is voor de komende jaren.

De toeslag wordt toegekend volgens de volgende methodiek:

In lijn met het FTK zal in het toeslagbeleid niet vastgehouden worden aan een vaste bovengrens voor volledige indexatie. De achterliggende gedachte is dat de doorgevoerde indexatie onder het FTK naar verwachting toekomstbestendig moet zijn. De ondergrens is 110% op marktrente, met de kanttekening dat dit niet meer de actuele dekkingsgraad is, maar de beleidsdekkingsgraad. Bij een hoge inflatie/loonronde zal de beleidsdekkingsgraad hoger moeten zijn om volledig te kunnen indexeren. Begin van elk jaar wordt berekend bij welke indexatiedekkingsgraad per 1 januari volledig geïndexeerd kan worden. Als de beleidsdekkingsgraad tussen de 110% en de indexatiedekkingsgraad in ligt zal pro rata worden geïndexeerd. De toegekende verhoging kan niet meer zijn dan op basis van de FTK regelgeving toegestaan is. In deze regelgeving wordt gebruik gemaakt van de UFR.

Premiebeleid

Met de werkgevers is een vaste premie voor een periode van 5 jaar overeengekomen, ingaande 1 januari 2014.

Met ingang van 1 januari 2014 is de premie vastgesteld op 37% van de pensioengrondslag. Hiervan is 4% ter dekking van overige elementen zoals de risicokoopsom voor het excedent-UOP, de solvabiliteitsopslag over inleg in de bruto UOP-regeling en een opslag voor kosten.

De premie is exclusief de beschikbare premiereregeling, de premie voor voortzetting opbouw gedurende de arbeidsongeschiktheid (elipsLife-premie) en de kosten voor invoering en onderhoud van de Netto UOP-regeling.

In 2015 is het maximale opbouwpercentage in de basisregeling aangepast tot het gewijzigde wettelijk maximum van 1,875%. Voor 2015 tot en met 2018 geldt daarom een aangepaste premie van 33,2%.

Vanaf 2019 is voor een periode van 3 jaar een CDC premie afgesproken van 43,4%.

BELEGGINGSPARAGRAAF

Terugblik economie en financiële markten

Het jaar 2018 bleek een keerpunt te zijn voor de wereldwijde financiële markten en de wereldeconomie. De groeifase van de economische cyclus, die in 2009 begon, bereikte namelijk eind 2018 zijn hoogtepunt. In 2017 was de groei bijzonder sterk en evenwichtig, maar afgelopen jaar was de groei van de wereldwijde economische activiteit minder gebalanceerd en sloeg de versnelling van de economische expansie om in een vertraging. Dit is typerend voor een laatcyclische economische omgeving. Toch bleef de wereldwijde economische activiteit solide, met een verwachte wereldwijde groei van 3,7% in 2018 (schatting IMF).

Een belangrijk thema dat de wereldwijde economische groei in de tweede helft van 2018 belemmerde, was de impact van handelsconflicten, en dan vooral die tussen de VS en China. De angst voor een escalerende handelsoorlog in combinatie met een toename van (geo)politieke risico's drukte het ondernemersvertrouwen. In het Verenigd Koninkrijk (VK) leek geen einde te komen aan de wendingen in de discussie over de Brexit. Daardoor bleef de onzekerheid groot, terwijl de deadline waarop het VK de EU zou moeten verlaten (29 maart 2019) steeds dichterbij kwam. Op het moment van schrijven was de weg naar een oplossing nog niet duidelijk.

De consumptie was de meest stabiele factor die in 2018 heeft bijgedragen aan de wereldwijde groei. Vanuit cyclisch oogpunt heeft de wereldeconomie een vergevorderd stadium bereikt, waarin een verdere daling van de werkloosheid geleidelijk leidt tot een grotere loongroei. In China en andere opkomende markten waren de consumentenbestedingen matig en de Chinese economie verzwakte in 2018. Wat betreft economische groei zijn de opkomende markten er niet in geslaagd om de achterstand op de ontwikkelde economieën zichtbaar in te lopen.

Ook vanuit het oogpunt van monetair beleid was 2018 een overgangsjaar, van duidelijk ondersteunend naar meer neutraal. De Fed verhoogde de beleidsrente ieder kwartaal met 25 basispunten naar 2,4%. Ook werd de balans van de Fed per maand met USD 50 miljard verkleind. Als gevolg van deze maatregelen heeft de Amerikaanse korte rente een inhaalslag gemaakt ten opzichte van de langere rente en is een inverse yield curve in beeld gekomen. Deze inverse yield curve (de situatie waarin kortlopende Treasuries een hoger rendement hebben dan Treasuries met een langere looptijd) is sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog een betrouwbare recessie-indicator gebleken, maar wel met een lange en variabele vertraging (de tijd tussen het moment van de eerste inversie en een recessie is gemiddeld 17 maanden). In Europa beëindigde de ECB haar maandelijkse netto-aankopen van obligaties (die begin 2015 van start zijn gegaan), onder vermelding van evenwichtige risico's voor de economische groei in de eurozone. De bank sprak het vertrouwen uit dat het inflatiedoel van "net onder de 2%" op de middellange termijn haalbaar is.

Wereldwijde staatsobligaties (afgedekt naar euro's) maakten weliswaar een comeback tijdens de vlucht naar veiligheid in het laatste kwartaal, maar realiseerden over heel 2018 wel een verlies van 0,3%. Duitse staatsobligaties lieten, ondanks de bemoedigende woorden van de ECB, echter een winst zien. De Duitse 10-jaars rente daalde met 18 basispunten en eindigde het jaar op 0,24%. In een klimaat waarin de wereldwijde economische activiteit vertraagt en centrale banken de overtollige liquiditeit verminderen, hebben aandelenmarkten een turbulent jaar achter de rug. Dat bleek vooral in het laatste kwartaal van 2018. De MSCI World Total Return Index kende een verlies van 4,1% in euro's, het eerste verlies over een kalenderjaar sinds 2011. De MSCI Emerging Markets Total Return Index bleef achter met een rendement van -10,3% in euro's. De bewegingen van belangrijke indices van piek naar dieptepunt tonen aan dat de bullmarkt die in maart 2009 is begonnen, is omgeslagen in een bearmarkt.

De verandering in het sentiment en de toegenomen angst voor een recessie trof eind 2018 ook de creditmarkten. De Global High Yield Index (afgedekt naar euro's) verloor 5,5% in 2018. De wereldwijde markten voor investmentgrade-credits kregen ook te maken met de dynamiek van een vergevorderde creditcyclus en verloren 3,8% (afgedekt naar euro's). Er ontstonden zorgen over de hoge schuldniveaus, de liquiditeit en de zwakke convenantbescherming op de highyieldmarkten en die eisten hun tol. Dit leidde tot uitlopende creditspreads. Obligaties uit opkomende markten in lokale valuta's hielden beter stand en realiseerden in 2018 een vlak rendement (0,0%, niet afgedekt) in euro's.

Performance

De hieronder gepresenteerde performancecijfers zijn de netto performancecijfers, dat wil zeggen de performance cijfers zijn verminderd met beheerfees en andere kosten zoals bewaarloon. In termen van absoluut beleggingsrendement was 2018 geen goed jaar. De portefeuille behaalde (na kosten) een rendement van bijna -2,9%. Dit was 2,0% minder dan het benchmarkrendement. De portefeuille wereldwijde aandelen beleggingen leverde de belangrijkste bijdrage aan de underperformance. Alleen de allocatie naar Private Equity had een positieve bijdrage aan het relatief resultaat.

Over de afgelopen 3 jaar bedroeg het rendement 4,0% op jaarbasis, circa 0,7%-punt lager dan het benchmarkrendement. In 2018 waren de relatieve resultaten van veel managers negatief, waardoor ook de lange termijn resultaten onder druk kwamen te staan. De beslissing om de helft van het US dollarrisico niet af te dekken naar de Euro heeft een positieve bijdrage gehad aan het absolute rendement.

De genoemde cijfers in deze paragraaf betreffen alleen de performance cijfers voor de portefeuille voor risico pensioenfonds, exclusief de beleggingen premiedepot.

Totale portefeuille (netto rendementen)

In het jaar 2018 was het rendement op de portefeuille -2,9%, de benchmark rendeerdde -0,9%.

	Belegd vermogen (per ultimo in € mio)	Portefeuille- rendement (%)	Benchmark- rendement (%)
2018	634,4	-2,9	-0,9
2017	643,6	4,6	4,8
2016	603,7	10,8	10,7
2015	536,0	0,3	0,2
2014	522,4	22,3	21,7

De underperformance van het fondsrendement ten opzichte van de benchmark komt in 2018 voornamelijk op het conto van de portefeuille wereldwijde aandelen en hedgefondsen. De Private Equity allocatie behaalde een beter rendement dan de benchmark die het pensioenfonds voor deze allocatie hanteert.

5YR track record	Portefeuille- rendement	Benchmark- rendement
Cumulatief 2014-2018	38,2	40,1
Gemiddeld per jaar	6,7	7,0

Zakelijke waarden

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) van de beleggingen die onder de categorie zakelijke waarden vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Robeco Quant Developed Markets Equities	-4,8%	-4,3%	MSCI World
Robeco Inst. Conservative Equity Fonds	-3,6%	1,1%	MSCI World MinVol
Lazard Emerging Equity Fonds	-13,4%	-10,4%	MSCI Emerging Equities
Robeco Emerging Conservative Equity Fonds	-2,8%	-1,0%	MSCI Emerging Equities MinVol

Private Equity

De beleggingen in Private Equity vonden plaats via drie fondsen. De in 2018 gerealiseerde rendementen van de drie afzonderlijke fondsen staan vermeld in onderstaande tabel. De allocatie als geheel rendeerdde 9,5%. In 2018 zijn de resultaten van deze beleggingscategorie afgezet tegen de MSCI Wereld Small/Mid-Cap Index met een opslag van 2%. Deze benchmark rendeerdde in 2018 -6,9%.

Private Equity Fondsen	Rendement
Robeco Institutional Global Private Equity NL Fund	16,8%
Robeco Institutional Global Private Equity II NL Fund	9,2%
Robeco Global Private Equity Fund III	8,8%

Vastrentende waarden

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) voor de beleggingen die onder de categorie vastrentende waarden vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Robeco Customized LDI Fund II (*)	6,8%		(**)
Robeco Euro Credit Fonds	-1,4%	-1,3%	Barclays Euro Aggregate Corporate Bonds
Standard Life Euro Credit Fonds	-1,6%	-1,3%	Barclays Euro Aggregate Corporate Bonds
Robeco Global High Yield Fonds	-4,2%	-4,6%	Barclays US HY + Pan European HY Bonds, 2.5% issuer cap ex Financials (EUR hedged)
PIMCO Emerging Debt Fonds	-3,1%	-1,5%	JPMorgan GBI-EM Global Diversified Bond Index

(*) Dit beleggingsfonds belegt in langlopende AAA staatsobligaties en Interest Rate Swaps (IRS). De allocatie is bedoeld ter afdekking van de risico's die het pensioenfonds loopt als gevolg van de marktwaardewaardering van haar verplichtingen.

(**) Het fonds wordt alleen gebruikt voor rentematching en kent geen benchmark.

Hedge funds

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) voor de beleggingen die onder de categorie Hedge funds bij Overige beleggingen vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Standard Life GARS	-7,4%	2,9%	EONIA +3,25%
IPM GTAA Systematic Macro Fund	-1,5%	2,9%	EONIA +3,25%
GMO – Systematic Global Macro	-2,4%	2,9%	EONIA +3,25%

Vooruitzichten

Bij het opstellen van de jaarlijkse beleggingsplannen gebruikt het bestuur de publicatie van de expected returns van de fiduciair beheerder RIAM als input.

RIAM werkt met verschillende scenario's waarbij thans een scenario van een (lichte) recessie het meest waarschijnlijk wordt geacht.

In dit scenario blijven de inflatie vooruitzichten gematigd, ondanks een geleidelijk krappere wordende arbeidsmarkt. Centrale banken zullen geen haast hoeven te maken met het normaliseren van rentes. De reële rente kan hierdoor lang laag of zelfs negatief blijven (eurozone, Japan en VK). Per saldo stimuleert dit groei. Vertrouwen is over het algemeen goed, wat gunstig is voor de investeringen van ondernemingen.

Handelsconflicten blijven beperkt, waardoor de macro-economisch gevolgen mild zijn. De economische opleving helpt om spanningen binnen de eurozone te verminderen. Dit biedt de mogelijkheid om bancaire problemen aan te pakken. De veerkracht van het financiële systeem stijgt geleidelijk. De groei in Amerika gaat door als gevolg van een extra maar enigszins gematigde fiscale stimulans in de aanloop naar de 2020 presidentsverkiezingen. In dit scenario, zal het voor de Chinese autoriteiten niet moeilijk zijn om het gewenste groeipercentage van rond 6,5% in elk geval tijdens de eerste jaren te halen.

Alle goede dingen komen echter tot een einde. De duur van de huidige expansiefase, die al boven het gemiddelde ligt, leidt geleidelijk tot groeiende en uiteindelijk onhoudbare onevenwichtigheden. Met name de schuldopbouw door bedrijven, die al hoog is, blijft toenemen. Na de 2020 verkiezingen, is de Amerikaanse Centrale Bank waarschijnlijk meer assertief. Inflatie zal geleidelijk zijn gestegen. De Fed zal de rente naar een hoogte brengen (3,25% - 3,50%), wat een rem zal zetten op de economische groei. De Amerikaanse economie vertraagt en komt als eerste terecht in een milde recessie, gevolgd door de eurozone. Aangezien het financiële stelsel aanzienlijk is versterkt post-Lehman is een financiële crisis niet te verwachten. De wereld ervaart een 'normale', milde vertraging in de reële activiteit.

Financiële markten

In het basisscenario zal de voortzetting van de groei leiden tot een stijging van kapitaalmarktrentes. De milde recessie zal de stijging beperken, maar kan niet voorkomen dat rentes op een hoger niveau eindigen. Dit scenario pakt vooral ongunstig uit voor de eurozone. Rentes zijn daar zeer laag, waardoor het couponrendement onvoldoende buffer biedt tegen rentestijgingen. Per saldo resulteert dit in negatieve rendementen voor Duitse staatsobligaties; in dit scenario staat de Duitse 10-jaars rente over 5-jaar op 2,25%. Bedrijfsobligaties doen het naar verwachting beter dan staatsobligaties. De vergoeding boven staat biedt voldoende buffer tegen defaults en ratingverslechtering. Het verwachte rendement is echter relatief laag. Voor aandelen zijn onze rendementsverwachtingen nog positief. Een anticipatie op de milde recessie zal (tijdelijk) leiden tot negatieve rendementen. Over de gehele periode is de verwachte winstgroei echter goed en zijn winstmarges gezond. Aandelen kunnen een gezonde risicopremie bieden, waarbij de markt buiten Amerika het meeste te bieden lijkt te hebben. Aandelen uit opkomende landen zijn qua waardering zeer aantrekkelijk. Een inhaalslag ten opzichte van ontwikkelde markten ligt voor de hand. Het toenemende protectionisme, een verder stijgende Amerikaanse rente (in de eerste fase van de 5-jaars periode) raakt echter vooral opkomende landen, wat de verwachtingen tempert. Voor deze markt wordt een normale risicopremie voor deze markt ten opzichte van ontwikkelde markten verwacht: 4,50% rendement. Ten slotte zullen staatsobligaties uit opkomende landen (in lokale valuta) in dit scenario een relatief hoog rendement behalen: 3,75%. De markt biedt relatief hoge (reële) rentes en veel van de munten zijn ondergewaardeerd. Net als bij aandelen zijn er wel groeiende risico's door het stijgende protectionisme.

Bron: Robeco Expected Returns 2019-2023

FINANCIËLE PARAGRAAF

Samenvatting van de financiële positie van het pensioenfonds en de ontwikkelingen gedurende het jaar (x € 1.000):

Dekkingsgraden

Het pensioenfonds gaat bij de berekening van de dekkingsgraad uit van de marktrente en niet van de UFR. Het pensioenfonds baseert de dekkingsgraad namelijk ook op de marktwaarde van de beleggingen en bezittingen. Het bestuur vindt het daarbij belangrijk dat de beleidsdekkingsgraad op marktrente wordt berekend op basis van juiste tussentijdse financiële informatie.

Pensioenfondsen moeten vanaf 2015 hun beleidsbeslissingen baseren op de zogenaamde beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als een voortschrijdend 12-maands gemiddelde van de actuele dekkingsgraad. Deze beleidsdekkingsgraad is leidend voor besluiten omtrent kortingen, toeslagenbeleid, herstelplan en een tekortsituatie. Bij het vaststellen van de beleidsdekkingsgraad wordt ook gebruik gemaakt van de marktrente. De beleidsdekkingsgraad is in 2018 gestegen van 128,5% naar 130,9%.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is eind 2018 hoger dan de vereiste dekkingsgraad gesteld als vereist eigen vermogen. De beleidsdekkingsgraad, op basis van marktrente en op basis van de DNB-normen (135,5%) is eind 2018 hoger dan de vereiste dekkingsgraad op basis van marktrente en op basis van DNB-normen, hierdoor is er geen sprake van een reservetekort en daarom is ook geen sprake van een herstelplan. Eind 2018 is, evenals eind 2017, sprake van een toereikende solvabiliteit.

De beleidsdekkingsgraad, de vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad zijn per jaareinde als volgt:

Ultimo jaar:	2018	2017	2016	2015	2014
	%	%	%	%	%
Beleidsdekkingsgraad RTS	130,9	128,5	113,0	118,3	119,6
Vereiste dekkingsgraad RTS	122,1	122,3	120,0	121,0	116,0
Actuele dekkingsgraad RTS	124,7	132,7	121,2	120,5	119,6
Minimaal vereiste dekkingsgraad	103,9	104,0	104,0	104,5	104,4
Beleidsdekkingsgraad UFR	135,5	134,5	123,4	130,3	128,0
Vereiste dekkingsgraad UFR	121,9	122,1	119,8	120,7	117,2
Actuele dekkingsgraad UFR	128,9	137,8	129,8	128,3	138,8
Reële dekkingsgraad UFR	110,7	109,9	100,3	103,7	-

De actuele dekkingsgraad is de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers). Dit beleid was tot en met 2014 niet verplicht in het kader van de Pensioenwet, maar was een keuze van het bestuur sinds 2009.

Vanaf ultimo 2015 moeten pensioenfondsen de dekkingsgraad berekenen en rapporteren inclusief de beleggingen en voorzieningen voor risico deelnemers.

Het bestuur was al eerder van mening dat deze prudente benadering een reëler beeld geeft van de wettelijke dekkingsgraad.

Vanaf 2015 moet de reële dekkingsgraad per jaareinde worden gerapporteerd aan De Nederlandsche Bank. In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. De reële dekkingsgraad ultimo 2018 bedraagt 110,7% (2017: 109,9%).

Ontwikkeling dekkingsgraad

	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand 31 december 2017 inclusief beleggingen en voorziening risico deelnemers	701.592	528.784	132,7%
Beleggingsresultaten	-21.522	18.652	-8,6%
Premiebijdragen	18.735	14.893	-0,2%
Uitkeringen	-8.295	-8.323	0,5%
Overige	103	-136	0,3%
Stand 31 december 2018 inclusief beleggingen en voorziening risico deelnemers	690.613	553.870	124,7%

Ultimo 2018 bedraagt de gemiddelde marktrente 1,33% (2017: 1,44%), uitgaande van de looptijd van de verplichtingen van het pensioenfonds. De gemiddelde rente van 1,33% is gebaseerd op de 1-maands RTS die is bepaald door het omzetten van swap bid koersen naar DNB zero.

Actuariële analyse van het resultaat

De samenstelling van het resultaat over 2018 en 2017 en de wijzigingen daarin blijken uit het volgende overzicht (x €1.000):

	2018	2017
Resultaat op wijziging rentetermijnstructuur	-22.244	25.064
Resultaat op intrest/beleggingen	-17.930	27.749
Resultaat op premie	-308	-2.385
Resultaat op uitkeringen	28	-10
Resultaat op waardeoverdrachten	-10	-146
Resultaat op toeslagverlening	-5.421	-2.594
Resultaat op overige kanssystemen	1.378	1.407
Wijziging actuariële grondslagen	4.381	1.388
Andere oorzaken	20	1
Resultaat	-40.106	50.474

Kostendeekkende en feitelijke premie

De kostendeekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Kostendeekkende premie	18.716	20.641
Feitelijke premie	15.685	15.491

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt (x €1.000):

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.893	16.920
Uitvoeringskosten	682	502
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.141	3.219
	<u>18.716</u>	<u>20.641</u>

De samenstelling van de feitelijke premies is als volgt (x € 1.000):

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.893	16.920
Uitvoeringskosten	682	502
Financiering toeslagambitie	3.141	3.219
Premiemarge	-3.031	-5.150
	<u>15.685</u>	<u>15.491</u>

Premiedepot

In 2018 is een premietekort van € 3.732 aan het premiedepot onttrokken. In 2017 is een premietekort van € 5.991 aan het premiedepot onttrokken.

In de financieringsafspraken met de werkgever, ingegaan op 1 januari 2014, is afgesproken;

- Indien de vaste premie van de werkgever onvoldoende is voor de opbouw in een bepaald jaar, zal dit tekort worden aangevuld uit het premiedepot van het pensioenfonds.
- Is er sprake van een premieoverschot dan wordt dit toegevoegd aan het premiedepot.

Oordeel van de waarmede actuaris op de financiële positie

De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Robeco is voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen hoger is dan het vereist eigen vermogen.

Dit oordeel over de vermogenspositie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

RISICOPARAGRAAF

Introductie

Risicobeheersing is van groot belang voor een pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft dit onderkend en houdt hier op meerdere manieren rekening mee bij de uitvoering van haar activiteiten. Het feit dat risico's onontbeerlijk zijn voor een goed en betaalbaar pensioen, dwingt tot een hoge mate van risicobewustzijn en een geavanceerde risicobeheersing.

In deze risicoparagraaf geven we informatie over risico's door te communiceren over doelstellingen en strategie, risicohouding en -bereidheid, potentiële en opgetreden risico's en het risicomangement van het pensioenfonds. Achtereenvolgens staan we stil bij de ontwikkelingen van het pensioenfonds op het gebied van risicomangement en kijken we vooruit naar 2019. Daarnaast geven we een summiere beschrijving van het integraal risicomangementbeleid van het pensioenfonds, de kaders en definities en staan we stil bij de diverse risicocategorieën.

De risicohouding van het pensioenfonds is door het bestuur bepaald, gebruikmakend van input uit verschillende onderzoeken. Werkgevers en Ondernemingsraad hebben uitgesproken dat het pensioenfonds op lange termijn in staat moet zijn om 90% van de (loon)inflatie te vergoeden in de aanspraken of ingegane pensioenen. Deze risicohouding is door het pensioenfonds vertaald in een risicobereidheid voor alle geïdentificeerde materiele risico's, als ook hieraan gekoppelde beheersmaatregelen.

Op basis van de meest recent uitgevoerde haalbaarheidstoets zien we dat we voor alle leeftijdscohorten verwachten hier aan te kunnen voldoen op de lange termijn. In een slechtweersscenario - waarbij aandelenmarkten sterk dalen en/of rentes sterk stijgen - zullen we niet in staat zijn om aan de doelstelling te voldoen. Bij de beschrijving van het balansrisico (zie pagina 54) geven we inzicht in de korte termijn impact van marktbevingen op de dekkingsgraad. Het pensioenfonds is in staat om te indexeren bij een beleidsdekkingsgraad boven de 110%. In 2018 is volledige indexatie toegekend aan alle deelnemers - actieven, slapers en pensioengerechtigden.

Terugkijkend

In deze sectie staan we stil bij de ontwikkelingen van het pensioenfonds op het gebied van risicomangement in 2018.

Implementatie IORP II

Pensioenfondsen hebben al lang niet meer te maken met alleen Nederlands toezicht. In de pensioensector wordt de rol van Europees toezicht alsmaar groter. Deze rol wordt versterkt door de herziening van de Institutions for Occupational Retirement Provisions Directive (IORP). Op 13 januari 2017 is de herziene IORP II-richtlijn in werking getreden met een overgangperiode van twee jaar. De nieuwe regelgeving IORP II is in januari 2019 geïmplementeerd in Nederlandse wet- en regelgeving.

Begin 2018 is een stappenplan opgesteld voor te nemen acties, welke gedurende het jaar geïmplementeerd zijn.

In 2018 is het bestuur op meerdere momenten geïnformeerd over IORP II. In april met behulp van een introductie memorandum waarin vervolgstappen zijn beschreven, diverse documenten over sleutelfunctie(houders), een themasessie halverwege het jaar, een update van voorgestelde wijzigingen in de risico governance van het pensioenfonds in de tweede helft van het jaar en een status update in december.

Met name op het gebied van risico governance zijn impactvolle stappen gemaakt. Sleutelfunctiehouders voor respectievelijk de interne audit, actuariële en risico management functie zijn ingeregeld. Tevens is een risicomanager aangesteld. Aanvullend is in de integrale risico management commissie opgericht. In het bestuursverslag staat dit nader toegelicht.

De bestuurders met aandachtsgebied risicomanagement en de directeur van het pensioenfonds zijn dit jaar ook actief informatie gaan ophalen bij diverse IORP II themasessies, georganiseerd door zowel pensioenconsultants als ook DNB.

De doorgevoerde aanpassingen naar aanleiding van IORP II zijn opgenomen in de fondsdocumenten: respectievelijk het risicomanagement raamwerk, de ABTN en de beleggingsbeginselen. Hoofdzaken die aangepast zijn in het risicomanagement raamwerk:

- Verwerken IORP II (governance, sleutelfuncties, eigen risico beoordeling)
- Toevoegen ESG risico als risico categorie

Integrale risico management commissie

In 2018 is de integrale risico management commissie (IRMC) opgericht. De commissie signaleert en adviseert integraal risico management (IRM) aan het bestuur. De commissie is verantwoordelijk voor opvolging van IRM activiteiten en toezicht op de beheersing van specifieke risico's. Zij wordt geraadpleegd voor de beheersing van de overige risico's.

De risicomanagementcommissie ondersteunt het bestuur bij het behalen van de strategische en operationele bedrijfsdoelstellingen door onder andere haar werkzaamheden te richten op het faciliteren van het risicobereidheidsproces. Een van de belangrijkste (strategische) toetsingen door de risicomanagement commissie is die op de risicohouding, risicobereidheid, strategische en operationele risico's.

Na de kick off van de IRMC in september, heeft de tweede vergadering plaatsgevonden in november.

De IRMC heeft onder meer gewerkt aan:

- Classificatie van risico's.
- Inregelen van risico gerelateerde zaken die vereist worden door IORP II.
- Inregelen governance risicomanagement.
- Update van risicomanagement raamwerk.
- Initiëren van IT risico identificatie.
- Ontwikkeling rapportage financiële beleggingsrisico's.

Risicorapportage financiële beleggingsrisico's

Voor de financiële beleggingsrisico's is een rapportage opgesteld, die op kwartaalbasis geüpdatet zal worden, besproken wordt in IRMC en tevens aan bestuur verstuurd zal worden.

De rapportage geeft per type financieel beleggingsrisico een overzicht van de limieten en huidige waarden. Bron voor de kwantitatieve cijfers is de kwartaalrapportage van RIAM. Daarnaast wordt kwalitatief ingegaan op overschrijdingen en andere zaken die spelen.

Vooruitkijkend

Implementatie resterende punten IORP II

In 2019 zullen openstaande punten voortkomend uit IORP II regelgeving ingeregeld worden:

- Sleutelfunctiehouders zullen ter toetsing aangemeld worden bij DNB.
- Nadere uitwerking van de wijze van het beleid rondom de eigen risicobeoordeling.
- Inregelen van informatievereisten die voortkomen uit IORP II.
- Invulling gegeven aan ESG elementen in het risicomanagementkader (inclusief monitoring en rapportage). Dit wordt nader opgepakt in 2019, gezamenlijk met de herziening van het MVB beleid van het pensioenfonds.

Acties gedefinieerd door de integrale risico management commissie

De IRMC heeft bij oprichting een stappenplan gedefinieerd. Zaken die opgepakt gaan worden in 2019:

- Inregelen rapportage risico-eigenaren aan IRMC: Het bestuur voert het risicomanagementbeleid uit zoals gedefinieerd in de kaders voor financiële en niet financiële risico's. Ter monitoring van de risico's is per risico type een risico eigenaar aangesteld. De risico-eigenaren monitoren en inventariseren doorlopend de bestaande en eventuele nieuwe risico's. Te gebruiken templates hiervoor zullen vast worden gesteld in de integrale risicomanagement commissie.
- Uitvoeren van risk assessments, waarbij ook de templates (gestandaardiseerde vragen) voor uitvraag bij risico-eigenaren uitgewerkt zullen worden. Daarbij zijn we gestart met IT risico.
- In samenhang hiermee zal het pensioenfonds het IT risico beleid nader uitwerken.
- Rapportage niet-financiële risico's ontwikkelen: Voor het IRMC is het van belang om een overzicht te hebben van de zaken die spelen op de diverse risico categorieën. In 2018 is een risico rapportage ontwikkeld voor de financiële risico's. In 2019 zal een vergelijkbare rapportage ontwikkeld worden voor niet financiële risico's. Insteek is dat dit naar de toekomst ook gebruikt kan worden als vastleggingsdocument. De rapportage zal opgebouwd worden langs de risico's die geïdentificeerd worden in het risicoraamwerk van het pensioenfonds: omgevingsrisico, operationeel risico, uitbestedingsrisico, IT-risico, integriteitsrisico en juridisch risico.

Integraal risicomanagement beleid

Risicobeheersing is van groot belang voor een pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft dit onderkend en houdt hier op meerdere manieren rekening mee bij de uitvoering van haar activiteiten. Het feit dat risico's onontbeerlijk zijn voor een goed en betaalbaar pensioen, dwingt tot een hoge mate van risicobewustzijn en een geavanceerde risicobeheersing. Daarbij is risicobeheersing altijd een optimaliseringsvraagstuk: wat is de beste verhouding tussen kosten en opbrengsten van risicobeperking?

Stichting Pensioenfonds Robeco hanteert een systematische aanpak om risico's te beheersen. Het doel is daarmee te komen tot integraal risicomanagement. Hierbij gaat aandacht naar de strategische, operationele en financiële risico's die het pensioenfonds loopt. Tevens is de aanpak gericht op het stimuleren van het risicobewustzijn van zowel het bestuur als zijn dienstverleners. In dit document is het beleid voor integraal risicomanagement van het pensioenfonds vastgelegd.

De belangrijkste risico's die het pensioenfonds onderkent zijn de financiële risico's en het uitbestedingsrisico. De financiële risico's kunnen er toe leiden dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Daarnaast onderkent het bestuur de risico's die uitbesteding met zich mee brengen. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Dit introduceert het potentiële risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbesteede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd is.

Risicomanagement organisatie

Risicomanagement vindt over volle breedte van het pensioenfonds plaats. De organisatie van risicomanagement bij het pensioenfonds wordt op pagina 21 van het bestuursverslag toegelicht.

Risico categorieën

De onderstaande tabel geeft een algemeen overzicht van de risicoclassificatie die het bestuur aanhoudt. De risicoclassificatie sluit op hoofdlijnen aan op het Handboek voor Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank.

Risicocategorieën	
<i>Financiële risico's</i>	<i>Niet-financiële risico's</i>
Balansrisico	Omgevingsrisico
Matching- / renterisico	Operationeel risico
Marktrisico	Uitbestedingsrisico
Kredietrisico	IT-risico
Tegenpartijrisico	Integriteitsrisico
Liquiditeitsrisico	Juridisch risico
Inflatierisico	
Verzekeringstechnisch risico	

De belangrijkste risico's die het pensioenfonds onderkent zijn de financiële risico's en het uitbestedingsrisico. De financiële risico's kunnen er toe leiden dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Daarnaast onderkent het bestuur de risico's die uitbesteding met zich mee brengen. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Dit introduceert het potentiële risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd is.

Per risicocategorie volgt een beschrijving van het risico, de risicobereidheid, en een evaluatie van het risico over het voorgaande jaar.

Balansrisico

Balansrisico is het risico op lage dekkingsgraden en tekortsituatie. Het balansrisico is samengesteld uit onderliggende risico's (met name renterisico, zakelijke waarden (markt)risico, valutarisico, kredietrisico) en de onderlinge samenhang tussen deze risico's. De focus hierbij ligt op het risico van een neerwaartse verandering van de dekkingsgraad als gevolg van een verschil in volatiliteit van de hoogte van de verplichtingen versus de volatiliteit van de waarde van de beleggingen. Het pensioenfonds meet en limiteert de omvang van dit risico in de vorm van de tracking error van de verplichtingen ten opzichte van de beleggingen.

De dekkingsgraad van het pensioenfonds is gevoelig voor de verandering van marktfactoren en de relatieve positionering van beleggingen en verplichtingen versus deze factoren, en wordt dan ook gedreven door een combinatie van matching-/renterisico en marktrisico.

De belangrijkste drijvers van dekkingsgraad volatiliteit zijn:

- de mate waarin het renterisico is afgedekt,
- de samenstelling van de beleggingsportefeuille en met name de verhouding tussen vastrentende beleggingen en zakelijke waarden.

Risicobereidheid

De risicohouding wordt periodiek, voor het laatst in 2016, getoetst door middel van een lange termijn analyse van de ontwikkeling van het pensioenfonds waarbij alle beschikbare stuulementen worden meegenomen (een ALM-studie). Het bestuur gelooft dat een risicoloos pensioen niet bestaat, en dat er een balans is tussen de pensioenpremie, de hoeveelheid beleggingsrisico, en de indexatieambitie. In 2019 zal de risicohouding opnieuw getoetst worden.

Uitgangspunt bij de risicobereidheid is de keuze van het bestuur voor een optimale ALM-portefeuille met een risico overeenkomend met maximaal dat van een portefeuille die voor 50% bestaat uit de zo risicoloos mogelijke matching portefeuille en voor 50% uit een returnportefeuille (wereldwijd gespreide aandelenportefeuille). Deze portefeuille dient als anker voor het totale portefeuille-risico. Met andere woorden: het risico van de ALM-portefeuille mag door de strategische beleggingsportefeuille niet worden overschreden.

Evaluatie

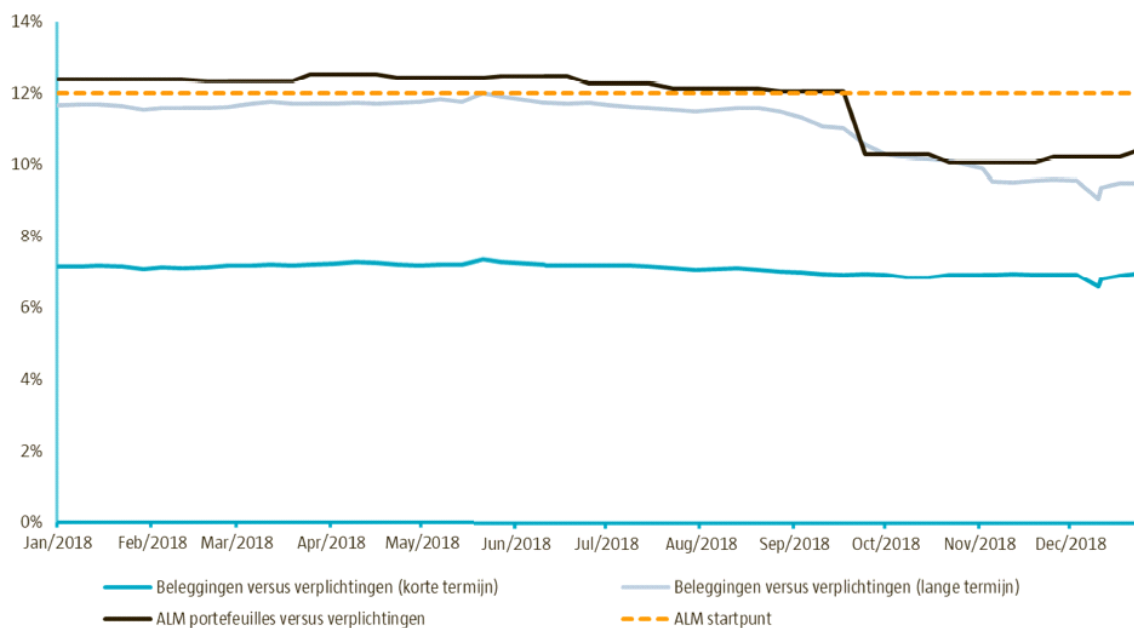
In onderstaande tabel is te zien hoe de dekkingsgraad (marktwaarde) binnen het huidige beleggingsbeleid verandert als de belangrijkste twee risicofactoren veranderen, te weten de rente (horizontale as) en het rendement van de return portefeuille (verticale as). De tabel geeft de situatie weer ultimo september 2018.

Prognose dekkingsgraadontwikkeling op basis van marktwaardering als gevolg van renteveranderingen en rendementen van de return portefeuille binnen het huidige beleggingsbeleid

		Verandering in de rentecurve						
		-1.5%	-1.0%	-0.5%	0.0%	0.5%	1.0%	1.5%
return	-30%	97%	100%	106%	112%	119%	127%	134%
	-20%	102%	105%	112%	119%	127%	135%	143%
	-10%	107%	110%	118%	126%	134%	143%	152%
	0%	112%	115%	123%	132%	141%	151%	161%
Rendement portefeuille	10%	117%	121%	129%	139%	148%	159%	169%
	20%	122%	126%	135%	145%	155%	166%	178%
	30%	127%	131%	141%	151%	162%	174%	186%

Hieronder tonen we de inschatting van het risico zoals dit door de fiduciair beheerder Robeco gemeten wordt. Het dekkingsgraadrisico wordt door Robeco berekend op basis van historische rendementen en correlaties. Het 'korte termijn' risico wordt berekend met een 5-jaars historie, waarbij recente observaties een zwaarder gewicht krijgen. Deze maatstaf reageert daardoor sneller op veranderende marktomstandigheden. Het 'lange termijn' risico gebruikt 10 jaar historie met gelijkgewogen data. De daling in oktober komt omdat we voor de berekening van de strategische tracking error 10-jaars gelijk gewogen maanddata gebruiken. Doordat de zeer volatiele september 2008 na 10-jaar eruit viel, daalde de tracking error.

Het lange termijn risico van de feitelijke portefeuille ligt iets onder het risico van de ALM portefeuille.

Toelichting bij grafiek: op de Y-as staat de tracking error.

Matching- / renterisico

Het renterisico is het risico op een verandering van de dekkingsgraad van het pensioenfonds als gevolg van een verandering van de rente.

Risicobereidheid

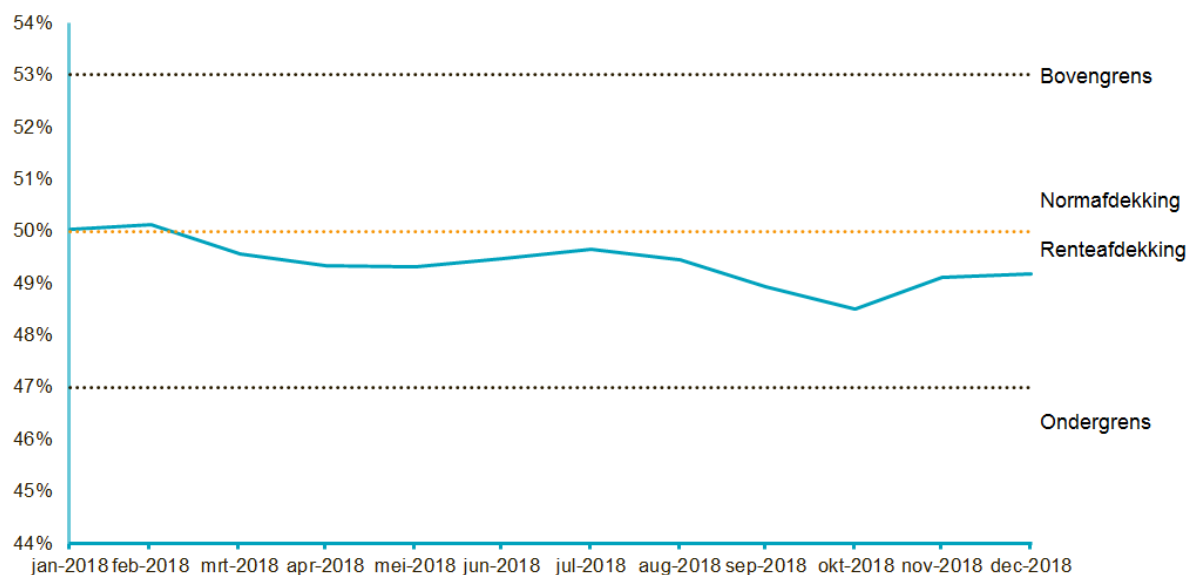
Het pensioenfonds heeft er strategisch voor gekozen om het renterisico op marktrisico voor 50% af te dekken. Er wordt renterisico afgedekt om het korte termijn risico van de nominale dekkingsgraad te beperken. Het nominale renterisico wordt niet volledig afgedekt. Aangezien rentestijgingen en een toename van inflatie vaak samengaan, zou het inflatierisico toenemen wanneer het renterisico volledig wordt afgedekt. Het mitigeren van het inflatierisico is op lange termijn van belang voor een waardevast pensioen. Dit beleid van renteafdekking wordt ondersteund door de in 2016 uitgevoerde ALM-studie.

Evaluatie

Het pensioenfonds maakt gebruik van een maatwerk LDI-fonds voor de renteafdekking. Het LDI-fonds bestaat uitsluitend uit obligaties met een laag kredietrisico, aangevuld met swaps. Door het gebruik van het LDI-fonds kan de verdeling over de curve goed worden afgestemd op het verplichtingenprofiel van het pensioenfonds.

De onderstaande figuur geeft inzicht in het verloop van de renteafdekking over 2018. De renteafdekking heeft zich in de bandbreedte van 47% - 53% bewogen.

Ontwikkeling renteafdekking over 2018

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van een belegging in een vreemde valuta wijzigt als gevolg van de verandering in de waarde van de vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Risicobereidheid

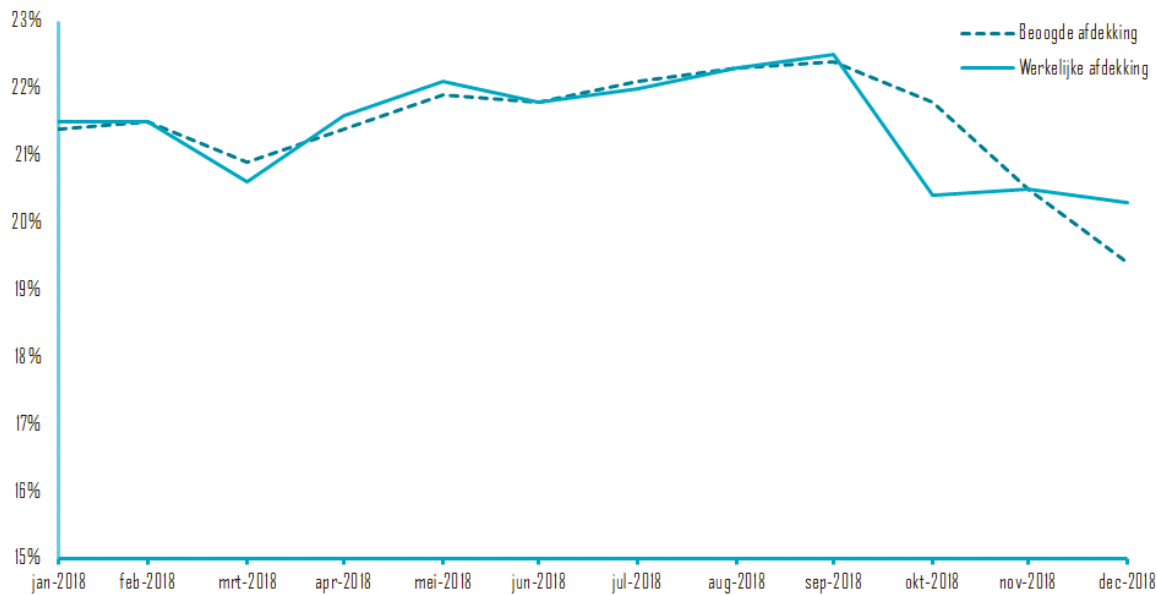
Het pensioenfonds vindt dat valuta's van ontwikkelde markten op lange termijn ex-ante risicoverhogend werken zonder dat hier een verwacht rendement tegenover staat. Vandaar dat het valutarisico van ontwikkelde markten in principe strategisch volledig wordt afgedekt door middel van een overlay-mandaat dat door de integraal vermogensbeheerder wordt uitgevoerd.

Evaluatie

De valuta-exposure in GBP, JPY, CHF, AUD en USD zijn gedurende het jaar voor 100% afgedekt naar de euro, waarbij een bandbreedte van +/- 1%-punt is gehanteerd. De valutarisico's van de overige ontwikkelde markten zijn relatief klein en worden als zodanig door het pensioenfonds geaccepteerd. In gevallen dat de exposure buiten de bandbreedte is getreden, is actie ondernomen om de exposure te verlagen.

Sinds 1 december 2017 is de afdekking van het USD-risico tijdelijk verlaagd van 100% naar 50%. Het gedeeltelijk openzetten van het USD-risico wordt ingegeven door de observatie, dat in historische perioden van stress 'veilige' munten in waarde stegen, wat een gunstige uitwerking heeft gehad op het portefeuillerisico. Het pensioenfonds is van mening, dat de Euro de status van 'safe haven'-valuta nog niet heeft herwonnen en dat - zolang dit het geval is - het gedeeltelijk openzetten van de USD tot een lager portefeuillerisico leidt.

De onderstaande figuur geeft inzicht in het verloop van de valuta afdekking over 2018. De beoogde afdekking is 100% van het gewicht GBP, JPY, CHF, AUD en 50% van het gewicht USD.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat het pensioenfonds niet kan voldoen aan haar korte termijnverplichtingen.

Het pensioenfonds kent een aantal bronnen van korte termijn verplichtingen:

- Betaling van de pensioenuitkeringen.
- Onderpandverplichtingen als gevolg van derivaten. Dit concentreert zich met name rondom de valutaposities, aangezien andere derivaten altijd als onderdeel van een institutioneel beleggingsfonds worden aangehouden.
- Liquiditeitsmanagement vindt dan binnen het beleggingsfonds plaats.
- Capital calls voortkomend uit commitments in het licht van Private Equity beleggingen.

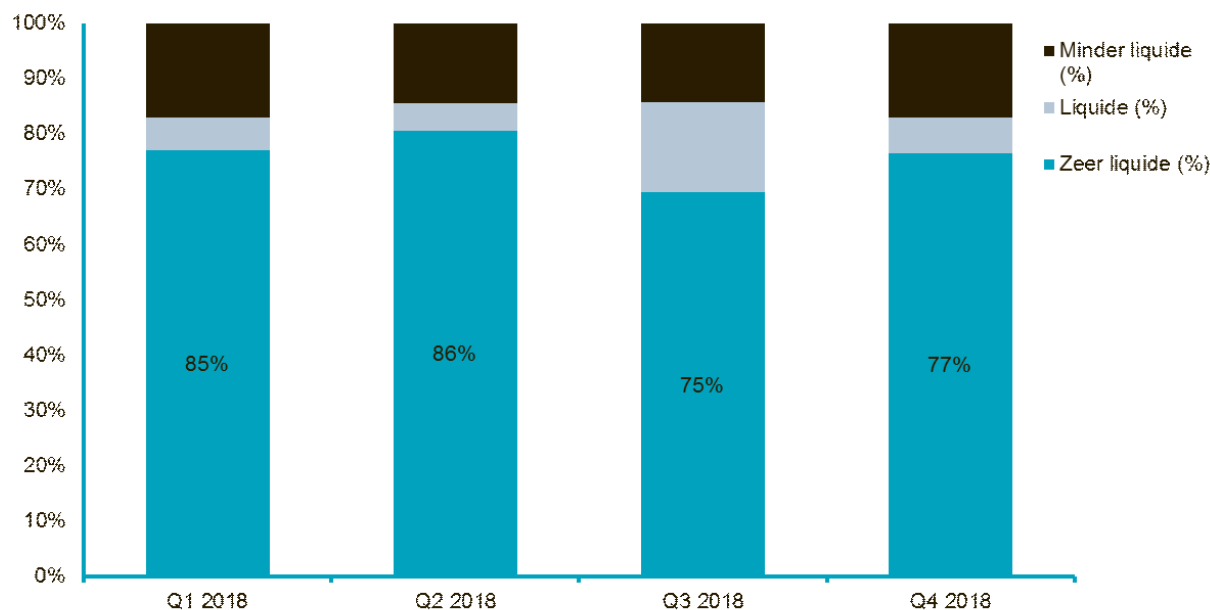
Risicobereidheid

Het pensioenfonds probeert te allen tijde te voorkomen dat het een (tijdelijk) kastekort heeft. Het gebruik van leverage uit hoofde van derivaten binnen de geselecteerde beleggingsfondsen moet altijd passen binnen het geldende risicobudget voor actief beheer. Ook moet sprake zijn van dagelijkse waardering van derivaten en de uitwisseling van onderpand. De potentiële liquiditeitsbehoefte is, met een horizon van één maand is (met 95% waarschijnlijkheid), gemaximeerd op 1,5% van de totale portefeuilleomvang.

Evaluatie

Het pensioenfonds heeft een positief saldo van ontvangen premies versus pensioenuitkeringen (2018: € 13,9 miljoen premie, exclusief de herverzekeringspremie voor premievrijstelling bij invaliditeit, versus € 8,3 miljoen pensioenuitkeringen). Ultimo 2018 bestond meer dan 75% van de portefeuille uit zeer liquide beleggingen, die tegen geringe kosten binnen 5 dagen in liquide middelen kunnen worden omgezet. De potentiële liquiditeitsbehoefte is gedurende het jaar binnen de vastgelegde norm gebleven.

Portefeuille liquiditeit over 2018

Inflatierisico

Het inflatierisico is het risico dat het pensioenfonds als gevolg van inflatie niet in staat is (volledig) invulling te geven aan haar indexatieambities. Het pensioenfonds heeft de ambitie om een waardevast pensioen te bieden in reële termen. Om dit te kunnen, moet het pensioenfonds in staat zijn om jaarlijks de pensioenen te indexeren. Met name bij oplopende inflatie kan het voor het pensioenfonds moeilijk zijn om voor de volledige inflatie te kunnen indexeren.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds heeft geen expliciete risicotolerantie vastgesteld voor inflatierisico. Inflatierisico - en dan in het bijzonder het risico dat niet - of slechts gedeeltelijk - geïndexeerd kan worden, is een integraal onderdeel van de ALM-studie die periodiek wordt uitgevoerd.

Het pensioenfonds wil met hoge mate van zekerheid de nominale aanspraken kunnen uitkeren en heeft de ambitie om de opgebouwde en uit te keren pensioenen te verhogen met prijs dan wel loonontwikkeling. Het pensioenfonds realiseert zich dat dit niet altijd mogelijk zal zijn. Werkgever en Ondernemingsraad hebben uitgesproken dat het pensioenfonds op lange termijn in staat moet zijn om 90% van de (loon)inflatie te vergoeden in de aanspraken of ingegane pensioenen.

Evaluatie

In 2018 was de indexatie voor actieve deelnemers 0,75%, bij een stijgen van de salarissen van 0,75%. Voor inactieven is geïndexeerd met 1,40%, bij een inflatie van 1,40%. Hiermee is volledig geïndexeerd over 2018. De dekingsgraad was niet toereikend om over te gaan tot inhaalindexatie.

Marktrisico

Marktrisico is het risico dat de waarde van beleggingen in de portefeuille verandert als gevolg van veranderingen in de marktwaarde van de betreffende beleggingen. Dit risico heeft enkel betrekking op niet-rentedragende beleggingen (rentedragende beleggingen vallen onder Renterisico).

Risicobereidheid

Uitgangspunt bij de risicobereidheid is de keuze van het bestuur voor een optimale ALM portefeuille met een risico overeenkomend met maximaal dat van een portefeuille die voor 50% bestaat uit de zo risicoloos mogelijke matching portefeuille en voor 50% uit een returnportefeuille (wereldwijd gespreide aandelenportefeuille). De ALM portefeuille wordt gebruikt als anker voor het maximaal te lopen actieve risico versus de verplichtingen van de strategische en werkelijke beleggingsportefeuille van het pensioenfonds.

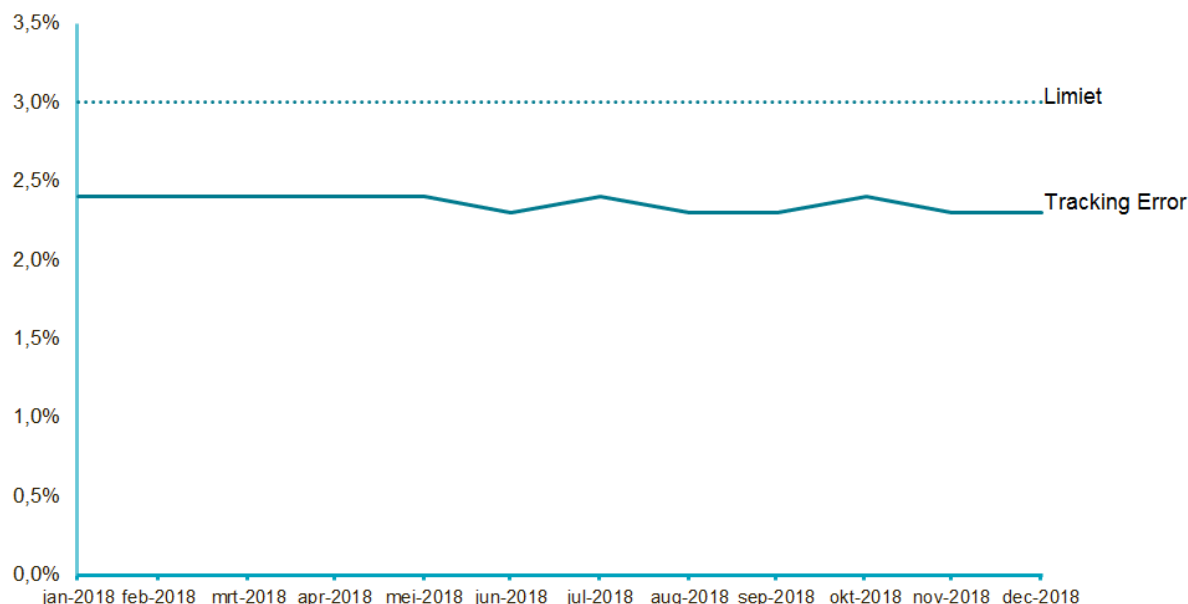
Voor de returnportefeuille wordt gestreefd naar een maximaal - voor risico-gecorrigeerd - rendementsprofiel ten opzichte van de matching portefeuille. Een belangrijke uitkomst van de returnportefeuille analyse is dat deze tot een lager risico en een hoger (verwacht) rendement leidt dan de portefeuille die is gebruikt in de ALM. De optimale strategische beleggingsportefeuille is 45% matching en 55% optimale returnportefeuille met 50% renteafdekking, waarbij een belangrijk deel van de strategische risicoruimte gebruikt wordt en er een kleine buffer overblijft voor onverwachte tegenvallers of beperkte strategische dynamische aanpassingen.

Het pensioenfonds gelooft in de toegevoegde waarde van actief beleggingsbeleid. Kenmerk van deze actieve managers is dat zij in hun beleggingsbeleid mogen afwijken van de strategische benchmark om daarmee extra rendement te behalen. Dit betekent dat (actief) risico wordt toegevoegd aan de portefeuille. De ruimte voor de manager om actieve keuzes te maken wordt beperkt door het hanteren van een tracking-error limiet. Het pensioenfonds heeft het actieve risico voor de totale portefeuille versus de strategische benchmark gemaximeerd op 3%.

Evaluatie

Het daadwerkelijk aanwezige actieve risico op portefeuilleniveau wordt berekend aan de hand van de feitelijke allocaties naar de individuele managers en een inschatting van de maximale tracking error per manager. De inschatting is gebaseerd op conservatieve aannames. De inschatting van het actieve risico per ultimo 2018 is berekend op 2,3% (2017: 2,4%). Het actieve risico is gedurende het jaar niet boven de limiet gekomen. Het gerealiseerde actieve risico over 2018 is uitgekomen op 0,6%.

Ontwikkeling actief risico (ex-ante tracking error versus strategische benchmark) over 2018

Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds doordat een debiteur niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Kredietrisico heeft alleen betrekking op het vastrentende gedeelte van de portefeuille. Het pensioenfonds zoekt bewust deze risico's op met het oog op de te ontvangen kredietpremie. Tegenpartijrisico is in zekere zin ook kredietrisico, maar hangt samen met het gebruik van derivaten en is daarmee een 'niet-gezocht' risico en benoemen we om die reden apart.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds zoekt bewust deze risico's op met het oog op de te ontvangen kredietpremie. In het maatwerk LDI fonds worden grotere exposures naar de Duitse en Nederlandse overheid toegestaan. De exposures naar deze landen worden geaccepteerd met het oog op het beperkte kredietrisico en de samenhang met de afdekking van het renterisico.

Evaluatie

De grootste exposures naar individuele partijen loopt het pensioenfonds via haar belegging in het maatwerk LDI fonds, in Duitse, Franse en Nederlandse staatsobligaties. De exposure naar deze landen worden geaccepteerd met het oog op het beperkte kredietrisico en de samenhang met de afdekking van het renterisico. Bij aanpassingen van de strategische benchmark wordt geanalyseerd wat de gevolgen daarvan voor de spreiding over individuele debiteuren zijn.

Per ultimo 2018 had het pensioenfonds een exposure van 22% naar de Nederlandse overheid. Deze AAA-exposure wordt geaccepteerd met het oog op het beperkte kredietrisico en de samenhang met de afdekking van het renterisico. Bij aanpassingen van de strategische benchmark wordt geanalyseerd wat de gevolgen daarvan voor de spreiding over individuele debiteuren zijn.

Tegenpartijrisico

Tegenpartijrisico is het risico dat een tegenpartij niet aan haar verplichtingen kan voldoen. Tegenpartijrisico ontstaat bijvoorbeeld als een derivatencontract door marktbevingingen voor het pensioenfonds een positieve waarde krijgt. Anders dan kredietrisico wordt tegenpartijrisico niet gezien als een bron van rendement.

Het pensioenfonds belegt voornamelijk via beleggingsfondsen. Het juridisch eigendom van de onderliggende beleggingen wordt gehouden door een bewaarder die juridisch onafhankelijk is van de beheerder. Daarmee loopt het pensioenfonds geen risico op de beheerder.

Risicobereidheid

Tegenpartijrisico is een 'niet gezocht' risico en wordt waar mogelijk gemitigeerd. De grootste tegenpartijrisico's kunnen ontstaan in de matchingportefeuille. Met het oog op renterisico's ten opzichte van de verplichtingen wordt gebruik gemaakt van een maatwerk LDI fonds met een hoge duration, welke mede wordt bereikt via het gebruik van OTC renteswaps. Het tegenpartijrisico in dit fonds wordt gemitigeerd doordat alle uitstaande renteswaps via Central Clearing worden afgewikkeld, met dagelijkse uitwisseling van onderpand.

Evaluatie

In 2018 hebben zich geen verliezen voorgedaan wegens tegenpartijrisico. In 2018 is het limietenstelsel op tegenpartijrisico binnen het maatwerk LDI fonds herzien. Het pensioenfonds heeft additionele richtlijnen opgesteld met betrekking tot securities lending activiteiten.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat uitkeringen (nu, dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de premiestelling. Onder dit risico is ook het langlevensrisico en het risico van arbeidsongeschiktheid begrepen.

Het pensioenfonds is een gefixeerde premie overeengekomen met de werkgever van 2019 tot en met 2021. Deze premie bestaat uit een deel dat zuiver wordt aangewend voor de nieuwe opbouw in een jaar voor de actieve deelnemers en een deel dat bedoeld is voor overige elementen in de premie zoals uitvoeringskosten, risicopremie voor het inkomen vanaf de bruto DC-grens en de buffer voor de bruto DC-regeling.

Risicobereidheid

Als gevolg van de financiering van het pensioenfonds en de invoering van het premiedepot beschikt het pensioenfonds niet meer over enig premiestuur. De dekkingsgraad wordt geheel bepaald door de ontwikkelingen van de beleggingen, toeslagverlening en de actuariële ontwikkelingen ten aanzien van het deelnemersbestand.

De risicobereidheid voor verzekeringstechnische risico's is beperkt. De kans en impact van het langlevensrisico wordt beperkt door gebruik te maken van up-to-date prognosetabellen van het Actuarieel Genootschap. Het pensioenfonds heeft diverse risico's verzekerd tot een bepaalde mate: overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico en verzekering voor premievrijstelling bij invaliditeit.

Evaluatie

De adviserend actuaire heeft in 2018 een overzicht opgesteld van mogelijke materiele plussen en minnen ten aanzien van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds. Naar aanleiding van deze exercitie zijn door de adviserend actuaire vervolganalyses uitgevoerd en zijn enkele grondslagen verder verfijnd per 30 september 2018. Zie de toelichting in het bestuursverslag.

In september 2018 zijn de nieuwe Prognosetafels van het Actuarieel Genootschap, de Prognosetafel AG2018, gepresenteerd. Deze zijn toegepast voor de berekening van de actuele maanddekkingsgraad met ingang van oktober 2018.

Het pensioenfonds is in 2018 een gefixeerde premie overeengekomen met de werkgever voor een periode van 3 jaar, waar dit voorheen voor een periode van 5 jaar was. Dit heeft de onzekerheid voor het pensioenfonds verlaagd. Op dit moment ziet het pensioenfonds voldoende draagvlak bij de werkgevers.

Omgevingsrisico

Omgevingsrisico omvat de risico's en onzekerheden die een belemmering vormen om de strategie te realiseren en invloed hebben op de lange termijn doelstellingen. Omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten de instelling of groep komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat. Het belangrijkste risico dat het pensioenfonds hier onderkent is de afhankelijkheid van de aangesloten werkgevers. Dit risico is inherent hoog, gegeven het feit dat het pensioenfonds een ondernemingspensioenfonds is en de correlatie die het heeft met de werkgevers. De maatregelen die het pensioenfonds kan nemen richten zich met name op open communicatie met de werkgevers. Daarnaast herkent het bestuur dat er de komende jaren grotere stelselwijzigingen aan zitten te komen waar het pensioenfonds geconfronteerd mee zal worden.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds kan de algemene beeldvorming ten aanzien van de pensioensector nauwelijks beïnvloeden. Wel kan en moet het pensioenfonds zorgdragen voor een open communicatie met de verschillende doelgroepen van het pensioenfonds (deelnemers, pensioengerechtigden en slapers). Hiermee zorgt het pensioenfonds ervoor dat het voor de participanten van het pensioenfonds helder is wat zij van het pensioenfonds kunnen verwachten. Dit geldt ook voor de communicatie met de sponsors en de ondernemingsraad.

Evaluatie

Het pensioenfonds opereert in een omgeving die aan verandering onderhevig is. Dit geldt zowel in termen van het pensioenstelsel en de maatschappelijke context als ook de veranderingen bij de aangesloten werkgevers. Het is dan ook wenselijk om van tijd tot tijd op een gestructureerde manier stil te staan bij de toekomst van het pensioenfonds.

Eind 2016 heeft het bestuur een SWOT-analyse uitgevoerd. Deze SWOT analyse heeft mede als input gediend bij het herijken van de visie en missie van het pensioenfonds in 2017. In 2017 en 2018 zijn met de stakeholders van het pensioenfonds (Raad van Toezicht, Verantwoordingsorgaan, werkgever en Ondernemingsgraad) de uitkomsten van de SWOT, de herijkte missie en het overzicht toegevoegde waarde van het eigen pensioenfonds besproken.

Onder deelnemers zien we een hoog draagvlak: in 2018 heeft het pensioenfonds een deelnemersonderzoek gedaan. De respons was relatief hoog onder actieven en pensioengerechtigden. Het vertrouwen in en tevredenheid over het pensioenfonds is hoog. Het pensioenfonds heeft vooral een professioneel en betrouwbaar imago en wordt als financieel gezond aangemerkt. Ook bij verkiezingen voor bestuur/VO zien we dat er veel interesse is onder deelnemers.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering. Het betreft het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, of onverwachte externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Het pensioenfonds voert zelf de facto geen operationele processen uit. Risico's gerelateerd aan uitbesteding zijn uitbesteding- en IT-risico's. Onder het operationeel risico valt ook de deskundigheid en beschikbaarheid van de bestuursleden en het bestuursbureau van het pensioenfonds.

Risicobereidheid

Het is lastig om een risk appetite te formuleren voor operationeel risico. Bij financiële risico's zijn risico en rendement nauw met elkaar verbonden en bestaat een duidelijke relatie tussen risk appetite en opbrengsten. Bij operationele risico's streeft het pensioenfonds daarentegen naar het zoveel mogelijk beperken van de risico's. Operationeel risico leent zich derhalve moeilijk voor het zetten van limieten, echter ontwikkelingen en trends dienen zorgvuldig gevolgd te worden en nadere specificatie wordt gedaan indien mogelijk.

Incidenten

Er zijn over 2018 vijf nieuwe incidenten toegevoegd aan het incidentenregister. Hiervan hebben er twee betrekking op diensten van de Achmea Pensioenservices, één heeft betrekking op de diensten van Flexioen, die de UOP-regelingen uitvoert en twee hebben betrekking op het bestuursbureau.

Eén van de incidenten heeft tot een schade geleid voor deelnemers van geaggregeerd 135 euro. Deze schade is vergoed.

Alle incidenten zijn gesloten. Waar nodig zijn additionele beheersmaatregelen opgesteld en geïmplementeerd.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van aan derden (al dan niet aan de sponsor) uitbestede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd is. In de pensioenwet zijn voorschriften opgenomen voor de uitbesteding van werkzaamheden door pensioenfonds. Hiermee moet de beheersbaarheid van uitbestede activiteiten gewaarborgd zijn.

Het pensioenfonds heeft een aantal activiteiten uitbesteed aan verschillende uitvoerders. Dit betreft onder meer het vermogensbeheer dat wordt uitgevoerd door RIAM BV en de UOP regeling uitgevoerd door RIAM service Flexioen. Daarnaast is de pensioenadministratie uitbesteed aan Achmea Pensioenservices en de beleggingsadministratie aan Northern Trust.

Risicobereidheid

Voor het bestuur is het van cruciaal belang dat het in control is van uitbestede activiteiten. De beheersmaatregelen die gedefinieerd zijn, komen voort uit deze eis.

Evaluatie

Deze uitvoerders verstrekken een ISAE3402 (SOC 1) rapportage aan hun klanten. Deze rapportage geeft inzicht in de interne controle processen van de uitvoerder beoordeeld door een onafhankelijke accountant. De control verklaringen van Achmea Pensioenservices, RIAM service Flexioen, RIAM Integrated Asset Management en, Northern Trust over 2017 zijn in 2018 beoordeeld en afdoende bevonden. Alle beoordeelde rapporten beschikken over een goedkeurende verklaring van een gerenommeerd accountantsbureau en bevatten daarnaast allemaal tevens dezelfde opbouw qua rapport en de te bespreken onderdelen. Er zijn ook geen uitzonderingen waargenomen op basis waarvan er aanleiding was om nadere vragen te stellen aan de beoordeelde uitvoerders.

In voorgaande jaren waren er met name bevindingen op basis van falende IT-controles en dat fenomeen doet zich in 2018 niet voor. Dit kan duiden op een verbeterde focus op deze complexe en ook vaak kwetsbare activiteiten. Veel organisaties laten nog wel bevindingen zien op het gebied van het zichtbare vastleggen van checks & balances. Dat laatste is ook in het kader van de verdere digitalisering een uitdaging voor veel dienstverleners.

In 2018 is conform de meerjarenplanning de certificerend actuaaris geëvalueerd. Hieruit kwamen geen bevindingen naar boven, en is geconcludeerd de certificerende werkzaamheden te continueren bij de certificerend actuaaris van het pensioenfonds.

Daarnaast hebben evaluaties plaatsgevonden van de bewaarder Northern Trust als ook en het product Flexioen van RIAM, welke gebruikt worden voor de DC regelingen van het pensioenfonds.

IT-risico

IT-risico is het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continue of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Dit IT-risico kan bijvoorbeeld optreden als de IT-strategie en het IT-beleid niet of onvoldoende zijn toegerust op de bedrijfsprocessen. Daarnaast kan sprake zijn van het IT-risico bij:

- de beveiliging (bijvoorbeeld toegang voor niet-geautoriseerde gebruikers);
- de beheersbaarheid (ontoereikend beheer van de ICT-omgeving);
- de continuïteit (het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur, waaronder applicaties en systemen).

Het pensioenfonds heeft geen eigen IT-systemen of -processen. Ten aanzien van de IT-omgeving van de externe uitvoerders steunt het pensioenfonds op de beheersmaatregelen van de diverse dienstverleners. In de ISAE verklaringen van de uitbestede relaties wordt integraal gerapporteerd over het IT-risico. Door de pensioenadministrateur wordt daarbij op kwartaalbasis specifiek over het IT-risico gerapporteerd.

Belangrijke sub-risico's bij uitbesteding zijn onder andere cyber risico en data privacy risico. Deze risico's komen ook aan bod bij de Systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA).

Risicobereidheid

In 2018 is het pensioenfonds gestart met het uitvoeren van IT risico identificaties. In vervolgsessies zullen we dit verder uitwerken, door hier ook een risicoschatting aan te koppelen waarna vastgesteld zal worden of er additionele beheersmaatregelen noodzakelijk zijn. Dit zal verwerkt worden in het IT beleid van het pensioenfonds.

Evaluatie

De IT-risico's van de uitvoeringsorganisaties hebben tevens een raakvlak met uitbestedingsrisico. In de ISAE verklaringen van de uitbestede relaties wordt integraal gerapporteerd over het IT-risico. Door de pensioenadministrateur wordt daarbij op kwartaalbasis over niet-financiële risico's en specifiek over het IT-risico gerapporteerd.

In 2018 is het pensioenfonds begonnen met een IT risico identificatie. Dit zal in 2019 afgerond worden, wat mede als input zal dienen voor het beleid rondom IT risico.

Integriteitsrisico

Integriteitsrisico is het risico van aantasting van de reputatie van een pensioenfonds als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door de instelling opgestelde normen.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds hecht een groot belang aan het handhaven van de goede reputatie van het pensioenfonds, en daarmee gepaard gaande een goede beheersing van integriteitsrisico's.

Evaluatie

Jaarlijks wordt onder leiding van de compliance officer van het pensioenfonds een integrale integriteitsanalyse uitgevoerd. In de analyse uitgevoerd in 2018 kwam naar voren dat de onderkende integriteitsrisico's adequaat worden gemitigeerd door de getroffen beheersmaatregelen. De risicoanalyse is in september 2018 door het bestuur vastgesteld.

Tevens voert de compliance officer jaarlijks een inventarisatie van mogelijke (ongewenste) belangenverstrengelingen bij de bestuurlijk betrokkenen van het pensioenfonds uit. Er zijn geen ontoelaatbare belangenverstrengelingen geconstateerd. Waar de mogelijkheid tot belangenverstrengeling bestaat zijn adequate beheersingsmaatregelen getroffen.

In 2018 is het beloningsbeleid voor de fondsorganen integraal geëvalueerd, en is het beloningsbeleid vervolgens aangepast. Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds.

Juridisch risico

Juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in- en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van haar rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds tolereert geen inbreuken op de toezichtwetgeving.

Evaluatie

In 2018 hebben zich zover bekend geen incidenten voorgedaan.

TOEKOMSTPARAGRAAF

In 2019 staat de implementatie van IORP II prominent op de agenda. Daarnaast kijkt het bestuur of derisking van de beleggingsportefeuille nodig en/of mogelijk is. Daarnaast zal het maatschappelijk beleggen beleid geëvalueerd en bijgesteld worden. Een eventuele introductie van een nieuw pensioenstelsel door de overheid zal aanleiding zijn om te onderzoeken wat de impact is op de toekomst van de regeling en wijze van uitvoering hiervan. In de steady state situatie die met een nieuwe UVO voor de komende drie jaar is gerealiseerd, zal de nadruk vooral blijven liggen op kostenbeheersing en vermogensbeheer.

Rotterdam, 23 mei 2019

Het bestuur:

Tom Steenkamp

Wilma de Groot

Cees van Breugel

Machiel Zwanenburg

Anton Fiolet

Hendrik Bulle

Margret Smits

Ralph van Daalen

Marco van Zanten

B VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

Inleiding

De Raad van Toezicht (de Raad) ziet wederom terug op een intensief jaar, waarin, net als in 2017, in het bestuur diverse opvolgingskwesaties speelden. De Raad constateert dat naar aanleiding van de diverse mutaties door het bestuur is gekeken naar de wijze waarop het beste kan worden ingespeeld op een adequate opvolging in het bestuur. Mede dankzij de professionele opstelling van de betrokkenen heeft de bedrijfsvoering van het pensioenfonds niet onder de mutaties geleden.

Samenstelling

Aan het begin van het jaar bestond de Raad uit, Reiniera van der Feltz, Peter Priester, Sako Zeverijn en Fieke van der Lecq (voorzitter). Per 1 juli is Fieke van der Lecq teruggetreden uit de Raad in verband met het aflopen van haar zittingstermijn en is Peter Priester haar opgevolgd als voorzitter. Daarmee is de omvang van de Raad teruggebracht naar het reguliere aantal van drie leden. Wij bedanken Fieke van der Lecq voor haar inzet voor het pensioenfonds, haar scherpe blik en voor haar constructieve en bindende rol die zij vervuld heeft.

Alle leden van de Raad zijn lid van de Vereniging Interne Toezichthouders Pensioenfondsen (VITP). De werkwijze van de raad is gebaseerd op de VITP-code en de Code Pensioenfondsen.

Taken

Ook in dit verslagjaar heeft de Raad zich gericht op de toezichtstaken uit art. 5c van de statuten:

- Het beoordelen van beleids- en bestuursprocedures en -processen en de checks en balances binnen de stichting;
- Het beoordelen van de wijze waarop de stichting wordt aangestuurd; en
- Het beoordelen van de wijze waarop door het bestuur wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn, zodat adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging zijn gewaarborgd.

Toezichtthema's

Jaarlijks formuleert de Raad eigen toezichtthema's. Voor 2018 waren dit de volgende thema's:

- a. Toekomst van het pensioenfonds (vervolg op thema uit 2017), afronding strategietraject, o.m. financiering van de regeling, toekomstige relatie met de werkgever;
- b. Continuïteit bestuur en bestuursbureau (ook vervolg van 2017);
- c. IT-wendbaarheid (o.a. bij de administrateur/uitvoerder).

Voor 2019 heeft de Raad de volgende drie toezichtthema's bepaald:

- a. IT-wendbaarheid;
- b. IORP II implementatie;
- c. Beheersing van kosten.

Ook heeft de Raad diverse goedkeuringsrechten, zoals bepaald in art. 5c van de statuten. Daarnaast fungeert de Raad als klankbord voor het bestuur inzake lopende en toekomstige ontwikkelingen.

Deskundigheid/geschiktheid

De leden van de Raad dragen zelf zorg voor het verwerven en onderhouden van hun deskundigheid. Na afloop van het verslagjaar heeft de Raad een zelfevaluatie gehouden. Het verslag hiervan zal, zoals gebruikelijk, worden aangeboden aan het bestuur en aan het Verantwoordingsorgaan.

Vergaderingen

De Raad van Toezicht komt ieder kwartaal bijeen met het bestuur, om de gang van zaken in het pensioenfonds door te nemen. Verder wordt jaarlijks gesproken met het Verantwoordingsorgaan, leden van de beleggingscommissie, de accountant en actuaris(sen), alsmede de belangrijkste overige dienstverleners. De Raad woont de bestuursvergadering bij waarin het jaarverslag wordt vastgesteld en is zo mogelijk aanwezig bij de themadagen van het bestuur.

De Raad overlegt viermaal per jaar onderling om van gedachten te wisselen over de situatie van het pensioenfonds en de te agenderen onderwerpen. Deze tussentijdse overleggen verhogen de effectiviteit van de kwartaalvergaderingen met het bestuur.

Daarnaast zijn er reguliere contacten met bestuursleden, de beleggingscommissie (BC) en het Verantwoordingsorgaan (VO). De Raad streeft er naar ten minste eens per jaar ieder van de bestuursleden separaat te spreken. Dit geldt eveneens voor nieuwe leden van de BC en het VO. Eén raadslid woont jaarlijks een vergadering van de BC bij. Via email en telefonisch is er frequent contact met de voorzitter en de directeur van het pensioenfonds. Hierdoor kan snel worden geschakeld, bijvoorbeeld bij voorgenomen benoemingen. Daarnaast is er geregeld afstemming tussen de voorzitters van de Raad en het Verantwoordingsorgaan. In de tweede helft van 2018 is een periodiek overleg van de Raad met het Verantwoordingsorgaan ingevoerd. Tweemaal per jaar vindt een uitwisseling van de stand van zaken in beide organen plaats.

Governance

Bestuur

Het bestuursmodel is passend bij dit pensioenfonds. De organisatie brengt zeer deskundige bestuurders voort, in het bijzonder voor het vermogensbeheer. Dat is ook niet gek aangezien Robeco vermogensbeheerder als kernactiviteit heeft. Daarnaast is er veel kruisbestuiving tussen de bestuurdersrol en (fiduciair) beheerdersrol bij klanten van Robeco. Het nadeel hiervan is de dubbele petten. Deze worden bewaakt middels de jaarlijkse petten-APK. In 2018 zijn extra taken belegd bij de sponsor. Hierdoor is bewaking steeds relevanter. De Raad is van mening dat het bestuur meer dan voldoende countervailing power heeft.

Continuïteit is voor de Raad een belangrijk toezichtthema. De Raad constateert dat naar aanleiding van de diverse mutaties in het bestuur door het bestuur is gekeken naar de wijze waarop het beste kan worden ingespeeld op een adequate opvolging in het bestuur. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een statutenwijziging, waardoor nu ook externe bestuursleden zitting kunnen nemen in het bestuur. De Raad heeft het bestuur bij dit traject een aantal adviezen gegeven.

Bestuursbureau

Ook bij het bestuursbureau heeft continuïteit de aandacht van de Raad. De Raad constateert dat in 2018 (nog steeds) sprake was van een beperkte bezetting. Daarmee is er een zeker spanningsveld in de relatie met de bestuurlijke organen. De Raad heeft hierover gesproken met de directeur van het bestuursbureau en het bestuur gewezen op de mogelijke risico's die het bestuur loopt.

Verantwoordingsorgaan

De Raad overlegt periodiek met het Verantwoordingsorgaan (VO). Hierbij komen de gebruikelijke onderwerpen betreffende de gang van zaken van het pensioenfonds aan de orde. Het VO heeft een meer formele houding naar het bestuur ingenomen; dit leidt tot meer afstemming met en een kwalitatief betere advisering aan het bestuur. De Raad juicht dit toe en ziet hiermee dat de door het VO ingezette koers wordt gerealiseerd.

Externe toezichthouders

In de relaties met de externe toezichthouders hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan.

Kosten

De Raad heeft uitgebreid met het bestuur gesproken over de kosten van het pensioenfonds en de mogelijkheid deze te verminderen. Het bestuur heeft geconstateerd dat voor een groot deel sprake is van vaste kosten, die weliswaar beheersbaar zijn, maar moeilijk naar beneden zijn bij te stellen. Voor advies- en communicatiekosten is wel een betere beheersing mogelijk. In 2019 zal het bestuur onder andere bezien of een kostenbesparing in de uitvoering van de administratie kan worden gerealiseerd.

Code Pensioenfondsen

De in 2018 vernieuwde Code Pensioenfondsen stelt dat de Raad rapporteert over de naleving ervan door het bestuur, waarbij aan de hand van de acht thema's van de Code teruggekoppeld wordt op welke wijze de Code binnen het pensioenfonds wordt nageleefd en toegepast.

De Raad heeft kennisgenomen van de door het bestuur opgestelde en aangepaste checklist waarmee inzichtelijk is gemaakt welke punten in het jaarverslag horen te komen. De toelichting van het bestuur op de excepties ten opzichte van de code is voor de Raad voldoende.

Vermogensbeheer

De Raad heeft geconstateerd dat er een beleggingsbeleid is dat aansluit op de risicohouding, voor zowel de DB-regeling als de DC-regelingen. De beleggingen van beide regelingen zijn op elkaar afgestemd. Het beleid is derhalve consistent. De Raad ziet een verbeterpunt in de governance van het DC-vermogensbeheer. Incidentele onduidelijkheden over de vraag wie nu de keuzes maakt (bestuur of RIAM) kunnen een verkeerde indruk geven over de verantwoordelijkheden. Het bestuur is zich hiervan bewust.

De beleggingscommissie beheert de portefeuille goed. De rapportages van de fiduciair zijn passend en van hoge kwaliteit. De beleggingsrisico's worden goed bewaakt. Ook denkt de commissie na over eventuele afbouw van risico bij hoge dekkingsgraden. De Raad bemerkt wel dat de grote behoefte aan detail bij de leden van de beleggingscommissie soms de besluitvaardigheid in de weg zit. Ook heeft de Raad begrepen dat de analyses van de fiduciair niet altijd direct aan de verwachtingen van de commissie voldoen. Een verbeterde regie en kaderstelling zouden kunnen helpen om sneller tot de kern te komen. Het voorzitterschap is recent overgegaan naar één van de externe adviseurs. De eerste ervaringen zijn, voor zover de Raad kan overzien, positief.

Fiduciair RIAM heeft maar een klein aantal klanten, waarvan een grote klant heeft besloten per 1 januari 2020 niet langer gebruik te maken van de diensten van RIAM. De Raad heeft het bestuur al ten tijde van de gaande review gevraagd na te denken over het fallbackscenario, mocht RIAM besluiten de fiduciaire dienstverlening af te bouwen. Het bestuur heeft deze risicoanalyse gedaan en geüpdatet naar aanleiding van het besluit van de klant. Daaruit blijken serieuze risico's voor de continuïteit van de fiduciaire dienstverlening van RIAM/Corestone aan het pensioenfonds. De Raad volgt de ontwikkeling en de besluitvorming van het bestuur met belangstelling.

Risicomanagement/uitbesteding

De Raad heeft kennis genomen van de wijze waarop het bestuur de IORP (Institution for Occupational Retirement Provision) II sleutelfuncties heeft ingevuld. De Raad heeft bij het bestuur aandacht gevraagd voor een goede onderbouwing van haar keuzes voor de invulling van de sleutelfuncties, in het bijzonder voor de sleutelfunctiehouder audit. Aangezien het bestuur deze functie buiten het bestuur belegt heeft de Raad doorgevraagd naar de argumenten. De Raad constateert dat het bestuur haar keuzes goed kan onderbouwen en kan zich vinden in de besluiten van het bestuur.

De Raad heeft gedurende het jaar intensief gesproken met het bestuur over de risico's die samenhangen met de uitvoering van de pensioenregeling (thema Raad 2018). Tot de besproken onderwerpen behoren de overname van InAdmin door RiskCo en de dienstverlening door Achmea Pensioenservices. Van beide zaken stelt de Raad vast het bestuur in control is. De IT-wendbaarheid van pensioenuitvoeringsorganisaties (thema Raad 2018) is weliswaar besproken, maar het bestuur beperkt zich tot het volgen van ontwikkelingen. Dit thema zal in 2019 waarschijnlijk meer naar voren treden de discussie over een nieuw pensioenstelsel meer duidelijkheid geeft over de noodzakelijke veranderingen in administratiesystemen.

Zoals bekend werd in 2018 de AVG (Algemene verordening gegevensbescherming) wetgeving van toepassing. De Raad constateert dat het bestuur veel aandacht heeft besteed aan de voorbereiding en dat de implementatie in het pensioenfonds goed is verlopen. Ook is het Raad bijgepraat over de werkzaamheden van de IRM commissie. De Raad stelt vast dat er systematisch wordt gewerkt aan het beheersen van risico's. De doorontwikkeling van risicomanagement kan in 2019 leiden tot een sterkere verankering en een meer integrale benadering van risico.

Bij besluitvorming in het bestuur zou de vastlegging nog wat explicieter gemaakt kunnen worden, maar de Raad constateert dat ook in 2018 belangen evenwichtig zijn afgewogen.

Communicatie

De Raad heeft vastgesteld dat in het strategisch communicatieplan 2019-2021 onderscheid is gemaakt tussen structurele en actiematige communicatie hetgeen overzichtelijk is. De uitkomsten uit het verrichte deelnemersonderzoek zijn vertaald in het beleid. Zoals eerder aangegeven zullen de kosten goed gemonitord moeten worden. De Raad is eveneens positief over het ontwikkelde digitale deelnemersportaal. Hiermee kunnen deelnemers een goed inzicht krijgen in hun opgebouwde pensioen.

Ten slotte

In 2019 wil de Raad nog meer dan in 2018 zich richten op de werking van de processen rond risicobeheersing en continuïteit.

Reiniera van der Feltz, Peter Priester (voorzitter), Sako Zeverijn
Maart 2019

REACTIE VAN HET BESTUUR

Het bestuur dankt de Raad van Toezicht voor haar constructieve opstelling en de wijze waarop ze invulling heeft gegeven aan de klankbord-/adviesrol rondom de governance-evaluatie en daaruit geresulteerdde statutenwijziging. Het bestuur is zich bewust van de verschillende petten die bestuurders op hebben en ziet naast het eigen zelfreinigend vermogen en de 'petten-APK' door de compliance officer met name ook een rol voor de Raad van Toezicht weggelegd om dit kritisch te blijven monitoren. Risicomanagement staat in 2019 verder prominent op de bestuurskalender mede aangejaagd door IORP II hetgeen geresulteerd heeft in de instelling van een integrale risicomanagement commissie.

Het bestuur

C VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

Conclusie over 2018

Het Verantwoordingsorgaan heeft zich in 2018 gefocust op de volgende speerpunten:

- de nieuwe premieperiode en kostengrondslag
- communicatie met deelnemers door het pensioenfonds
- impact van een mogelijke pensioenstelselwijziging
- het strategisch beleggingsbeleid

Ten aanzien van de nieuwe premieperiode, de kostengrondslag en het nieuwe strategische communicatieplan heeft het Verantwoordingsorgaan een positief advies gegeven. De beide andere onderwerpen zullen in 2019 of later actueel worden en het Verantwoordingsorgaan blijft deze als speerpunt volgen. Bij de invulling van haar rol heeft het Verantwoordingsorgaan meer samenwerking gezocht met het bestuur en de Raad van Toezicht door frequenter periodiek overleg te voeren en proactief onderwerpen op de agenda te zetten. Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan aangestuurd op een meer formele vastlegging van de gevraagde adviezen. Het Verantwoordingsorgaan heeft het bestuur verzocht om een eerdere aanlevering van beleidsstukken en adviesaanvragen zodat het Verantwoordingsorgaan voldoende de tijd krijgt om informatie in te winnen en een weloverwogen advies te kunnen geven. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur van het Pensioenfonds in haar handelen zorgvuldig en goed voorbereide keuzes heeft gemaakt, waarin de belangen van alle deelnemers op een adequate en evenwichtige manier zijn meegenomen.

Samenstelling Verantwoordingsorgaan

In mei 2018 zijn er verkiezingen gehouden voor de twee posities namens de werknemers in het Verantwoordingsorgaan. Er hadden zich zes kandidaten beschikbaar gesteld. De opkomst van de verkiezing was goed (44%). Renier Brenninkmeijer en Oskar Poiesz zijn gekozen en nemen naast Anneriet van Rijn-Kruijssen en Robert Slange (namens werkgevers) en Peter Reinders en Joop Telder (namens pensioengerechtigden) plaats in het Verantwoordingsorgaan.

Hoofdtaken Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan heeft als hoofdtaken:

- Advies: advisering van het bestuur over de in het reglement Verantwoordingsorgaan vastgelegde thema's (adviesrecht);
- Verantwoording afnemen: het Verantwoordingsorgaan geeft een oordeel over het handelen van het bestuur, het door het bestuur uitgevoerde beleid alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst.

Het Verantwoordingsorgaan richt zich bij het vormen van een oordeel op het door het bestuur gevoerde beleid of vastgestelde beleidsvoornemens en belangenafwegingen die hierover binnen het bestuur plaatsvindt. De door werkgever(s) en ondernemingsraad gemaakte inhoudelijke pensioenafspraken die vastgelegd zijn in de pensioenregeling inclusief de daarbij afgewogen belangen maken hier geen onderdeel van uit.

Activiteiten en bronnen voor oordeelsvorming

De activiteiten van het Verantwoordingsorgaan in de periode 1 januari 2018 tot en met 31 december 2018 zijn als volgt:

Het Verantwoordingsorgaan heeft gedurende het jaar 2018 viermaal formeel overleg gevoerd met een vertegenwoordiging van het bestuur. Voorafgaand aan dit overleg worden relevante notities besproken, zoals de notulen van de vergaderingen van het pensioenfondsbestuur en de beleggingscommissie.

Met de Raad van Toezicht heeft het Verantwoordingsorgaan periodiek overleg. Daarnaast spreken de leden van het Verantwoordingsorgaan de Raad van Toezicht periodiek individueel en als voorbereiding op de bijdragen aan het jaarverslag overleggen de beide voorzitters. Het Verantwoordingsorgaan ziet het oordeel van de Raad van Toezicht, zoals weergegeven in het verslag over 2018, als een belangrijke bron van informatie in haar oordeelsvorming.

Het Verantwoordingsorgaan is daarnaast aanwezig bij kennisdeelsessies georganiseerd door en voor het bestuur. Hier zijn relevante onderwerpen met wat meer diepgang bediscussieerd. In 2018 is het Verantwoordingsorgaan bij drie kennisdeelsessies aanwezig geweest over GDPR (General Data Protection Regulation) en IT Risicomanagement (in februari), over ESG en IORP II (in juni) en over de status van de pensioenstelselwijziging (in oktober).

Naast deze bijeenkomsten is het Verantwoordingsorgaan meerdere malen bijeengekomen om intern overleg te voeren, de speerpunten te bespreken, voortgang en werkwijze te evalueren. Tevens hebben de Verantwoordingsorgaan-leden aan diverse externe bijeenkomsten van de Pensioenfederatie deelgenomen.

Uitgebrachte adviezen

Het Verantwoordingsorgaan heeft in 2018 deze adviezen uitgebracht:

Advies	Datum advies	Strekking advies	Datum reactie bestuur	Datum Aanvraag
Advies over de statutenwijziging inzake externe bestuurders (art. 9 en 10)	24-10-2018	Positief	4-12-2018	24-9-2018
Advies over strategisch communicatieplan	8-11-2018	Positief	4-12-2018	31-10-2018
Advies over premieperiode	24-10-2018	Positief	4-12-2018	24-9-2018
Advies over kostenopslag in de premie	24-10-2018	Positief	4-12-2018	24-9-2018

Statutenwijziging

Het bestuur heeft een voorstel gemaakt om de statuten te wijzigen zodat in geval van een wisseling of een uitdiensttreding van een bestuurslid, het mogelijk is om (tijdelijk) een extern bestuurslid aan te stellen om de continuïteit te waarborgen. Het Verantwoordingsorgaan heeft een positief advies gegeven omdat zij de borging van continuïteit belangrijk vindt, maar wel onder de voorwaarde dat duidelijker wordt geformuleerd dat het dan om een tijdelijke situatie gaat. Dit heeft het bestuur overgenomen.

Strategisch communicatieplan

Het strategisch meerjarig communicatieplan is ter advisering voorgelegd aan het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan heeft als aanbeveling meegegeven aan het bestuur dat de afgesproken doelen meetbaar moeten zijn om te kunnen beoordelen of ze behaald worden. Het Verantwoordingsorgaan heeft daarnaast een oproep gedaan aan het bestuur om zich in te zetten om het aantal deelnemers dat de digitale nieuwsbrief ontvangt te verhogen. Het Verantwoordingsorgaan heeft aanbevolen dat er een duidelijkere koppeling in het plan moet worden gemaakt met de uitkomsten van het gehouden deelnemersonderzoek. Het Verantwoordingsorgaan heeft een positief advies gegeven op het strategisch communicatieplan mits de voorgenoemde aanbevelingen verwerkt worden in het communicatieplan.

Premieperiode vanaf 2019

Het gevraagde advies ging over twee onderwerpen:

- Het bestuur stelt een drie jaars premieperiode voor in plaats van een vijf jaars premieperiode. De onderbouwing voor het vastleggen van de kortere periode is dat een drie jaars periode meer zekerheid biedt omdat de rente beter te hedgen is in het premiedepot en de verwachting is dat deze periode van 3 jaar mogelijk samenvalt met de invoering van een nieuw pensioenstelsel.
- Het bestuur stelt voor de kostenopslag die gehanteerd wordt bovenop de premie te verlagen van 4% naar 3% voor de looptijd van de nieuwe premieperiode. Het Verantwoordingsorgaan heeft hier meerdere iteraties met het bestuur over gehad en na analyse van voorafgaande jaren bleek dat de kosten inderdaad structureel op of onder 3% lagen. Het bestuur verwacht niet dat dit in de komende periode zal stijgen.

Het Verantwoordingsorgaan heeft vastgesteld dat in dit voorstel de belangen van de deelnemers in ogenschouw zijn genomen en heeft daarom over beide punten positief geadviseerd.

De door werkgever(s) en ondernemingsraad gemaakte inhoudelijke pensioenafspraken zoals de hoogte van de premie maken hier geen onderdeel van uit.

Oordeel en de bevindingen over het beleid en uitvoering 2018

Indexatiebeleid

Het bestuur heeft in het verleden een duidelijk beleid vastgesteld ten aanzien van de indexatie. Het Verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat dit beleid in 2018 is toegepast met als gevolg een 0,75% indexatie voor actieve en 1,40% indexatie voor de niet actieve deelnemers.

Het bestuur heeft besloten tot een inhaalindexatie van gemiddeld 0,10%. Het Verantwoordingsorgaan is positief over het besluit van het bestuur tot een toekenning van een inhaalindexatie en de verdeling daarvan aan de deelnemers.

Premiebeleid

Het pensioenfonds heeft de jaarlijkse premie met de werkgever in het verleden in het kader van de overgang naar een nieuwe pensioenregeling (CDC) voor 5 jaar vastgesteld, eindigend per ultimo 2018. Een premiedepot is op dat moment ingericht om te zorgen dat de totale premie in enig jaar aansluit bij de opbouw van de pensioenrechten bij afwijkingen tussen de betaalde en de kostendeekkende premie. In 2018 was de kostendeekkende premie hoger dan de ontvangen premie als gevolg van de relatief lage rente, hetgeen opgevangen is door het premiedepot. In dit depot is het beleggingsbeleid zo ingericht dat de waarde stijgt in geval van dalende rente, dus juist wanneer het nodig is. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat dit depot voor juiste doel wordt aangewend door het bestuur.

Beleggingsbeleid

De wijzigingen die binnen het vermogensbeheer hebben plaatsgevonden zijn risico reducerend ten aanzien van de verplichtingen van het pensioenfonds. Het Verantwoordingsorgaan is van oordeel dat het bestuur in zijn besluitvorming het belang van de deelnemers in het pensioenfonds primair voor ogen heeft gehad.

Toekomstbestendigheid

Het Verantwoordingsorgaan is positief over de nieuw toegetreden bestuurders en zien een goede stap in de richting van meer diversiteit in zowel het bestuur als de beleggingscommissie. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat de vereiste sleutelfuncties (IORP II) zijn ingevuld en dat het bestuur de impact van de nieuwe AVG zorgvuldig heeft onderzocht en de benodigde maatregelen heeft getroffen. Op grond van het feit dat het pensioenfonds een hoge dekkingsgraad heeft en er voldoende animo is om bestuursfuncties adequaat te vervullen vanuit de deelnemers, ziet het Verantwoordingsorgaan het pensioenfonds op die gebieden als toekomstbestendig.

Aanbevelingen aan het bestuur

Op basis van het oordeel en de bevindingen over 2018 doet het Verantwoordingsorgaan de volgende aanbevelingen aan het bestuur. Om tot een goed en evenwichtig advies te komen ontvangt het Verantwoordingsorgaan graag alle relevante stukken tijdig en ontvangt het Verantwoordingsorgaan na het gegeven advies ook een reactie van het bestuur met daarin beargumenteerd de opvolging dan wel afwijking van het advies. Daarnaast geeft het Verantwoordingsorgaan het bestuur de aanbeveling om verder te gaan met de uitwerking met betrekking tot duurzaam beleggen.

Aandachtsgebieden 2019

Het Verantwoordingsorgaan zal in 2019 aandacht besteden aan de volgende specifieke focusthema's:

- Stelselwijziging
- Duurzaamheid
- Beleggingsbeleid
- Communicatie

Inhoudelijk zal het Verantwoordingsorgaan daarom betrokken zijn bij de vernieuwing van de uitvoeringsovereenkomst, de implementatie van het communicatieplan, voorstel tot afbouw van het risico van de pensioenverplichtingen ('derisken'), duurzaamheid en de impact van een eventuele wijziging van het pensioenstelsel. Deze onderwerpen zullen door een afvaardiging van het Verantwoordingsorgaan met de dossierhouders in het bestuur inhoudelijk worden besproken en per onderwerp zal het Verantwoordingsorgaan aangeven waar zij, uiteraard binnen de rol van het Verantwoordingsorgaan, specifiek aandacht voor heeft.

REACTIE VAN HET BESTUUR

Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor de samenwerking en uitgebrachte adviezen. Het bestuur neemt de aanbeveling van het Verantwoordingsorgaan ter harte om alle relevante stukken tijdig aan te leveren en terugkoppeling te geven op de gegeven adviezen. Het bestuur wil waken voor een te formele opstelling, gezien ook de collegiale cultuur bij de werkgever waarbij we het ondernemingspensioenfondsen met (oud-)professionals van Robeco efficiënt willen blijven managen. In 2019 ziet het bestuur het verantwoord beleggen beleid als een belangrijk thema met hierbij een voorname klankbordrol namens belanghebbenden voor het Verantwoordingsorgaan.

Het bestuur

JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2018	2017
ACTIVA		
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)	645.234	658.257
Beleggingen voor risico deelnemers (2)	54.573	56.787
Vorderingen en overlopende activa (3)	154	142
Overige activa (4)	5.608	1.668
	<u>705.569</u>	<u>716.854</u>
PASSIVA		
Stichtingskapitaal en reserves (5)		
Algemene reserve	136.743	172.808
Reserve "Premiedepot"	9.688	13.729
	<u>146.431</u>	<u>186.537</u>
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds (6)	499.297	471.997
Voorziening voor risico deelnemers (7)	54.573	56.787
Overige schulden en overlopende passiva (8)		
Derivaten	1.052	794
Overige schulden en overlopende passiva	4.216	739
	<u>5.268</u>	<u>1.533</u>
	<u>705.569</u>	<u>716.854</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2018	2017
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever en werknemers	(9)	14.157	13.881
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(10)	1.528	1.610
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen	(11)	-19.189	26.666
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	(12)	-2.333	5.764
Overige baten	(13)	20	1
		<u>-5.817</u>	<u>47.922</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(14)	8.295	7.945
Uitvoeringskosten	(15)	931	740
Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen	(16)		
Pensioenopbouw		13.017	14.908
Toeslagen		5.421	2.594
Rentetoevoeging		-1.259	-1.083
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-8.323	-7.935
Toevoegingen voor uitvoeringskosten		99	164
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		1.851	1.788
Wijziging marktrente		22.244	-25.064
Wijziging actuariële uitgangspunten		-4.381	-1.256
Overige wijzigingen		-1.369	-1.531
		<u>27.300</u>	<u>-17.415</u>
Mutatie voorziening voor risico deelnemers	(17)	-2.214	5.445
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfondsen	(18)	-1.841	-1.642
Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers	(19)	1.409	1.929
Herverzekeringen	(20)	409	446
(*) De nummering verwijst naar de toelichting			
		<u>34.289</u>	<u>-2.552</u>
Saldo van baten en lasten		<u><u>-40.106</u></u>	<u><u>50.474</u></u>

	2018	2017
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Mutatie reserve "premiedepot"	-4.041	-7.568
Mutatie algemene reserve	-36.065	58.042
	<u>-40.106</u>	<u>50.474</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2018	2017
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen risico pensioenfonds	17.668	13.984
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	1.528	1.610
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	2.246	2.457
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	166	230
Betaalde pensioenuitkeringen	-8.277	-7.921
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	-456	-446
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-405	-815
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-1.675	-2.001
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-867	-698
Overige baten en lasten	-	1
	9.928	6.401
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	54.487	110.144
Betaald inzake aankopen beleggingen	-61.605	-126.819
Directe beleggingsopbrengsten	1.676	12.915
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	1.321	-88
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1.867	-1.734
	-5.988	-5.582
Mutatie liquide middelen	3.940	819
Samenstelling geldmiddelen		
	2018	2017
Liquide middelen per 1 januari	1.668	849
Mutatie liquide middelen	3.940	819
Liquide middelen per 31 december	5.608	1.668

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds Robeco, statutair gevestigd te Rotterdam - Weena 850 (KVK-nummer 41126139), is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van Robeco Nederland B.V. en OCE Nederland B.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Het bestuur heeft op 23 mei 2019 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand verslagjaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd gebleven ten opzichte van het voorgaande jaar, met uitzondering van de toegepaste stelsel- en schattingswijzigingen zoals opgenomen in de desbetreffende paragrafen.

Marktrente versus Ultimate Forward Rate (UFR)

September 2012 heeft DNB de rentetermijnstructuur aangepast, door de introductie van de Ultimate Forward Rate (UFR). Het hanteren van de UFR houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen (20 jaar tot 60 jaar) een aangepaste rentecurve wordt gehanteerd.

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco heeft in 2012 besloten de UFR methodiek niet over te nemen en de jaarrekening op te stellen en de dekkingsgraad te blijven berekenen op basis van de marktrente.

Het bestuur is van mening dat met de UFR pensioenverplichtingen niet op werkelijke waarde wordt gewaardeerd.

Belangrijke afwegingen hierbij zijn:

- Het is onduidelijk of de (lange) rente op dit moment onrealistisch laag is.
- Het is onwenselijk om rendement dat nog niet gerealiseerd is door het pensioenfonds, wel al "in te boeken" bij de berekeningen van de verplichtingen.
- De waarde in het economisch verkeer (marktwaarde) is van toepassing bij het overdragen van pensioenverplichtingen naar een andere pensioenuitvoerder.
- De renteverwachting staat los van de keuze tot waardering van de huidige verplichtingen.

De gehanteerde rentetermijnstructuur in 2012 tot en met 2018 is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR en eveneens, tot en met 2014, geen 3-maands middeling is toegepast. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Door het toepassen van de marktrente in plaats van de UFR is het saldo van baten en lasten € 1.789 positiever in 2018 (2017: € 15.842 hoger resultaat).

Schattingwijziging grondslagen

Vanaf boekjaar 2018 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2018 zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). De algemene sterftetekansen die volgen uit de Prognosetafel AG2018 worden voor het pensioenfonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. Deze correctiefactoren zijn ongewijzigd conform het Mercer-model 2016 Hoog.

De partnerfrequenties zijn aangepast conform de door het Actuarieel Genootschap gepubliceerde partnerfrequenties conform over de waarnemingsperiode 1980-1985 (AG8085).

Daarnaast is ingevoerd een opslag voor latent wezenpensioen en een opslag voor levenslang ouderdompensioen.

Dit alles heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichting van € 4,381 miljoen. Dit resultaat is via de Staat van Baten en Lasten als "Wijzigingen actuariële uitgangspunten" in het verslagjaar verantwoord.

De € 4,381 miljoen bestaat uit:

- € 1,570 miljoen verhoging i.v.m. opslag voorziening ouderdompensioen
- € 1,218 miljoen verhoging i.v.m. opslag latent wezenpensioen
- € 1,548 miljoen verlaging i.v.m. aanpassing partnerfrequenties
- € 5,621 miljoen verlaging i.v.m. aanpassing Prognosetafel AG2018

Presentatiewijziging Hedge funds

Vanaf het jaarrapport 2018 worden Hedge funds geclassificeerd onder de beleggingscategorie "Overige beleggingen" in plaats van onder de beleggingscategorie "Aandelen".

Hiervoor is het beginsaldo van de beleggingen per 1 januari 2017 aangepast. De vergelijkende cijfers 2017 zijn aangepast.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders aangegeven.

Beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd op de geamortiseerde kostprijs, tenzij anders is vermeld.

Voor zover noodzakelijk, wordt op activa een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Opname in de balans en staat van baten en lasten

Een actief is in de balans opgenomen, wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Een verplichting is in de balans opgenomen, wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Een actief of verplichting is niet (meer) in de balans opgenomen:

- Als door een transactie (nagenoeg) alle toekomstige economische voordelen en (nagenoeg) alle risico's van een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen.
- Vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Hierdoor kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties", die zowel een actief als een passief kan zijn.

Baten zijn in de staat van baten en lasten opgenomen, wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel -samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting- heeft plaatsgevonden en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Lasten zijn in de staat van baten en lasten opgenomen, wanneer een vermindering van het economisch potentieel -samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting- heeft plaatsgevonden en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een actief en een verplichting zijn gesaldeerd (netto) opgenomen, als er sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen én de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De hiermee samenhangende rentebaten en rentelasten zijn eveneens gesaldeerd opgenomen.

Reële waarde

Activa en verplichtingen zijn gewaardeerd tegen reële waarde, tenzij anders is aangegeven.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening volgens Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt, die van invloed zijn op de grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa, verplichtingen, baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren, die -gegeven de omstandigheden- als redelijk zijn beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen, die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen zijn opgenomen:

- in het verslagjaar waarin de schatting is herzien, als de herziening alleen voor dat verslagjaar gevolgen heeft, of
- in het verslagjaar van herziening en toekomstige verslagjaren, als de herziening gevolgen heeft voor zowel het verslagjaar als toekomstige verslagjaren.

Securities lending

De beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegt nemen deel aan een securities lending programma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities lending contract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor beleggingen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er is geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen, e.d., zijn als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar de rapporteringsvaluta euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

	31-12-2018	31-12-2017
US dollar	1,143	1,201
Britse pond	0,898	0,888
Japanse yen	125,421	135,270
Australische dollar	1,624	1,535
Canadese dollar	1,561	1,505
Zwitserse frank	1,127	1,170

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING VAN ACTIVA EN PASSIVA

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen.

Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Aandelen

Aandelen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde. Voor niet beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de handelskoers (in- en uitstapkoers), die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum inclusief opgelopen rente. Voor niet ter beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de handelskoers (in- en uitstapkoers), die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Derivaten

Derivaten zijn gewaardeerd tegen genoteerde marktprijzen of door middel van waarderingsmodellen en -technieken. Derivaten met een negatieve waarde zijn in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva opgenomen.

Overige beleggingen

Onder overige beleggingen worden opgenomen die beleggingen die niet als een van de hiervoor opgesomde beleggingen geassocieerd kunnen worden. Tevens worden onder overige beleggingen opgenomen nog af te wikkelen beleggingstransacties en liquide middelen die beheerd worden door de vermogensbeheerder.

De af te handelen transacties worden gewaardeerd tegen marktwaarde, de liquide middelen tegen nominale waarde.

Overige mutaties

Mutaties van liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder zijn op nominale waarde opgenomen.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling.

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het pensioenfonds worden aangehouden.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Overige activa

Onder overige activa zijn liquide middelen opgenomen, voor zover dit onmiddellijk opeisbare banktegoeden zijn. Liquide middelen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.

Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn opgenomen onder beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemene reserve

De algemene reserve houdt rekening met de financiële positie en de aard en omvang van de risico's die het pensioenfonds loopt. De algemene reserve is bedoeld voor het opvangen van de verzekeringstechnische risico's en beleggingsrisico's. Het jaarresultaat zal, na de mutatie van de reserve 'premi depot', toegevoegd of onttrokken worden aan de algemene reserve.

Reserve 'premi depot'

Vanaf 2014 is er sprake van een reserve 'premi depot'. Dit is een beklemde reserve die niet meegenomen wordt in de berekening van de dekkingsgraad. De reserve 'premi depot' is een bestemmingsreserve en biedt bescherming tegen het risico op onvolledige opbouw voor actieve deelnemers.

Sinds 1 januari 2014 is er sprake van een vaste pensioenpremie. Wanneer de jaarpremie lager is dan de kostendekkende premie, en daarbij ontoereikend kan zijn om voor de actieve deelnemers de volledige opbouw te financieren, wordt er premie onttrokken aan de reserve 'premi depot'. Wanneer in een jaar de ontvangen premie hoger is dan de kostendekkende premie dan wordt het meerdere aan de reserve 'premi depot' gedoteerd.

De werkgever heeft in 2014 bij de start van het premi depot een eenmalige storting gedaan. Er geldt geen minimum of maximum voor deze reserve.

Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op marktwaarde. De voorziening pensioenverplichtingen is gelijk aan de contante waarde van de per balansdatum gefinancierde pensioenaanspraken, volgens de opgebouwde rechtenmethode. Dit wil zeggen dat de gefinancierde aanspraken overeenkomen met de per balansdatum tijdsevenredig verworven pensioenaanspraken. De contante waarde is berekend op basis van navolgende actuariële grondslagen:

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Rekenrente

De gehanteerde rentermijnstructuur is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Overlevingsgrondslagen

Volgens de Prognosetafel AG2018 startkolom 2019 met leeftijd- en geslachtafhankelijke correctiefactoren conform het Mercer-model 2016 Hoog (2017: AG2016 met startkolom 2018).

Partnerschap

Voor alle niet-pensioengerechtigden wordt het onbepaald partnersysteem gehanteerd. De partnerfrequentie is conform de AG8085 (waarnemingsperiode 1980-1985).

Voor pensioengerechtigden wordt uitgegaan van het bepaalde partnersysteem (feitelijke burgerlijke stand).

Leeftijdsverschil man-vrouw

De partner van de mannelijke deelnemer wordt 3 jaar jonger verondersteld.

De partner van de vrouwelijke deelnemer wordt 3 jaar ouder verondersteld.

Leeftijdsbepaling

De leeftijdsbepaling geschiedt in maanden nauwkeurig.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Opslag voor excassokosten: 3,0% van de voorziening. Deze opslag is gebaseerd op een door het bestuur veronderstelde maximaal benodigde periode van 4,5 jaar om de verplichtingen in eigen beheer af te wikkelen in het geval dat geen premiebedragen meer worden ontvangen.

Wezenpensioen

Aangenomen wordt dat het wezenpensioen moet worden uitgekeerd tot de 27-jarige leeftijd en voor ingegaan wezenpensioen wordt geen sterfte verondersteld.

Voor niet-ingegaan wezenpensioen wordt een opslag van 2,0% op de technische voorziening voor uitgesteld nabestaandenpensioen voor deelnemers en gewezen deelnemers gehanteerd.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten (schadereserve)

Voor de (gewezen) deelnemers die arbeidsongeschikt zijn, wordt de contante waarde van de toekomstige pensioenopbouw in rekening gebracht bij de werkgever, waarbij wordt uitgegaan van een correctie voor revalidatie/overlijden van 20%.

Met ingang van oktober 2014 heeft het pensioenfonds dit risico in de vorm van kapitalen verzekerd bij elipsLife. De werkgever voldoet de premies aan het pensioenfonds.

IBNR

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd ten behoeve van arbeidsongeschiktheidsrisico's. Deze voorziening heeft betrekking op het arbeidsongeschiktheidspensioen en niet op de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is verzekerd met een stop loss verzekering. De IBNR bestaat uit 70% van de fictieve jaarpremie van de twee laatste boekjaren bij volledige herverzekering en is ultimo 2018 vastgesteld op € 1.428 (2017: € 1.354).

Opslag vanwege de uitkeringsduur van het ouderdomspensioen

Opslag voor levenslange ouderdomspensioen: 0,4% van de voorziening.

Voorziening voor risico deelnemers

De waardering van de voorziening voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Daarna tegen de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde als er geen sprake is van transactiekosten).

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn sterk gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten zijn opgenomen in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen van werkgever en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten

Directe beleggingsopbrengsten

Directe beleggingsopbrengsten zijn rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten, e.d. Dividend is verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Indirecte beleggingsopbrengsten zijn gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten:

- Er is geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen.
- Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen.
- Verkoopkosten zijn verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Overige baten

Overige baten zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen zijn de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Uitvoeringskosten

Pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie voorzieningen pensioenverplichtingen voor risico van deelnemers is bepaald door de mutatie in de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds en risico deelnemers

Dit is het saldo van overgenomen en overgedragen pensioenaanspraken.

Herverzekeringen

De risico's, voortvloeiend uit overlijdens- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen, zijn herverzekerd bij Zwitserleven (Stop-loss). De herverzekering van het arbeidsongeschiktheidskapitaal betreft het excedent arbeidsongeschiktheids-pensioen.

De werkgever heeft het risico voor toekomstige pensioenopbouw bij arbeidsongeschikte deelnemers verzekerd bij elipsLife.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode:

- Alle ontvangsten en uitgaven zijn hierbij als zodanig gepresenteerd.
- Er is onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 31 december 2017	288.136	324.216	1.482	43.629	657.463
Aankopen	10.207	27.980	21.482	-	59.669
Verkopen	-20.499	-17.257	-15.156	-	-52.912
Overige mutaties	351	-2.068	-	435	-1.282
Waardemutaties	-17.607	8.585	-8.421	-1.313	-18.756
Stand per 31 december 2018	260.588	341.456	-613	42.751	644.182
Bij: Derivaten met een negatieve waarde					1.052
					645.234

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2017	273.483	345.726	-1.087	6.813	624.935
Hercategorisering Hedge funds	-14.581	-	-	14.581	-
	258.902	345.726	-1.087	21.394	624.935
Aankopen	25.477	56.214	16.925	26.000	124.616
Verkopen	-3.954	-63.740	-34.288	-6.003	-107.985
Overige mutaties	-146	-1.785	218	1.762	49
Waardemutaties	7.857	-12.199	19.714	476	15.848
Stand per 31 december 2017	288.136	324.216	1.482	43.629	657.463
Bij: Derivaten met een negatieve waarde					794
					658.257

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

De overige mutaties hebben betrekking op mutaties liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder, de mutaties in de lopende intrest en de mutatie van de beleggingsdebiteuren en beleggingscrediteuren.

PREMIEDEPOT

De beleggingen risico pensioenfonds bevatten ultimo 2018 € 9.688 (2017: € 13.729) aan beleggingen in het kader van het premiedepot. Dit bedrag is in 2018 als volgt ontstaan:

	Beleggingen voor premiedepot
Stand per 1 januari 2017	21.297
Premietekort 2017	-5.991
Indirect beleggingsresultaat 2017	-1.554
Direct beleggingsresultaat 2017	16
Directe beleggingskosten 2017	-31
Vordering op vermogensbeheerder	-8
Stand per 31 december 2017 / 1 januari 2018	13.729
Premietekort 2018	-3.732
Indirect beleggingsresultaat 2018	-424
Direct beleggingsresultaat 2018	121
Directe beleggingskosten 2018	-11
Schuld aan vermogensbeheerder	5
Stand per 31 december 2018	<u>9.688</u>

Het premiedepot heeft een duidelijk ander (verplichtingen)profiel dan de pensioenverplichtingen van het pensioenfonds. Het gevoerde beleggingsbeleid voor het premiedepot wijkt daarom ook af van het algemeen gevoerde beleggingsbeleid. Het premiedepot is belegd in kortlopende Nederlandse staatsobligaties. Deze optie heeft een lage rentegevoeligheid, een laag kredietrisico en tevens lage kosten.

Het verloopoverzicht beleggingen voor risico pensioenfonds kan als volgt uitgesplitst worden:

	Beleggingen voor premiedepot	Beleggingen voor risico pensioenfonds	Totale beleggingen
Stand per 1 januari 2018	13.729	643.734	657.463
Aankopen	-	59.669	59.669
Verkopen	-3.607	-49.305	-52.912
Overige mutaties	123	-1.405	-1.282
Waardemutaties	-424	-18.332	-18.756
Stand per 31 december 2018	9.821	634.361	644.182
Schuld / vordering	-133	133	-
Totaal beleggingen	<u>9.688</u>	<u>634.494</u>	<u>644.182</u>
Stand per 1 januari 2017	21.297	603.638	624.935
Aankopen	-	124.616	124.616
Verkopen	-5.847	-102.138	-107.985
Overige mutaties	-11	60	49
Waardemutaties	-1.554	17.402	15.848
Stand per 31 december 2017	13.885	643.578	657.463
Schuld / vordering	-156	156	-
Totaal beleggingen	<u>13.729</u>	<u>643.734</u>	<u>657.463</u>

In de loop van 2018 is vanuit de beleggingspool voor het premiedepot € 156 onttrokken en toegewezen aan de beleggingen voor risico pensioenfondsen. Hiermee is de schuld/vordering verhouding, die op 31 december 2017 ontstaan is, vereffend.

In de loop van 2019 zal er vanuit de beleggingspool voor het premiedepot € 133 onttrokken worden en toegewezen aan de beleggingen voor risico pensioenfondsen. Hiermee is de schuld/vordering verhouding, die op 31 december 2018 ontstaan is, vereffend.

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het pensioenfonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingssystemen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrent. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. Deze rapportages worden door een onafhankelijke accountant gecontroleerd. Wanneer de periode van deze rapportages niet synchroon loopt met het boekjaar van het pensioenfonds, wordt er jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt.

Waarderingsmethodiek op basis van Richtlijn 290

	Genoteerde marktprijzen	Contante waarde berekening	Intrinsieke waarde	Totaal
Per 31 december 2018				
Aandelen	256.798	-	3.790	260.588
Vastrentende waarden	341.456	-	-	341.456
Derivaten	-	-613	-	-613
Overige beleggingen	5.788	-	36.963	42.751
Totaal	604.042	-613	40.753	644.182

	Genoteerde marktprijzen	Contante waarde berekening	Intrinsieke waarde	Totaal
Per 31 december 2017				
Aandelen	282.790	-	40.400	323.190
Vastrentende waarden	324.216	-	-	324.216
Derivaten	-	1.482	-	1.482
Overige beleggingen	5.057	-	3.518	8.575
Totaal	612.063	1.482	43.918	657.463

Aandelen

De aandelen zijn als volgt gespecificeerd:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie naar soort:				
Robeco Global Private Equity funds I, II, III	3.790	1,5	5.346	1,9
Robeco Quant Developed Markets Equities	149.836	57,5	168.171	58,4
Robeco Inst. Conservative Equity Fonds	79.054	30,2	90.695	31,3
Lazard Emerging Equity Fonds	13.960	5,4	11.966	4,2
Robeco Emerging Markets Conservative Equity	13.948	5,4	11.958	4,2
	<u>260.588</u>	<u>100,0</u>	<u>288.136</u>	<u>100,0</u>

In het jaarrapport 2017 waren de Hedge funds opgenomen onder "Aandelen", vanaf het jaarrapport 2018 zijn de Hedge funds opgenomen onder "Overige beleggingen". In dit jaarrapport zijn de vergelijkende cijfers 2017 aangepast.

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden zijn als volgt gespecificeerd:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie naar soort:				
Robeco Customized LDI Fund II	163.750	47,9	148.661	45,8
Robeco Euro Credit Bonds	58.584	17,2	59.517	18,4
Standard Life Euro Credit Fonds	61.804	18,1	59.563	18,4
Robeco Global High Yield Fonds	22.976	6,7	22.371	6,9
PIMCO Emerging Debt Fonds	24.582	7,2	20.226	6,2
Robeco LDI Core Government 40 Fonds	-	-	13.570	4,2
Nederlandse staatsobligaties	9.760	2,9	308	0,1
	<u>341.456</u>	<u>100,0</u>	<u>324.216</u>	<u>100,0</u>

Het bestuur heeft beleidsregels opgesteld ten aanzien van securities lending, die worden toegepast bij de selectie en monitoring van beleggingsfondsen (aandelen en vastrentende waarden). Het beleid omschrijft de vereisten waaraan securities lending moet voldoen, zoals de omvang, spreiding, liquiditeit en kwaliteit van het ontvangen onderpand, de kredietwaardigheid van de tegenpartij, het risicomanagement en de maximale vergoeding die de partij ontvangt voor het uitvoeren van het securities lending programma. Eind 2018 voldeden alle in de portefeuille opgenomen beleggingsfondsen aan het vastgestelde beleid.

Derivaten

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten	<u>-613</u>	<u>1.482</u>

Negatieve derivatenposities worden opgenomen onder de kortlopende schulden.

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de volgende financiële instrumenten:

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Binnen de institutionele beleggingsfondsen wordt er ook gebruik gemaakt van:

- Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.
- Credit Default Swaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij één van beide contractpartijen de verplichting aangaat tot het vergoeden van het verlies op een (mandje van) obligatie(s) indien (één van de) emittent (en) van de obligatie(s) het geleende geld niet kan terugbetalen ('default'). De andere contractpartij betaalt gedurende de looptijd van het contract een vaste vergoeding.
- Futures: dit betreft gestandaardiseerde beursgenoteerde contracten waarvan de waarde kan worden afgeleid uit de prijs van een onderliggende waarde (bijvoorbeeld staatsobligaties of aandelen indices). Op de einddatum van het contract verplicht de (ver)koper zich om de onderliggende waarde te (ver)kopen tegen een vooraf vastgestelde prijs, of het prijsverschil direct af te rekenen.

De derivatenposities per 31 december 2018:

Valutaderivaten

Type contract	Activa	Passiva
USD-EUR	11	-
EUR-AUD	118	-
EUR-CAD	241	-
EUR-CHF	-	106
EUR-GBP	69	-
EUR-YEN	-	611
EUR-USD	-	335
	<u>439</u>	<u>1.052</u>

De derivatenposities per 31 december 2017:

Valutaderivaten

Type contract	Activa	Passiva
USD-EUR	-	549
EUR-AUD	-	98
EUR-CAD	-	147
EUR-CHF	13	-
EUR-GBP	108	-
EUR-YEN	385	-
EUR-USD	1.770	-
	<u>2.276</u>	<u>794</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen zijn als volgt gespecificeerd:

	31-12-2018	31-12-2017
Specificatie naar soort:		
Liquide middelen vermogensbeheer	1.831	2.686
Dividendbelasting	1.109	1.922
Af te handelen transacties	5.788	5.057
Beleggingsdebiteuren/crediteuren	440	-1.090
Hedge funds: GMO - Systematic Global Macro	11.307	11.583
Hedge funds: IPM - GTAA Systematic Macro Fund	9.138	9.280
Hedge funds: Standard Life GARS	13.138	14.191
	<u>42.751</u>	<u>43.629</u>

Beleggingsdebiteuren/crediteuren bestaat uit het saldo tussen vorderingen en verplichtingen uit hoofde van cash collateral; te vorderen € 750 (2017: € 0) en verschuldigd € 30 (2017: € 1.090).

In het jaarrapport 2017 waren de Hedge funds opgenomen onder "Aandelen", vanaf 2018 zijn de Hedge funds opgenomen onder "Overige beleggingen". In dit jaarrapport zijn de vergelijkende cijfers 2017 aangepast.

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	31-12-2018	31-12-2017
Beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen	39.850	41.622
Beleggingen inzake Prepensioen	13.055	13.930
Beleggingen inzake Netto Pensioensparen	1.668	1.235
	<u>54.573</u>	<u>56.787</u>

Verloopoverzicht totaal

	2018	2017
Stand per 1 januari	56.787	51.342
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.936	2.203
Onttrekkingen	-1.575	-2.159
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	-2.575	5.401
Stand per 31 december	<u>54.573</u>	<u>56.787</u>

Het directe beleggingsresultaat is opgenomen onder premie en stortingen omdat dit meteen geïnvesteerd wordt. In het kasstroomoverzicht zijn deze directe beleggingsresultaten terug te vinden bij aankopen en bij directe beleggingsopbrengsten.

In de toelichting bij de staat van baten en lasten zijn de diverse componenten (premie, inkomende en uitgaande waardeoverdrachten en beleggingsresultaten) terug te vinden.

De beleggingen voor risico deelnemer zijn volgt gespecificeerd:

	31-12-2018	31-12-2017
Vastgoed beleggingen (indirect)	1.616	835
Aandelen	28.966	33.949
Vastrentende waarden	27.015	17.556
Overige beleggingen	-3.024	4.447
	<u>54.573</u>	<u>56.787</u>

Eind 2018 hebben de derivaten opgenomen onder "Overige beleggingen" een negatieve waarde.

De beleggingen voor risico deelnemers kunnen verdeeld worden in beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen (UOP), beleggingen inzake Prepensioen en beleggingen inzake Netto Pensioensparen.

Beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen (UOP)

	2018	2017
Stand per 1 januari	41.622	36.864
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.335	1.582
Onttrekkingen	-1.148	-1.122
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	-1.959	4.298
Stand per 31 december	<u>39.850</u>	<u>41.622</u>

Beleggingen inzake Prepensioen

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	13.930	13.834
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	79	115
Onttrekkingen	-427	-1.037
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	-527	1.018
Stand per 31 december	<u>13.055</u>	<u>13.930</u>

Beleggingen inzake Netto Pensioensparen

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	1.235	644
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	522	506
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	-89	85
Stand per 31 december	<u>1.668</u>	<u>1.235</u>

3. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Te vorderen dividendbelasting m.b.t. risico deelnemers	-	39
Te vorderen van vermogensbeheerder	87	103
Herverzekering	47	-
Overige vorderingen en overlopende activa	20	-
	<u>154</u>	<u>142</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4. Overige activa

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Liquide middelen	<u>5.608</u>	<u>1.668</u>

Onder de liquide middelen worden die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen opgenomen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

PASSIVA

5. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Algemene reserve	Reserve "Premiedepot"	Totaal
Stand per 1 januari 2018	172.808	13.729	186.537
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-36.065	-4.041	-40.106
Stand per 31 december 2018	136.743	9.688	146.431
	Algemene reserve	Reserve "Premiedepot"	Totaal
Stand per 1 januari 2017	114.766	21.297	136.063
Uit bestemming saldo van baten en lasten	58.042	-7.568	50.474
Stand per 31 december 2017	172.808	13.729	186.537

Het stichtingskapitaal bedraagt € 45.000 (in gehele euro's) = 0,045 en is daarom niet opgenomen in het bovenstaand overzicht.

De reserve 'premiedepot' is een bestemmingsreserve (beklemde reserve).

Het pensioenfonds beheert het premiedepot waarbij de volgende uitgangspunten overeengekomen zijn:

- Het premiedepot kan enkel worden gebruikt voor aanvulling van de opbouw van actieve deelnemers.
- Onttrekking uit het premiedepot vindt plaats wanneer de zuivere kostendeekkende premie boven het voor opbouw beschikbare deel van de gefixeerde premie ligt.
- Ontvangen jaarpremie die hoger is dan de kostendeekkende premie wordt toegevoegd aan het premiedepot. In de jaarpremie is een component van 4% van de pensioengrondslag opgenomen die het pensioenfonds ontvangt ter dekking van overige elementen zoals uitvoeringskosten en risicoverzekeringspremies. Met de werkgever is afgesproken dat een overschot of tekort op deze component niet verrekend wordt met het premiedepot. Een resultaat op deze component wordt ook niet verrekend met de werkgever omdat de financiering van de premie is gebaseerd op CDC.
- Het premiedepot wordt niet meegeteld bij de bepaling van de dekkingsgraad.

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Pensioenvermogen	690.613	124,7	701.592	132,7
Af: technische voorzieningen	553.870	100,0	528.784	100,0
Eigen vermogen	136.743	24,7	172.808	32,7
Af: vereist eigen vermogen	122.244	22,1	117.940	22,3
Vrij vermogen	14.499	2,6	54.868	10,4
Minimaal vereist eigen vermogen	21.601	3,9	21.151	4,0
Actuele dekkingsgraad		124,7		132,7
Beleidsdekkingsgraad		130,9		128,5
Vereiste dekkingsgraad		122,1		122,3

Het pensioenfonds hanteert 3,9% (2017: 4,0%) van de technische voorziening als minimaal vereist eigen vermogen. Het bovenstaand minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen zijn berekend volgens de bestuursuitgangspunten. Bij beiden is de technische voorziening het totaal van de technische voorzieningen risico pensioenfonds en risico deelnemers. En beiden zijn gebaseerd op de technische voorzieningen berekend met de marktrente en niet met de UFR.

Op basis van de beleidsdekkingsgraad, volgens bestuursuitgangspunten, bevindt het pensioenfonds zich ultimo 2018 in een solvabele situatie.

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel.

Berekening dekkingsgraad

De dekkingsgraad is de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers).

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2018	2017
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	132,7	121,2
Premie	-0,2	0,1
Uitkeringen	0,5	0,3
Toeslagverlening	-1,3	-0,6
Verandering van de rentetermijnstructuur	-5,4	5,9
Rendement op beleggingen	-3,2	4,9
Overige oorzaken	1,4	0,8
Kruisefect	0,2	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	124,7	132,7

6. Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Verloop technische voorzieningen

	Voorziening pensioen- verplichtingen
Stand per 1 januari 2018	471.997
Mutatie technische voorzieningen	27.300
Stand per 31 december 2018	499.297
	Voorziening pensioen- verplichtingen
Stand per 1 januari 2017	489.412
Mutatie technische voorzieningen	-17.415
Stand per 31 december 2017	471.997

Bij het vaststellen van de technische voorzieningen is de marktrente gehanteerd waarbij geen rekening is gehouden met de UFR.

Mutatie technische voorzieningen

	2018	2017
Pensioenopbouw	13.017	14.908
Toeslagen	5.421	2.594
Rentetoevoeging	-1.259	-1.083
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-8.323	-7.935
Toevoegingen voor uitvoeringskosten	99	164
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	1.851	1.788
Wijziging marktrente	22.244	-25.064
Wijziging actuariële uitgangspunten	-4.381	-1.256
Overige wijzigingen	-1.369	-1.531
	27.300	-17.415

Voor de toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting in de staat van baten en lasten.

De voorziening pensioenverplichtingen is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

	31-12-2018		31-12-2017	
	Aantal		Aantal	
Deelnemers	768	189.662	765	180.381
Gewezen deelnemers	1.685	187.500	1.654	174.834
Pensioengerechtigden	264	117.546	250	113.747
IBNR	-	1.428	-	1.354
Schadereserve	-	1.608	-	1.681
Opslag levenslang ouderdomspensioen	-	1.553	-	-
	<u>2.717</u>	<u>499.297</u>	<u>2.669</u>	<u>471.997</u>

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand. Dit betekent dat alle opgebouwde aanspraken zijn opgenomen in de technische voorzieningen.

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd van € 1.400 met betrekking tot arbeidsongeschiktheidsrisico's voor zieke deelnemers. In 2017 is de IBNR opnieuw vastgesteld en wordt deze sindsdien berekend als de som van de premie arbeidsongeschiktheidspensioen van de laatste twee boekjaren. De premie arbeidsongeschiktheidspensioen is gelijk aan de bruto herverzekeringpremie voor het arbeidsongeschiktheidspensioen met een korting van 30%. Ultimo 2018 is de IBNR vastgesteld op € 1.428 (2017: € 1.354). Het excedent arbeidsongeschiktheidsrisico is verzekerd met een stop loss verzekering.

De schadereserve is gebaseerd op de contante waarde van de nog op te bouwen aanspraken van arbeidsongeschikte deelnemers.

De opslag levenslang ouderdomspensioen, vanaf 31 december 2018, is 0,4% van de technische voorzieningen voor het ouderdomspensioen voor deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling is per 1 januari 2011 overgegaan van een eindloonregeling naar een middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 65 jaar. Met ingang van 1 januari 2014 is dit verhoogd naar 67 jaar. De deelnemer heeft de mogelijkheid om het pensioen eerder, of in overleg met de werkgever, later in te laten gaan.

De pensioengrondslag is gelijk aan 13 maal het vaste maandsalaris, vermeerderd met de vakantietoeslag tot een gemaximeerd bedrag en onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld.

Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen.

Deelname aan de regeling is verplicht voor alle werknemers van Robeco Nederland B.V. en OCE Nederland B.V. vanaf de leeftijd van 21 jaar.

Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds de mate waarin rechten van alle deelnemers (actieven, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden) worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

In 2018 was het pensioenreglement als volgt:

- De opbouw is 1,738% middelloon (2017: 1,875%). De toeslagverlening van het middelloon is voorwaardelijk en afhankelijk van het vermogen van het pensioenfonds. De toeslagambitie is 90%.
De opbouw wordt verlaagd als de premiebijdrage en een onttrekking uit het premiedepot ontoereikend is voor de pensioenopbouw.
- Eigen bijdrage van 4,5% van de pensioengrondslag met een maximum van 25% van de premie.
- Het maximum salaris is € 83.218 (2018), boven dit maximum geldt een beschikbare premie die echter ook als loon kan worden uitbetaald.
- De beschikbare premie voor het excedent stuk is leeftijdsafhankelijk.
- Voor het salaris boven € 105.075 kan een leeftijdsafhankelijke premie netto gespaard worden.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds heeft de ambitie de opgebouwde aanspraken te verhogen met de prijsindex dan wel de loonronde. Het bestuur verwacht dat, over een langere periode gemeten, gemiddeld 90% van deze ambitie kan worden gerealiseerd. Of de verhoging wordt verleend, is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds per jaareinde. Indien uit de berekening van de dekkingsgraad blijkt dat de gewenste beleggingsbuffer aanwezig is, zal naar verwachting volledige toeslagverlening plaats vinden.

De beslissing over toeslagverlening wordt genomen in de januari vergadering. De aanpassing gaat in op 1 februari daaropvolgend.

Voor actieve deelnemers gaat vanaf 2015 de salarisaanpassing in per 1 april in plaats van per 1 januari.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2018 besloten dat in 2018 een toeslag wordt toegekend aan inactieve deelnemers (slapers en pensioengerechtigden) van 1,40% en actieve deelnemers 0,75%. Dit is zowel voor actieven als voor niet-actieven een volledige indexering.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2019 besloten om de inactieve deelnemers een toeslag te verlenen van 1,70% en actieve deelnemers 0,85%. Dit is zowel voor actieven als voor niet-actieven een volledige indexering. De toeslagverlening 2019 is niet opgenomen in de technische voorzieningen ultimo 2018.

Inhaaltoeslagen

Het bestuur heeft nadere kaders voor inhaaltoeslagen vastgelegd, waarbij is besloten dat middelen specifiek kunnen worden aangewend om deelnemers met langere dienstverbanden of pensioengerechtigden te compenseren.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2019 besloten om een inhaaltoeslag van 0,10% toe te kennen.

7. Voorziening voor risico deelnemers

	2018	2017
Stand per 1 januari	56.787	51.342
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.936	2.203
Onttrekkingen	-1.575	-2.159
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	-2.575	5.401
Stand per 31 december	<u>54.573</u>	<u>56.787</u>

De voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers is te splitsen in een voorziening Uitgebreid Ouderdomspensioen, een voorziening Prepensioen en een voorziening Netto Pensioensparen.

Het pensioenfonds kent een vrijwillige aanvullende pensioenregeling. De deelnemer kan hierin sparen voor een aanvullend pensioen. De deelnemer kan bijdragen storten voor zover de deelnemer hiervoor "fiscale ruimte" heeft. De werknemer kan er voor kiezen extra stortingen te doen in de vrijwillige aanvullende pensioenregeling ten laste van zijn bruto en/of netto loon.

De werkgever stelt een premie beschikbaar over het excedentsalaris. De werknemer kan deze premie aanwenden voor de vrijwillige aanvullende pensioenregeling, dan wel er voor kiezen het bedrag toe te laten voegen aan zijn bruto en/of netto loon.

8. Overige schulden en overlopende passiva

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Derivaten	1.052	794
Schuld aan sponsor	89	58
Afdracht loonheffing en premies	236	230
Waardeoverdrachten	58	158
Te betalen kosten	287	254
Overige schulden en overlopende passiva	51	39
Ontvangen pensioenpremie 2019	3.495	-
	<u>5.268</u>	<u>1.533</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Het Surplus volgens de bestuursuitgangspunten is als volgt:		
Technische voorziening	553.870	528.784
Buffers:		
S1 Renterisico	21.251	22.143
S2 Risico zakelijke waarden	97.530	93.295
S3 Valutarisico	26.121	24.871
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	14.984	13.984
S6 Verzekeringstechnisch risico	21.013	20.430
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	16.040	16.706
Diversificatie effect	-74.695	-73.489
Totaal S (vereiste buffers)	<u>122.244</u>	<u>117.940</u>
Vereist pensioenvermogen	676.114	646.724
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	690.613	701.592
Surplus/Surplus	<u><u>14.499</u></u>	<u><u>54.868</u></u>

De voorziening pensioenverplichtingen ultimo 2018 (en 2017) is niet volgens de Pensioenwet en de FTK-grondslagen berekend, maar op basis van marktrente zonder toepassing van de UFR (en het driemaandsgemiddelde).

Met de toepassing van de UFR volgens de richtlijnen van DNB is de voorziening pensioenverplichtingen (inclusief technische voorziening risico deelnemers) € 535.840 (2017: € 508.965), het minimaal vereist eigen vermogen € 20.898 (2017: € 20.359) en het vereist eigen vermogen € 117.591 (2017: € 112.642).

Volgens deze wettelijke maatstaven heeft het pensioenfonds een toereikende solvabiliteit op 31 december 2018, even als op 31 december 2017.

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen voor risico van het pensioenfonds wordt uitgegaan van de strategische asset mix in de evenwichtssituatie.

Voor het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel zoals dat beschikbaar is gesteld door DNB. Hoewel er sprake is van een actief beleggingsbeleid voor zowel vastrentende als zakelijke waarden is er voor het bestuur geen aanleiding om daarom af te wijken van het standaardmodel. Het actieve beleid beperkt zich voor de meeste beleggingen tot een van te voren vastgestelde Tracking error (maximale afwijking ten opzichte van de gekozen benchmark) en er wordt geen gebruik gemaakt van illiquide beleggingen die het risico van de portefeuille materieel kunnen verhogen.

De meeste beleggingen worden gedaan in beleggingsfondsen die dagelijks verhandelbaar zijn.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid
- premiebeleid
- herverzekeringsbeleid
- toeslagbeleid

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

De beleggingsinformatie in de risicotabellen is opgenomen op basis van het doorkijk-principe.

Marktrisico's (S1 - S4)

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het renterisico, prijs(koers)risico en valutarisico.

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis bewaakt in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duration van de beleggingen korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de marktrentestructuur) daalt. Hierdoor zal de dekkingsgraad stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

De hoogte van de voorzieningen is bepaald door toepassing van de marktrente. De UFR is niet toegepast.

De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer. Het pensioenfonds streeft een rente afdekking na van 50% van de verplichtingen. De werkelijke renteafdekking ultimo 2018 is 49,4% (2017: 51,9%).

	31-12-2018		31-12-2017	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (exclusief derivaten)	341.456	6,2	295.913	6,6
Totaal belegd vermogen	644.182	9,5	657.463	9,5
Technische voorziening	553.870	24,0	528.784	24,3

Op basis van de cijfers genoemd in de tabel kan de rentehedge als volgt worden berekend:

ultimo 2018: duration van het belegd vermogen (9,5) / duration van de verplichtingen (24,0) * de dekkingsgraadfactor (124,7/100) = 49,4%.

ultimo 2017: duration van het belegd vermogen (9,5) / duration van de verplichtingen (24,3) * de dekkingsgraadfactor (132,7/100) = 51,9%.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Resterende looptijd < 1 jaar	84.970	26,4	72.820	24,6
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	59.532	18,5	40.666	13,7
Resterende looptijd > 5 jaar	177.035	55,1	182.427	61,7
	<u>321.537</u>	<u>100,0</u>	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden of te wel het prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

	31-12-2018		31-12-2017	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Energie	11.743	4,5	9.020	3,2
Basismaterialen	8.515	3,3	11.316	4,0
Industrie & dienstverlening	26.212	10,0	31.724	11,0
Consumenten producten	44.653	17,3	46.089	16,2
Farmacie & gezondheidszorg	22.766	8,8	23.656	8,3
Financiële dienstverlening	66.470	25,7	76.196	26,8
Informatie technologie	29.542	11,4	33.258	11,7
Telecom	23.416	9,1	25.457	9,0
Nutsbedrijven	21.690	8,4	22.421	7,9
Private equity	3.790	1,5	5.346	1,9
Overig	48	-	-	-
	<u>258.845</u>	<u>100,0</u>	<u>284.483</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar regio:				
Nederland	1.925	0,7	1.466	0,5
Europa	43.648	16,8	57.201	20,1
Noord-Amerika	147.265	56,9	156.694	55,1
Wereldwijd	7.139	2,8	6.713	2,4
Asia Pacific	37.262	14,4	43.556	15,3
Australasia	17.816	6,9	15.086	5,3
Emerging Markets	3.790	1,5	3.767	1,3
	<u>258.845</u>	<u>100,0</u>	<u>284.483</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het pensioenfonds heeft het beleid om het valutarisico volledig af te dekken. Hierbij wordt niet per afzonderlijke positie een afdekking ingeregeld, maar beoordeling vindt plaats op totaalniveau, echter zonder rekening te houden met de beleggingen voor rekening en risico deelnemers.

De portefeuille wordt in principe - voor zover de valuta-exposure in GBP, JPY, CHF, CAD en AUD nog niet is afgedekt binnen de fondsen - deze zoveel als praktisch mogelijk voor 100% afgedekt naar de euro op basis van benchmark gewichten. De valuta-exposure in USD wordt voor 50% afgedekt naar de euro.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven.

	Positie voor afdekking 2018	Valuta- derivaten 2018	Nettopositie na afdekking 2018	Nettopositie na afdekking 2017
EUR	352.646	128.327	480.973	485.330
GBP	11.082	-10.937	145	4.282
JPY	13.637	-21.989	-8.352	-6.429
USD	162.179	-74.284	87.895	87.975
AUD	13.396	-3.730	9.666	10.612
CAD	20.008	-7.484	12.524	10.982
CHF	8.415	-10.516	-2.101	-2.093
SEK	5.090	-	5.090	4.484
NOK	633	-	633	1.215
DKK	1.182	-	1.182	1.412
HKD	10.508	-	10.508	9.108
NZD	1.369	-	1.369	1.350
SGD	2.342	-	2.342	4.187
BRL	3.884	-	3.884	5.931
ZAR	4.450	-	4.450	4.244
Overige	33.974	-	33.974	34.873
	<u>644.795</u>	<u>-613</u>	<u>644.182</u>	<u>657.463</u>

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het pensioenfonds; het vragen van extra zekerheden. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert.

Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

	31-12-2018		31-12-2017	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	107.516	33,4	101.309	34,2
Buitenlandse overheidsinstellingen	71.294	22,2	61.367	20,8
Financiële Instellingen	63.783	19,8	57.958	19,6
Handels- en industriële bedrijven	73.931	23,0	70.261	23,7
Andere instellingen	5.013	1,6	5.018	1,7
	<u>321.537</u>	<u>100,0</u>	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Mature markets	300.661	93,5	279.447	94,4
Opkomende markten	20.876	6,5	16.466	5,6
	<u>321.537</u>	<u>100,0</u>	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>

Beleggingen waarvan de uitgevende partij is gevestigd in Azië (exclusief Japan), Latijns Amerika of Rusland worden gerekend tot de regio 'Opkomende markten'.

De kredietwaardigheid van de debiteuren is als volgt opgebouwd:

	31-12-2018		31-12-2017	
	In %		In %	
AAA	145.682	45,3	146.244	49,4
AA	25.050	7,8	6.777	2,3
A	44.947	14,0	44.659	15,1
BBB	61.200	19,0	60.130	20,3
Lager dan BBB	32.178	10,0	30.924	10,5
Geen rating	12.480	3,9	7.179	2,4
	<u>321.537</u>	<u>100,0</u>	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>

Bij de rating heeft Northern Trust gebruikt gemaakt van Moody's.

S6 Actuariële risico's

Langlevenrisico

Het langlevenrisico is het belangrijkste actuariële (verzekeringstechnische) risico. Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van de Prognosetafel AG2018 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het pensioenfonds heeft het excedent arbeidsongeschiktheidspensioen en overlijdensrisico middels een stop-loss contract herverzekerd. De herverzekeringsovereenkomst is aangegaan voor de periode van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019. Met de herverzekeraar zijn geen resultaatdelingen overeengekomen. De premie bedraagt 6,8% van de jaarpremie bij volledige herverzekering € 130 (2017: € 130). Het eigenbehoud bedraagt 125% van de jaarpremie bij volledige herverzekering.

Daarnaast heeft het pensioenfonds sinds 2014 het premievrijstelling bij invaliditeit (PVI) risico verzekerd bij elipsLife, waarbij de werkgever de kosten draagt. In 2018: € 288 (2017: € 324). In geval van arbeidsongeschiktheid van een deelnemer keert elipsLife het verzekerde bedrag uit. Dit bedrag dient ter financiering van de toekomstige pensioenopbouw van een arbeidsongeschikte deelnemer.

Toeslagrisico

Het bestuur van het pensioenfonds heeft de ambitie om de pensioenen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging van de deelnemers (actief en inactief) en pensioengerechtigden voorwaardelijk is.

Het pensioenfonds heeft in de ABTN vastgelegd dat de hoogte van de beleidsdekkingsgraad bepalend is voor de toeslagruimte. Door de wijziging van regeling; van een eindloon naar een middelloonregeling per 1 januari 2011, is het voorwaardelijk toeslagbesluit ook relevant voor de actieve deelnemers.

Ultimo 2018 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 130,9%. Gegeven deze dekkingsgraad heeft het bestuur besloten om per 1 februari 2019 de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden te indexeren met 1,70% en de actieve deelnemers met 0,85%, zijnde 100% van een volledige indexering.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het pensioenfonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies verkocht kunnen worden om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Dit betreft de volgende posten:

	31-12-2018	31-12-2017
Franse staatsobligaties	-	37.666
Nederlandse staatsobligaties	107.516	101.309

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden bewaakt in de SLA.

Systeemrisico

Het systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar.

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Het pensioenfonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen.

Zie ook: toelichting op de balans - activa bij derivaten.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark.

De tracking error ultimo 2018 is 2,3% (ultimo 2017: 2,4%).

Naast de tracking error moet bij de vaststelling van het VEV voor actief beheer ook rekening worden gehouden met de total expense ratio. Verder wordt het VEV voor actief beheer alleen aangehouden over de aandelen.

Het pensioenfonds heeft S7, S8 en S9 gelijkgesteld aan 0.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het pensioenfonds en de aangesloten ondernemingen en haar bestuurders. Daarnaast is de fiduciair manager Robeco Institutional Asset Management aan te merken als een verbonden partij.

Transacties met bestuurders

Bedragen in Euro's

De bestuurders, in dienst bij de werkgever, ontvangen geen beloning van het pensioenfonds. Het bestuurslid en zijn plaatsvervanger, die namens de pensioengerechtigden optreden, ontvangen ieder een vergoeding van € 8.000 op jaarbasis.

Pensioengerechtigde vertegenwoordigers in het Verantwoordingsorgaan ontvangen ieder een vergoeding van € 2.000 op jaarbasis.

Er zijn geen leningen verstrekt aan en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Betreffende de uitvoeringsovereenkomst tussen pensioenfonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling wordt verwezen naar de uitvoeringsovereenkomst.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Bedragen in Euro's.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft de uitbestedingsovereenkomst met Achmea Pensioenservices per 1 januari 2018 verlengd tot en met 31 december 2020.

De jaarlijks te betalen vergoeding bedraagt circa € 410.000 inclusief BTW. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 820.000 inclusief BTW.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Op 31 december 2018 bestaat er een investeringsverplichting ten aanzien van Private Equity beleggingen van € 1.148.067 (2017: € 1.096.235).

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2018 dan op grond van dit jaarrapport kan worden verkregen.

Toeslagverlening

Op basis van de financiële positie en de verwachting dat de toeslagverlening duurzaam kan worden doorgevoerd, heeft het bestuur in januari 2019 besloten om de inactieve deelnemers een toeslag toe te kennen van 1,70% en de actieve deelnemers een toeslag van 0,85% en een inhaaltoeslag van 0,10%.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

9. Premiebijdragen van werkgever en werknemers

	2018	2017
Werkgeversgedeelte	12.313	12.095
Werknemersgedeelte	1.844	1.786
	<u>14.157</u>	<u>13.881</u>

Met de werkgevers is een vaste premie voor een periode van 5 jaar overeengekomen, ingegaan op 1 januari 2014. Gedurende de vijfjaars-periode kan een aanpassing van de hoogte van de pensioenpremie alleen plaatsvinden indien het per 1 januari 2014 geldende fiscale maximum van 2,15% opbouw verder verlaagd wordt als gevolg van wettelijke wijzigingen. Het pensioenfonds zal in dat geval een aangepaste pensioenpremie berekenen op dezelfde grondslagen.

Per 1 januari 2015 is dit gebeurd en is de opbouw verlaagd naar 1,875%. Vanaf 1 januari 2015 is de premie daarom tussentijds opnieuw vastgesteld op 33,2% van de pensioengrondslag. Dit is exclusief de beschikbare premieregeling. Met ingang van 1 januari is de opbouw verlaagd naar 1,738%.

In de periode van 5 jaar kan het voorkomen dat de werkelijke premie hoger of lager is dan de wettelijk vereiste kostendekkende premie. Het verschil tussen de werkelijke premie en de kostendekkende premie komt ten gunste of ten laste van de reserve 'premi depot'. In 2018 is het premietekort € 3.732 (2017: € 5.991), hetgeen onttrokken is aan het premie depot.

Met ingang van 1 januari 2011 betalen werknemers een eigen bijdrage van maximaal 4,5% van de pensioengrondslag met een maximum van 25% van de premie. Voor de werknemers die voor 1 september 2010 in dienst waren is de eigen bijdrage tot en met 2014 gefaseerd ingevoerd.

De werkgevers voldoen de premie voor de herverzekeringspremie premievrijstelling bij invaliditeit. Deze bijdrage is vanaf 2017 opgenomen in de resultatenrekening als een premiebijdrage werkgevers en de kosten zijn opgenomen bij 20. Herverzekeringen, in 2018 waren de kosten en de bijdrage € 288 (2017: € 324).

De kostendekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2018	2017
Kostendekkende premie	18.716	20.641
Feitelijke premie	15.685	15.491

De feitelijke en kostendekkende premie zijn inclusief de premiebijdrage risico deelnemers € 1.528 (2017: € 1.610). De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord.

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

	2018	2017
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.893	16.920
Uitvoeringskosten	682	502
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.141	3.219
	<u>18.716</u>	<u>20.641</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2018	2017
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.893	16.920
Uitvoeringskosten	682	502
Financiering toeslagambitie	3.141	3.219
Premiemarge	-3.031	-5.150
	<u>15.685</u>	<u>15.491</u>

10. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2018	2017
Periodieke premies	<u>1.528</u>	<u>1.610</u>

11. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen

2018	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Aandelen	1.166	-17.607	-768	-17.209
Vastrentende waarden	290	8.585	-909	7.966
Derivaten	-	-8.421	-	-8.421
Overige beleggingen	-15	-1.313	-186	-1.514
Overige opbrengsten/lasten	-11	-	-	-11
	<u>1.430</u>	<u>-18.756</u>	<u>-1.863</u>	<u>-19.189</u>

Het beleggingsresultaat van de beleggingen met betrekking tot het premiedepot is opgenomen onder de beleggingsresultaten risico pensioenfonds. In 2018 was dit een directe beleggingsopbrengst van € 121 (2017: € 16), een indirecte beleggingsopbrengst van € 424 negatief (2017: € 1.554 negatief) en directe kosten vermogensbeheer van € 11 (2017: € 31), opgenomen onder de beleggingscategorie vastrentende waarden.

Ontvangen en betaalde rente betreffende rente van de rekening-courant, waardeoverdrachten, verzekeringsmaatschappijen e.d. worden opgenomen onder overige opbrengsten/lasten bij directe beleggingsopbrengsten.

In tegenstelling tot de in het bestuursverslag opgenomen paragraaf "kostentransparantie" zijn hier alleen de kosten van vermogensbeheer opgenomen die het pensioenfonds op factuurbasis heeft betaald. Deze kosten bestaan onder andere uit kosten vermogensbeheerder, beheerskosten, bewaarloon, kosten beleggingscommissie en advieskosten. De transactiekosten op factuurbasis zijn € 0 (2017: € 0).

2017	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Aandelen	12.450	7.857	-786	19.521
Vastrentende waarden	129	-12.199	-944	-13.014
Derivaten	-	19.714	-	19.714
Overige beleggingen	-18	476	-4	454
Overige opbrengsten/lasten	-9	-	-	-9
	<u>12.552</u>	<u>15.848</u>	<u>-1.734</u>	<u>26.666</u>

12. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

2018	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	<u>242</u>	<u>-2.575</u>	<u>-</u>	<u>-2.333</u>

2017	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	<u>363</u>	<u>5.401</u>	<u>-</u>	<u>5.764</u>

13. Overige baten

	2018	2017
Incidentele baten	20	1

De baten bestaan uit een BTW teruggaaf van Robeco Flexioen over in rekening gebrachte administratiekosten over de jaren 2012 tot en met 2016. Robeco Flexioen heeft in 2018, met terugwerkende kracht, een BTW vrijstelling ontvangen.

14. Pensioenuitkeringen

	2018	2017
Ouderdomspensioen	6.711	6.583
Partnerpensioen	1.426	1.227
Wezenpensioen	41	30
Afkopen	17	7
Arbeidsongeschiktheidspensioen	99	98
	8.294	7.945
Netto nabestaanden uitkeringen	1	-
	8.295	7.945

De toeslag op de uitkeringen per 1 februari 2018, zoals vastgesteld door het bestuur, bedraagt 1,40% (2017: 0,28%).

De post Afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 474,11 (2017: € 467,89) per jaar (de afkoopgrens) overeenkomstig artikel 66 van de Pensioenwet.
(Bedragen in hele euro's).

15. Uitvoeringskosten

	2018	2017
Administratiekosten	491	385
Administratiekosten Flexioen	29	25
Controle en advieskosten	149	138
Kosten bestuur, Raad van Toezicht en Verantwoordingsorgaan	129	83
Communicatiekosten	80	65
Overige kosten	53	44
	931	740

De stijging van de administratiekosten in 2018 is veroorzaakt door éénmalige kosten; administratieve inrichting van de registratie van de indexatie achterstand en de implementatie van NDK (nieuwe digitale klantbediening).

De kosten bestuur, Raad van Toezicht en Verantwoordingsorgaan stegen door een nieuw beloningsbeleid, door meer opleidingskosten en vanwege het inhuren van tijdelijke secretariële ondersteuning.

Specificatie onafhankelijke accountantskosten:

	2018	2017
Onderzoek naar de jaarrekening en jaarstaten	49	48
Onderzoek naar de jaarrekening en jaarstaten (voorgaand verslagjaar)	-	2
	<u>49</u>	<u>50</u>

Personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van de werkgever.

Bezoldiging bestuurders en Raad van Toezicht

Per 1 januari 2018 is er een nieuw beloningsbeleid, dat na drie jaar geëvalueerd zal worden.

- Bestuursleden namens de pensioengerechtigden ontvangen een vergoeding van € 8.000 per jaar (2017: € 6000 per jaar). De overige bestuursleden ontvangen geen bezoldiging.
- Leden namens de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan ontvangen een vergoeding van € 2.000 per jaar (2017: € 0 per jaar). De overige leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangen geen bezoldiging.
- De leden van de Raad van Toezicht ontvangen ieder een vergoeding van € 15.000 per jaar (2017: € 10.000) en de voorzitter van de Raad van Toezicht ontvangt een vergoeding van € 17.500 op jaarbasis, deze bedragen zijn eventueel te vermeerderen met omzetbelasting.

Ten laste van 2018: voor pensioengerechtigde bestuursleden € 16.510, voor pensioengerechtigde VO-leden € 4.090 en voor de RvT € 66.550 (dit zijn betalingen inclusief BTW).

(Bedragen zijn in hele euro's.)

16. Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

	2018	2017
Pensioenopbouw	13.017	14.908
Toeslagen	5.421	2.594
Rentetoevoeging	-1.259	-1.083
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-8.323	-7.935
Toevoegingen voor uitvoeringskosten	99	164
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	1.851	1.788
Wijziging marktrente	22.244	-25.064
Wijziging actuariële uitgangspunten	-4.381	-1.256
Overige wijzigingen	-1.369	-1.531
	<u>27.300</u>	<u>-17.415</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling (van de individuele werknemer).

De pensioenopbouw van de actieve deelnemers vindt deels plaats op basis van middelloon en deels op basis van DC.

Toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de consumentenprijsindex. Deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagverlening bestaat en dat het niet zeker is of / en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening zal plaats vinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,26% (2017: -0,217%) (marktrente).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Toevoegingen voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de rentetermijnstructuur. De gehanteerde rentetermijnstructuur 2018 is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Vanaf boekjaar 2018 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2018.

Overige wijzigingen

	2018	2017
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	-493	-397
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-942	-1.036
Resultaat op mutaties	66	34
Resultaat op overige technische grondslagen	-	-132
	<u>-1.369</u>	<u>-1.531</u>

In bovenstaande tabel is een positief getal een last en een negatief getal een baat.

17. Mutatie voorziening voor risico deelnemers

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Mutatie boekjaar	-2.214	5.445

18. Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Inkomende waardeoverdrachten	-2.246	-2.457
Uitgaande waardeoverdrachten	405	815
	<u>-1.841</u>	<u>-1.642</u>

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfonds of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd.

De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
- toevoeging aan de technische voorzieningen	-2.327	-2.652
- onttrekking aan de technische voorzieningen	476	864
	<u>-1.851</u>	<u>-1.788</u>

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- overgenomen pensioenverplichting	-81	-195
- overgedragen pensioenverplichting	71	49
	<u>-10</u>	<u>-146</u>

19. Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Inkomende waardeoverdrachten	-166	-230
Uitgaande waardeoverdrachten	1.575	2.159
	<u>1.409</u>	<u>1.929</u>

20. Herverzekeringen

	2018	2017
Premies voor pensioenverzekering	418	454
Periodieke uitkeringen	-9	-8
	<u>409</u>	<u>446</u>

De werkgevers voldoen de premie voor de herverzekeringspremie premievrijstelling bij invaliditeit. Deze bijdrage is vanaf 2017 opgenomen in de resultatenrekening als een premiebijdrage werkgevers, zie bij 9. Premiebijdragen, en de kosten zijn opgenomen bij de herverzekeringen, in 2018 waren de kosten en de bijdrage € 288 (2017: € 324).

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting. Het pensioenfonds is een onderneming in de zin van de wet op de omzetbelasting. De afdracht omzetbelasting, sinds 2014, is opgenomen onder kosten van vermogensbeheer bij beleggingsresultaten risico pensioenfonds.

Bestemming saldo van baten en lasten

Het bestuur heeft besloten om het negatief saldo baten en lasten van € 40.106 als volgt te verdelen:

- te onttrekken aan de Algemene Reserve € 36.065,
- te onttrekken aan de Reserve 'Premiedepot' € 4.041.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco heeft de jaarrekening 2018 vastgesteld in de vergadering van 23 mei 2019.

Het bestuur:

Tom Steenkamp

Wilma de Groot

Cees van Breugel

Machiel Zwanenburg

Anton Fiolet

Hendrik Bulle

Margret Smits

Ralph van Daalen

Marco van Zanten

OVERIGE GEGEVENS

7 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Robeco te Rotterdam is aan Aon Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmederkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Robeco, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Omdat Aon Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 2.760.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 138.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Robeco is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende.

Rotterdam, 23 mei 2019

Drs. M. van de Velde AAG
verbonden aan Aon Nederland cv

8 CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco

Verklaring over de jaarrekening 2018

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds Robeco een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2018 en van het resultaat over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarrapport opgenomen jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Robeco te Rotterdam ('de stichting') gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2018;
- de staat van baten en lasten over 2018; en
- de toelichting met de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Robeco zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Benadrukking van gehanteerde rentetermijnstructuur onderliggend aan de waardering van de technische voorzieningen in de jaarrekening

Wij vestigen de aandacht op pagina 83 in de toelichting van de jaarrekening. Op deze pagina zet het bestuur uiteen dat voor de waardering van de technische voorzieningen is besloten een rentecurve te hanteren die afwijkt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur, omdat de gebruikte rentecurve naar de mening van het bestuur de actuele waarde van de technische voorzieningen beter weergeeft. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarrapport opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarrapport andere informatie, die bestaat uit:

- Het bestuursverslag;
- De overige gegevens; en
- De bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- Het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- Een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 23 mei 2019

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Orgineel ondertekend door drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Robeco

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Ook op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

BIJLAGEN

1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2018		2017	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Deelnemers				
Stand vorig boekjaar		765		794
Nieuwe toetredingen	59		42	
Ontslag met premievrije aanspraak	-53		-68	
Ingang pensioen	-2		-1	
Revalidering	-		-1	
Overlijden	-1		-1	
		3		-29
Stand einde boekjaar		768		765
Gewezen deelnemers				
Stand vorig boekjaar		1.654		1.604
Ingang pensioen	-8		-12	
Revalidering	-		1	
Overlijden	-4		-	
Ontslag met premievrije aanspraak	53		68	
Waardeoverdrachten	-6		-8	
Afkopen	-3		-	
Overige oorzaken	-1		1	
		31		50
Stand einde boekjaar		1.685		1.654
Pensioengerechtigden				
Stand vorig boekjaar		250		239
Ingang pensioen	10		13	
Overlijden	-5		-7	
Afkoop emigratie / klein pensioen	-2		-	
Toekenning nabestaandenpensioen	11		6	
Overige oorzaken	-		-1	
		14		11
Stand einde boekjaar		264		250
		<u>2.717</u>		<u>2.669</u>